

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Збірник наукових і науково-методичних праць

Випуск 5

Кривий Ріг
2019

УДК 372.3+373.3
А43

Актуальні питання соціально-педагогічної та початкової освіти:
А43 збірник наукових і науково-методичних праць / Редкол. І. М. Шимко, І. О. Талаш. – Вип. 5. – Кривий Ріг: КДПУ, 2019. – 188 с.

У збірнику наукових та науково-методичних праць висвітлено теоретичні та методичні аспекти проблем сучасної педагогіки та психології, розглянуто актуальні питання соціально-педагогічної та початкової освіти, розкрито традиційні й нетрадиційні підходи до різних педагогічних і психологічних явищ, відображено результати наукових досліджень та методичних розробок викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів університету, провідних учителів міста та країни.

Матеріали збірника можуть викликати інтерес у широкого кола наукових працівників.

УДК 372.3+373.3

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Шимко І. М.** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (головний редактор)
- Мірошник З. М.** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Криворізького державного педагогічного університету
- Талаш І. О.** кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету
- Зичков А. К.** старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (технічний редактор)

*Друкується за рішенням кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 11 від 17 травня 2019 р.)*

© КДПУ, 2019.

ЗМІСТ

<i>О. Б. Ачкасова</i> Проблема інтеграції знань в сучасній початковій школі.....	6
<i>Боричевський І.О., Размолодчикова І.В.</i> Сучасний урок: його сутність і психолого-педагогічні аспекти організації	10
<i>Н. В. Бородіна</i> Корекція громадянської позиції учнів, які опинились у складних життєвих обставинах.....	16
<i>І.І. Бровко, І. М. Шимко</i> Фізичне насильство над дитиною та жінкою	22
<i>Т. І. Вергун, С. В. Шевчук</i> Формування учнівських компетентностей на уроках української літератури в умовах нової української школи.....	26
<i>І. С. Волохіна, І. М. Шимко</i> Вплив ЗМІ на соціальне виховання особистості	39
<i>Л. В. Гайдай</i> Лінгводидактичні основи формування мовленнєвої компетентності учнів	43
<i>Н. Г. Гайдай</i> Формування екологічної компетентності школярів у позаурочний час	49
<i>К. І. Галушкіна, І. М. Шимко</i> Формування навичок самоконтролю молодших школярів у навчальній діяльності	54
<i>Я. Ю. Горбенко</i> Психолого-фізіологічні особливості учнів молодшого шкільного віку при навчання англійської мови	58
<i>А. О. Гречка, А. К. Зичков</i> Формування екологічної культури дитини молодшого шкільного віку засобами культури етносу	63
<i>А. М. Діденко</i> Взаємодія сім'ї та школи у формуванні особистості школяра.....	68

<i>К. Г. Дудник, І. М. Шимко</i> Використання наочності для засвоєння навчального матеріалу молодшими школярами	73
<i>Т. О. Єлисоветська</i> Сутність культури навчальної діяльності молодших школярів	78
<i>А. В. Кива</i> Формування екологічної культури шляхом реалізації соціально-екологічного проекту як важливий етап становлення сучасного суспільства	83
<i>К. Ю. Кустенко, І. О. Талаш</i> Технології соціально-педагогічної реабілітації бездоглядних підлітків	87
<i>Л. Л. Мариненко</i> Національно-патріотичне виховання молодших школярів на уроках математики	92
<i>Ю. І. Масляна, Л. В. Науменко</i> В оновленому слові – основа майбутнього, сила життя! (Медіаосвітні тенденції у викладанні української мови на засадах життєтворчості)	99
<i>О. О. Мельник, І. М. Шимко</i> Інклюзивна освіта в Україні	113
<i>Д. А. Міфтахова, І. М. Шимко</i> Формування самооцінки у молодших школярів як умова їх навчальної активності в НУШ	118
<i>В. О. Мішкова, І. М. Шимко</i> Адаптація молодшого школяра до навчальної діяльності	125
<i>А. О. Мудрук, І. В. Размолодчикова</i> Розвиток творчих здібностей молодших школярів в умовах нової української школи	129
<i>В. Р. Нікуліна, І. М. Шимко</i> Дев'янтна поведінка в підлітковому віці	134
<i>В. К. Ошеченко, А. К. Зичков</i> Формування естетичного смаку в молодших школярів засобами фольклору	139

<i>М. В. Плоткіна, І. М. Шимко</i>	
Булінг як прояв девіації	
у процесі соціалізації особистості підлітка	143
<i>В. О. Помпа</i>	
Соціально-психологічна робота	
з асоціально спрямованими сім'ями	148
<i>Я. М. Ужва</i>	
Психолого-педагогічні основи пізнавальних процесів	
молодших школярів (теоретичний аналіз).....	153
<i>О. В. Ушакова, А. К. Зичков</i>	
Формування естетичного досвіду у молодших школярів	158
<i>В. В. Фурман</i>	
Соціально-психологічна адаптація першокласників	
в умовах нової української школи.....	164
<i>Ж. В. Шишко</i>	
Творчі здібності та особливості їх прояву в молодших школярів.....	171
<i>Т. М. Щільова</i>	
Сучасні підходи до профілактики агресивної поведінки підлітків.....	176
<i>А. С. Ярошенко, І. М. Шимко</i>	
Формування самостійності учнів початкової ланки	
та її роль у соціалізації особистості	180
Відомості про авторів	186

О. Б. Ачкасова,
учитель початкових класів КЗШ №46,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАТЬ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються основні аспекти інтегрованого підходу на уроках у початковій школі.

Ключові слова: інтеграція, навчальний предмет, сучасна початкова школа, міжпредметні зв'язки.

Постановка проблеми. Головна мета сучасної освіти – формування основи для самореалізації особистості, яка стає можливою за умови створення умов для самопізнання, самовдосконалення та розвитку творчого потенціалу учня.

У практику сучасної школи останнім часом впроваджується багато інноваційних ідей з метою поліпшення освітнього процесу. Однією з таких педагогічних технологій є інтегрований курс.

Для нашої сучасності характерна інтеграція наук, прагнення отримати найточніше уявлення про загальну будову світу. Ці ідеї знаходять своє відображення в концепції сучасної шкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна психолого-педагогічна наука має значний доробок у вихованні особистості в різних видах діяльності. Згідно з теоретичними положеннями Л. Виготського, В. Давидова, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Б. Ломова, С. Рубінштейна, О. Скрипченка діяльність розглядається основою психічного розвитку та становлення людини як особистості в цілому. При цьому особливу формою діяльності вчені виділяють організоване навчання.

Серед сучасних дослідників, які опікуються цією проблемою, можна назвати Т. Браже, О. Гільзову, М. Масол, О. Савченко, Н. Сердюкову, О. Сухаревську, В. Фоменка. Актуальність проблеми пошуку раціональних шляхів інтеграції різних дисциплін у процесі початкового навчання посилюється також у зв'язку з переважане-

ністю школярів навчальними предметами, тематичною однорідністю навчальних дисциплін, необхідністю формування цілісного світогляду у взаємозв'язку його елементів.

Мета статті – проаналізувати основні проблеми інтеграції знань в сучасній початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція – важлива умова сучасної науки і розвитку цивілізації в цілому. Адже нинішня стадія наукового мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати не окремі, ізольовані об'єкти, явища життя, а їх більш чи менш широкі єдності.

Базуючись на принципах системного дослідження цілісності складних об'єктів, сучасними вченими було розроблено і теоретичного обґрунтовано загальні закономірності інтеграції наукових знань: логічні основи єдності наук окреслили в своїх працях П. Копнін, М. Овчинников; проблеми синтезу сучасного знання дослідили Н. Абрамова, Н. Вахтомін, Н. Костюк; сутність системного підходу визначили І. Блаумерг, Є. Юдін.

Зміна цілей і функцій шкільної освіти, особистісно-орієнтований підхід до навчання і виховання учнів значною мірою вимагають потребу переосмислення ідеї навчання в контексті виховання та розвитку особистості зокрема, для вирішення проблем гуманізації освіти, яка має ґрунтуватися на принципах гуманітаризації, диференціації та інтеграції.

Інтеграція, на думку Л. Горгош, як процес і результат, формує цілісність як єдину якість на основі багатьох інших. Інтеграція як принцип здійснення освітнього процесу ґрунтується на взаємному доповненні різних форм і знання дійсності чим і створює умови для становлення багатомірної картини світу та пізнання себе в ньому [2, с. 7]. У цьому розумінні вона виступає засобом універсальної освіти людини.

Необхідність інтеграції зумовлена не лише значним зростанням обсягу наукового знання, а й завданням освіти, – розвитку і саморозвитку сутєвих, природних властивостей дитини в їхній єдності і цілісності. Цю обставину і можна вважати головною детермінантою необхідності інтеграційних процесів у сучасному освітньому процесі.

На психологічному рівні бачення предмета всі його складові відображаються у свідомості суб'єкта як система певних якостей, властивостей чи характеристик, які зв'язані між собою і породжують нову функціональну якість, тобто інтегративну властивість.

Однак психологічно дитині буває важко встановити зв'язки між науковим поняттям і відповідним предметом. У результаті й виникає проблема із застосування знань школярами у практичній діяльності. Учень, володіючи знаннями, часто не може розв'язати певної практичної задачі, що ґрунтується на цих знаннях.

Відсутність цілісного розуміння учнями предметів і явищ зумовлена науковим підходом, який традиційно склався в нашій пізнавальній культурі. Наука, яка прагнула пізнати глибинні закони та закономірності навколишнього світу, змушена була диференціюватися, розділивши окремі предмети пізнання. Так, фізика розкриває фізичні закони світобудови, хімія – хімічні, естетика – естетичні. Такий методологічний підхід був перенесений у побудову освітнього процесу. Навчальні дисципліни однозначно відповідають певним наукам.

При цьому, як наголошує О. Чекіна, «будь-який предмет як цілісне утворення часто був «розірваним» на окремі «шматки», які не узгоджувалися й ізольовано вивчалися в різних навчальних курсах. Ці розрізненні знання інтегрувати в самостійну систему учень об'єктивно не може, тому й говорити про цілісний науковий світогляд не доводиться. У кращому випадку в школяра може сформуватися фізичний, хімічний, естетичний світогляд без необхідного внутрішнього зв'язку між ними» [5, с.69].

Останнім часом навчальний предмет кваліфікується як адаптована і ціннісно-орієнтована система наукових знань, що певним чином пристосована до умов навчання та можливостей суб'єкта пізнання. Одні й ті ж наукові знання в дидактичному аспекті орієнтуються на різні типи навчання, комплектуються у зміст різних навчальних дисциплін.

Під час інтеграції трансформація елементів знань повинна відбуватись таким чином, щоб характер їх упорядкованості відобразив потрібні знання й зумовлював формування відповідних узагальнень – інваріантів.

За Н. Юдіною, організація навчального матеріалу має бути такою, щоб робота з ним забезпечувала появу в уяві учнів образних, фігуративних компонентів відображення (в цьому випадку рекомендоване доповнення вербальної форми презентації знання невербальними – наочними тощо). Інтегративне знання повинно перебувати в органічному зв'язку з попередньо засвоєним, звичним, і, базуючись на ньому, доповнювати і варіювати його. Під час інтеграції знань необхідно враховувати всі ці обставини [6, с.49].

У сучасній освіті функціонує достатньо велика кількість інтегративно-педагогічних концепцій і систем. Вони охоплюють усі рівні дослідження проблеми інтеграції – від методологічного до практично-прикладного.

В останні роки, водночас з розвитком теорії та практики використання міжпредметних зв'язків як одного з найдоступніших рівнів інтеграції знань, усе більш актуальною стає теорія інтеграції знань з описом педагогічних еквівалентів усіх її видів і рівнів.

Глобальне завдання сучасної школи – створення умов повноцінного цілісного розвитку особистості дитини, її самоорганізації. Це забезпечується, на думку О. Савченко, в наслідок розв'язання таких проблем:

- створення умов для задоволення базових потреб дитини в активності, інформації, розвитку її індивідуальності тощо;
- формування в кожній дитини почуття психологічної захищеності;
- забезпечення умов розвитку високого рівня когнітивної складності й інтеграції в процесі навчання [4, с.147].

У змісті навчання інтеграція знань здійснюється злиттям в одному предметі (курсі, темі) елементів різних навчальних предметів шляхом широкого міждисциплінарного підходу, який передбачає визначення інтегративних принципів загальноосвітнього значення. Дослідниця О. Савка вважає, що взагалі «методологічною основою усіх видів зв'язків у навчальному процесі виступають: матеріальна єдність світу, розвиток і перетворення в природі та мислення, спільність теорії і практики, всебічність вивчення явищ і процесів» [3, с.9]. І. Большакова за головний принцип інтеграції вважає цілісність системи навчання [1, с.9].

Висновки. Інтегрований підхід до навчання, згідно з вищевикладеною позицією, має забезпечити формування у школяра в психологічно єдиному для нього часовому діапазоні наукове всеохоплююче відображення того чи іншого предмета, явища в суб'єктивну пізнавальну цінність. За допомогою інтегрованого підходу повніше розкриваються умови явища, доцільність якого відображається інтеграцією знань.

Література

1. Большакова І. Міжпредметна інтеграція змісту навчання / І. Большакова // Початкова освіта. – 2013. – №40 (712). – С. 4.
2. Горгош Л. І. Інтеграція традиційних та інноваційних технологій в навчально-виховному процесі початкової школи / Л. І. Горгош // Розкази онуку. – 2009 – №1–2. – С. 4–8.
3. Савка О. Інтегрований урок як спосіб реалізації особистісно-орієнтованого навчання / О. Савка // Початкова освіта – 2007. – №20. – С. 9.
4. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах: навч. посіб. / О. Я. Савченко. – Київ: «Магістр – S», 1997. – 256 с.
5. Чекіна О. Ю. Інтегровані уроки у початковій школі: посіб. /О. Ю. Чекіна. – Харків: Вид. група «Основа», 2008. – 192 с.
6. Юдіна Н. О. Особливості структури мотивації молодших школярів при інтегрованому навчанні / Н. О. Юдіна // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – №9. – С. 46–51.

Боричевський І.О.,

студент психолого-педагогічного факультету КДПУ

Размолодчикова І.В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ

СУЧАСНИЙ УРОК: ЙОГО СУТНІСТЬ

І ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті розглядається теоретичний аспект організації та проведення сучасного уроку в умовах нової української школи.

Ключові слова: урок, нова українська школа, навчання, педагогічна діяльність, мотивація навчання.

Постановка проблеми. За останні роки розвитку нашого суспільства, кардинальними змінами позначився освітній процес. Освіта XXI століття докорінно змінилась, хоча і цьому знадобився час. В умовах реформування й оновлення української системи освіти, учень постає головною постаттю школи, він – особистість, якій необхідно творчо і всебічно розвиватися, знаходити рішення на дивовижні ситуації сьогодення, що знадобляться в професійному та приватному житті [5]. Учень свої вміння і знання не розвине самотужки, тут на допомогу приходить система освіти, школа, та вчитель. Тому саме початкова освіта – це основа для розвитку особистості дитини. Саме ця ланка освіти забезпечує основу знань, навчає «азам», які необхідні для різнобічного розвитку та подальшого визначення шляху дитини у житті [3; 5].

Педагогічна діяльність не тільки здійснює навчання, а й проходить у різних формах і сферах, але особливе місце відводиться уроку. Адже знання здобуваються у взаємодії вчителя й учня, на звичайному, нічим не примітному, але складному за своєю будовою – уроці.

Пройшовши великий шлях незгод та випробувань, набутих і втрачених знань, урок – це незвичайний «пристрій», який має традиції і звичаї, набуті роками, і сьогодні не втрачає своєї унікальності, служить дидактичним інструментом, сутністю і призначенням, що зводиться таким чином до соціально-організованої взаємодії вчителя й учнів [5].

Виклад основного матеріалу. Педагогічна і шкільна спільнота, кожен рік, шукає шляхи і напрямки, щоб удосконалити сучасний урок. Це знайшло своє втілення в державних національних програмах «Освіта» (Україна XXI ст.), Державному стандарті початкової освіти, Державному стандарті загальної середньої освіти й у сучасному, на даний момент, документі «Нова українська школа». Саме в цих документах втіленні інноваційні технології уроку. Цьому сприяють нововведення нових напрямків удосконалення і проведення сучасного уроку. Але через недосконалість сучасної системи освіти, оновлення просувається дуже повільно.

Проблему, який повинен бути сучасний урок, як знайти напрями його удосконалення, намагаються розв'язати не тільки педагоги-науковці, а й учителі, звичайних шкіл.

Український педагог, Василь Олександрович Сухомлинський, про урок говорить так: «Урок – це дзеркало загальної і педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його світогляду, ерудиції», – і на сьогодні це дуже актуально [4].

У свою чергу «педагоги-дидакти» визначають урок як основну одиницю освітнього процесу, обмежену часовими рамками, але чітко визначену за планом роботи та складом учнів.

Усе вищезазначене дає можливість дійти висновку, що урок, а саме сучасний урок, потрібно удосконалювати, оскільки часи змінюються, діти стають більш вибагливішими до знань, до того, як ці знання їм будуть викладати.

Реформа освіти в Україні, стала яскравим прикладом, який же повинен бути сучасний урок, на що повинен орієнтуватися педагог і як будувати сучасний урок.

Навчання як соціально-педагогічне явище походить своїми коренями в далеке минуле. Саме на початковій стадії розвитку людського суспільства відіграло важливу роль. Воно сприяло процесу передачі накопиченого досвіду, інформації про навколишній світ, традиції, культуру, а й дало поштовх не тільки до соціального розвитку людства, але і його виживання в складних умовах того часу. Знадобилось багато тисячоліть, щоб суспільство створило таку досконалу, в своєму роді систему, що постійно розвивається, як урок. У середині XVII ст. чеський педагог Я.А. Коменський вперше, на основі попередніх наробок учителів-практиків, здійснив наукове обґрунтування, по суті узагальнив систему навчання в урок. З того часу урок зайняв провідне місце в освітній системі більшості країн світу.

Через деякий час у XX ст. в світ виходить педагогічна енциклопедія, де урок визначається як основна форма організації навчальної діяльності в школі, яка характеризується постійним складом учнів, що проводиться згідно зафіксованого розкладу і відрізняється лише дидактичною метою [2].

Це загальноприйняте формулювання вважалось протягом багатьох років правильним тому, що відображало урок як цілісний

процес навчання, де представлені мета, зміст, засоби, методи, та всі дидактичні елементи традиційного викладання.

На початку XXI ст. виявляються незначні зміни в розумінні сутності такого феномену як урок. Зокрема, новим елементом виступає визнання в якості результату уроку не тільки засвоєння учнями нових знань, що передаються педагогом, а й формування вмінь і навичок, розвиток здібностей школярів, але в той же час і вдосконалення досвіду педагога.

Традиційний урок, в нашому розумінні, – це елемент класно-урочної системи, який чітко прив'язаний до віку учнів і змісту навчальних предметів. На сьогодні типові особливості уроку слабо пов'язані з ідеологією нової української школи, і на зміну стандартному розкладу приходить нелінійне динамічне планування. У навчальний план школи вводиться позаурочна діяльність, статус якої прирівнюється до урочної. Ще одна причина введення нелінійного динамічного плану – це необхідність досягнення міжпредметних й особистісних, а не тільки предметних результатів [1].

Педагог може провести чудовий урок, але результат уроку для деяких учнів може бути рівний нулю. Тому важливо вміти поставити себе на їх місце, уявити собі їх діяльність на уроці і ставлення до нього.

Спостереження показують, що на значній частині уроку учні не працюють активно, у них відсутня робота. Якщо проаналізувати успіхи в проведенні уроку найкращих педагогів, то виявиться, що причиною бездоганного результату було те, що в усіх випадках їм вдалося створити умови, за яких учні змушені активно, творчо працювати на уроці та вдома.

Сучасним уроком може бути лише при особливій організації управління навчанням, коли педагог забезпечує найбільш оптимальну реалізацію і взаємодію основних структурних елементів процесу навчання, а саме: змісту навчального матеріалу, методів навчання, способів діяльності, форм і засобів навчання.

Урок вміщує в собі ці елементи процесу навчання, але щоб все успішно функціонувало, вчитель уже в процесі підготовки до

уроку, при розробці плану уроку, повинен чітко усвідомити мету навчання і на її основі визначити спільну мету, конкретного уроку, сформулювати дидактичні завдання, які вбирають в себе всі елементи процесу навчання.

Саме ця сторона в розробці уроку, на жаль, не завжди здійснюється на належному рівні. І це, як правило, негативно позначається на мотивації навчання, на формуванні у школярів стійкого інтересу до навчання. Нехтування цим аспектом у ході підготовки уроку, в момент його практичного здійснення призводить до значних втрат у розвитку учнів.

Перерахуємо основні моменти, які передують успішній організації проведення уроку. Як відомо, процес навчання починається з чіткого усвідомлення мети і завдань навчання, а потім і постановки цілей конкретного уроку. Цей елемент, на жаль, не завжди посідає належне місце в практичній реалізації уроку. Зміст навчання визначається державним стандартом початкової освіти.

Однак їх реалізація значною мірою залежить від організації навчання: відповідна організація класу, які наявні засоби і форми виховання, тощо. Таким чином, загальна мета уроку завжди конкретизується в дидактичних цілях: освітній, розвивальній і виховній.

Але як зазначалось, на уроці в сучасній школі неприпустиме становище, коли більшу частину уроку активно працює педагог, а учні лише слухачі, це зазначається в Державному документі Нової Української Школи.

Однією з головних, а саме конкретних цілей кожного уроку, є формування активного, самостійного мислення учня. Це можливо досягти на основі поступового переходу від навчання до самонавчання. Це піднімає процес навчання на інший рівень: учень сам керує своєю пізнавальною діяльністю.

Для цього він повинен спланувати майбутню діяльність, організувати її виконання своїми силами і в процесі здійснення, створеного заздалегідь плану, додержуватися його і здійснювати самоконтроль.

Завдання вчителя – навчати своїх учнів навичкам планування своєї роботи, її організації, самоконтролю. За новою програмою,

акт навчання на сьогодні можливий лише за умови, якщо він буде усвідомлено контролюватись самим учнем. Але керувати цим процесом, коригувати його, повинен педагог.

Звідси випливає те, що вчителю потрібно створити необхідні умови навчання на уроці так, щоб учневі на сьогодні було цікаво, щоб йому саме зараз захотілося працювати і у нього не було іншого вибору, окрім активної роботи на уроці.

Педагог саме в цей час може багато дати знань учню, відповідно організувавши навчальний процес.

Однак, серйозна тяга до знань виникає в учня, перш за все, за умови, що зміст уроку створює у його пізнанні потребу до нового. Але на сьогодні досвід показує, що не може бути навчального матеріалу, абсолютно цікавого і потрібного для всіх, і навпаки не потрібного й нецікавого. Наприклад, в одних учнів горять очі до нового на уроці, вони пориваються дізнатися для себе щось не звичне, нове, а інші в цей час байдужі до матеріалу. А на іншому уроці ситуація змінюється: байдужі учні можуть працювати з більшим натхненням.

Учні без потягу до пізнання зустрічаються набагато рідше, ніж учні талановиті, які з радістю й успіхом займаються з усіх предметів. Важливо знайти ці потяги, розкрити їх, хоча це буває інколи дуже важко.

Підводячи підсумки з вище сказаного, можна стверджувати, що інтерес грає роль каталізатора до навчальної діяльності, а в міру його закріплення перетворюється в важливий фактор руху навчального пізнання. Усвідомлене, плановане створення умов для пізнавального інтересу – це один із сильних засобів підвищення ефективності навчання на сучасному уроці. Ця робота ведеться на кожному етапі уроку, протягом усього навчального року.

Висновки. Таким чином, під сучасним уроком розуміють цілісну дидактичну систему, яка виступає як базова ланка процесу навчання; заздалегідь спроектовану в сценарному варіанті, а тому допускає організаційно-процесуальну та змістовну варіативність на етапі реалізації сценарію; спеціально організовану з метою гарантованого досягнення особистісних, міжпредметних і предметних результатів навчання.

Література

1. Березівська Л.Д. Проект єдиної школи в Україні про дванадцятирічну загальну середню освіту (1917–1920 рр.) / Л.Д. Березівська // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2017. – №1. – С. 77–84.
2. Білоконна Н.І. Сучасний урок в системі особистісно зорієнтованого навчання / Н.І. Білоконна // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць. – 2002. – Вип. 4. – С. 10-18.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
4. Державний стандарт початкової освіти (21 лют. 2018 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/>
5. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.help/law/651-XIV/>

Н. В. Бородіна,
учитель біології КЗШ №33,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист

КОРЕКЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

У статті розкривається сутність поняття «складні життєві обставини». Особлива увага приділяється видам соціальної роботи, зокрема таким, як: соціальна профілактика, соціально-педагогічний супровід.

Ключові слова: громадянська позиція, складні життєві обставини, соціально-педагогічний супровід.

Постановка проблеми. Проблеми появи і перевиховання педагогічно занедбаних дітей турбували людей впродовж всієї історії суспільства. У наш час усе частіше використовуються такі терміни, якими позначають соціально дезадаптованих дітей – «педагогічно занедбані», «соціально занедбані», «дитина, що опинилася у складних життєвих обставинах», «дитина з девіантною поведінкою», «дитина з девіантною поведінкою з родини, яка опинилася у складних життєвих обставинах» – і традиційно пов'язують їх з молодшим шкільним віком.

У зв'язку з тим, що ця категорія дітей завжди і всюди була «найгіршою», тому слід у процесі їх перевиховання розвинути в них віру у власні сили і можливості, побудувати план їх життя в позитивному напрямку.

Рівень розвитку психолого-педагогічної науки, досвід виховання в сім'ї і школі забезпечать можливість впоратися з цим завданням, якщо роботі надати цілісного, систематичного, цілеспрямованого характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених розглядали питання про відхилення в поведінці: В. Бехтерев, П. Блонський та ін. Пізніше такі вчені-психологи, як: М. Алемаксін, А. Глоточкін, Л. Зюбін, В. Кащенко Р. Овчарова, – досліджували цю проблематику; у педагогіці цим питанням займалися Л. Завацька, Н. Куб'як, І. Козубовська, В. Оржеховська та ін.

Мета статті – розкрити особливості роботи з учнями, які опинилися в складних життєвих обставинах, та показати шляхи залучення їх до різних видів діяльності.

Виклад основного матеріалу. Основою корекції громадянської позиції учнів, які опинились у складних життєвих обставинах, є активне залучення їх до різних видів діяльності (навчально-пізнавальної, трудової, громадсько-корисної, спортивної, творчої), спілкування, де б вони могли виявити себе з найкращого боку, показати свої знання, вміння, прагнення, тобто відчуття успіху повинно стати рушійною силою в організації виховної роботи. Це сприяє закріпленню та вихованню позитивних якостей особистості. Як зазначає Н. Куб'як, існування протиріч між свідомістю й поведінкою пояснюється тим, що практичний досвід набувається повільніше, ніж знання про норми поведінки, тим більше – для педагогічно занедбаних дітей потрібні тривалі вправи, у процесі яких вони набувають і закріплюють практичний досвід поведінки [2, с.8].

Вирішальна роль діяльності в перевихованні учня з девіантною поведінкою пояснюється тим, що в її процесі вчитель має можливість краще вивчити учня, розкрити позитивні якості особистості, а також

допомогти йому об'єктивно оцінити свої дії, усвідомити недоліки. Крім того, під час діяльності тренуються позитивні якості особистості, вони спрямовуються на користь колективу, на корисні справи.

Класоводи зазначають, що ці учні з більшим бажанням займаються трудовою, спортивною діяльністю, бо вона їм легше дається, вони там почувають себе впевненіше. Важче залучити їх до участі в гуртках художньої самодіяльності, тих видів діяльності, які потребують тривалих розумових зусиль.

Проте учні з девіантною поведінкою хочуть виробити в собі такі позитивні якості, як: силу волі, сміливість, витримку, самовіддачу, любов до людей, доброту, рішучість, почуття обов'язку, наполегливість, чесність, правдивість, працелюбність тощо. При цьому слід зазначити, що ці учні не завжди можуть визначити свої позитивні якості. Водночас вони добре знають, яких негативних якостей їм слід позбутися (лінощі, злість, запальність, пустощі, нечесність, погана поведінка тощо). Це, на нашу думку, відбувається внаслідок того, що виховний процес будується, в основному, на тому, що батьки і педагоги наголошують на негативних виявах їхньої поведінки, оцінюють не позитивні, а негативні прояви особистості. А це значно утруднює організацію виховної роботи. З цього приводу В. Сухомлинський підкреслював, що учень робить погане не завжди тому, що його вчать робити погане, а найчастіше тому, що його не вчать робити хороше [5, с.102]. Однак ці учні не знають, що ж треба робити, щоб позбутися негативних якостей, або ж намагаються щось робити, але не досягають бажаних результатів.

Звичайні школярі вважають своє життя важким, бо мають багато навантажень, їм нелегко гарно вчитися, вони стомлюються. Дещо інакше розуміють труднощі учні з девіантною поведінкою. Вони також вважають своє життя важким, але причини цього вони вбачають у тому, що їм дуже важко дається навчання й у них складні домашні умови.

Таким чином, можна зробити висновок, що для учнів з девіантною поведінкою характерна певна пізнавальна пасивність, вони

краще сприймають те, до чого не треба докладати особливих розумових зусиль, хоча і цікавляться моделюванням, конструюванням, окремими навчальними дисциплінами.

Отже, враховуючи позитивні інтереси учнів, які перебувають у складних життєвих обставинах, їхні прагнення до самостійності, застосовуючи цікаві форми роботи з ними, потрібно систематично й цілеспрямовано залучати їх до групових форм роботи, які сприяють підвищенню міри адекватності їхніх оцінних ставлень, учать долати труднощі, спілкуватися з товаришами, допомагають оволодівати культурою спілкування, формують працелюбність, сумлінність, почуття обов'язку й відповідальності, гордості за успіхи колективу тощо.

Слід урахувати також, що залучення девіантних учнів до тих чи інших видів діяльності пов'язане з труднощами. Вони не звикли до систематичної роботи, доведення розпочатої справи до кінця, часто не знають, як виконати доручену їм справу, бо не мають практичних навичок, невпевнені у своїх силах, в основі їхніх дій часто лежать споживацькі, індивідуалістичні інтереси. Педагог повинен мати на увазі, що через відсутність морально-вольового зусилля, вони не можуть тривалий час виконувати навіть ту роботу, яка їх цікавить.

Виховний процес повинен будуватися на позитивній основі, визначенні позитивних якостей особистості, позитивних якостей у поведінці та активізації їх у процесі залучення до різних видів діяльності. На цьому особливо наголошував В. Сухомлинський. Він підкреслював, що моральні сили для подолання своїх негативних якостей, у тому числі й неуспішності, дитина бере в своїх успіхах, і якраз у тій діяльності, де може найкраще виявити себе, розкрити свої духовні сили. Тож завдання педагога полягає в тому, щоб побачити в кожному учневі все найкраще й розвивати його [6, с.364].

На думку В. Оржеховської, на початковому етапі корекційної роботи слід залучати педагогічно занедбаних до таких видів діяльності, які їм легше даються, не потребують особливого напруження сил і волі, були б для них цікавими, тож і буде впевненість, що учень справиться з ними [4, с.10].

Даючи доручення, акцентує Л. Манчуленко, слід роз'яснити його мету і значення для колективу, необхідність вчасного виконання. Потім дуже важливо роз'яснити учневі, як треба виконувати це доручення (поетапно), з чого розпочати виконання, що і як робити, у які строки його необхідно виконати, до кого можна звертатися за допомогою [3, с.52].

Важливість громадських доручень для дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, полягає в тому, що вони вимагають від них постійної роботи над собою, розширення світогляду, збільшення обсягу знань тощо. А це позитивно позначається на розвитку їхньої пізнавальної активності.

Раціональна організація виконання громадського доручення потребує систематичного контролю від класовода, активу класу. Цей контроль дасть можливість своєчасно допомогти учневі, якщо виникнуть якісь труднощі. І обов'язково в процесі такого поетапного контролю учня необхідно заохочувати. Це виховуватиме впевненість у своїх силах, бажання й надалі добре працювати. Успішне виконання дорученої справи обов'язково повинні відзначити педагоги, товариші, бо без стимулювання позитивних дій, вчинків не буде активності.

Така організація роботи сприяє розвитку позитивних якостей, насамперед впевненості у своїх силах, почуття товарищескості та взаємодопомоги, усвідомлення своєї причетності до загальних справ тощо. Крім того, зауважує Л. Завацька, участь у виконанні громадських доручень привчає сумлінно ставитися до виконання дорученої справи, а це початкова форма розвитку активності. Якщо на першому етапі роботи класовод добивається сумлінного виконання дорученої справи, постійно контролюючи та допомагаючи її виконувати, то поступово його допомога зменшується, учень набуває навичок самостійної роботи [1, с.55].

Важливе виховне значення має й волонтерська робота. Залучення учнів з девіантною поведінкою до акцій добродійності, допомоги старим, хворим, дітям-сиротам, інвалідам, малюкам, усім, кому потрібна увага, доброта, дружнє спілкування сприяє формуванню здатності до співчуття, турботливості, милосердя, чуйності,

тактовності, довіри, теплоти до слабших. При цьому слід зазначити, що турботи, милосердя потребують і самі девіантні учні. Тому ефективність залучення їх до різних акцій милосердя залежить від чуйності, душевності до них самих.

Висновки. Отже, корекційна робота передбачає насамперед індивідуальний підхід, глибоке знання індивідуальних особливостей дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах. Виходячи з індивідуально-психологічних особливостей, позитивних якостей особистості учня, класовод залучає його до тих чи інших видів діяльності, додержуючи принципів помірнього дозування, поступового ускладнення, систематичного поетапного контролю, необхідної кількості заохочень.

Література

1. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. для ВНЗ / Л.М. Завацька. – Київ: Слово, 2008. – 240 с.
2. Куб'як Н.І. Запобігання педагогічної занедбаності дітей молодшого шкільного віку з дистантних сімей: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Н.І. Куб'як; Інститут проблем виховання АПН України. – Київ, 2010. – 20 с.
3. Манчуленко Л. Відхилення у поведінці неповнолітніх як об'єкт корекційно-педагогічної діяльності / Л. Манчуленко // Наук. часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – Серія №11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наук. праць. Вип. 5 (Ч. II). – С. 51–53.
4. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навч.-метод. посіб. / В.М. Оржеховська. – Київ: Знання, 1996. – 352 с.
5. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – Київ: Рад. шк., 1978 – 264 с.
6. Сухомлинський В.О. Виховання без покарань: вибр. твори: у 5 т. – Київ: Рад. шк., 1980. – Т.5. – С. 362–367.

І.І. Бровко,
студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ
І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ

ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДИТИНОЮ ТА ЖІНКОЮ

У статті розглядається проблема фізичного насильства над дитиною та жінкою, причини виникнення насильства в сім'ї та вплив насильства на особливості соціалізації особистості.

Ключові слова: насильство, фізичне насильство, домашнє насильство, сім'я, дитина, жінка, жертва, насильник.

Постановка проблеми. Сьогодні наше суспільство переживає складні часи: зниження життєвого рівня населення, збільшення розриву між потребами і можливостями людей, та як наслідок, зростання насильства у багатьох соціальних сферах і, в перш чергу, по відношенню до найменш захищених чи найслабших категорій громадян [1].

Фізичне насильство в сім'ї виявлялося протягом всієї історії людства. Нині це питання в Україні з кожним днем стає більш актуальним та гострим. Адже кожна десята людина стає жертвою насилля. Люди вважають, що насильство зазвичай відбувається у неблагополучних сім'ях.

Але насильство може відбутися в різних соціальних групах. Насильство над дитиною та жінкою є найбільш поширеною формою порушення прав людини і не втрачає на сьогоднішній день своєї актуальності в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу приділяли проблемі такі дослідники як: К. Леві-Строс, К. Лоренс, Н. Максимова, К. Мілютіна, С. Палмер, Е. Фромм. Також, такі науковці, як: А. Андрєєва, О. Бодальов, Г. Божович, С. Голод, Б. Гузиков, Л. Виготський, Л. Максименко, В. Столін. Пошук соціально-педагогічних умов, причин і факторів виникнення, виявлення та подолання сімейного насильства над дітьми та жінками досліджують такі вчені, як: Т. Гончарова, О. Коломієць, В. Бондаровська, О. Кочемировська, Ю. Онишко, Р. Хаар, та інші.

Мета статті: теоретично визначити причини насильства як соціального феномену та особливості соціалізації дитини після насильства.

Виклад основного матеріалу. В Україні «насильство в родині» є не зовсім традиційним терміном, вважається, що сім'я – це особиста сфера, яка виконує численні соціальні функції, сімейні справи та сімейні методи родинного виховання. Однак, за офіційними даними, насильство в сім'ї – досить поширене явище за останні роки в Україні.

Фізичне насильство – нанесення дитині батьками або особами, які їх замінюють, вихователями або іншими якими-небудь особами фізичних травм, різних тілесних пошкоджень, які заподіюють збиток здоров'ю дитини, порушують її розвиток і позбавляють життя. Ці дії можуть здійснюватися у формі биття, катування, струсу, у вигляді ударів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, підпаленими цигарками, у вигляді укусів і з використанням найрізноманітніших предметів як знаряддя знущання. Фізичне насильство включає також залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, отруйних речовин або медичних препаратів, що викликають одурманення, а також здійснення спроби задушити або втопити дитину [5].

Можна виділити основні причини виникнення насильства в сім'ї:

- погіршення і нестабільність соціально-економічного життя (що часом обумовлює суперечність між природним бажанням мати дитину й економічним статусом);

- неможливість розвивати свої таланти, культурні запити;

- скорочення кількості робочих місць у виробництві та пов'язане з цим безробіття;

- поширеність у засобах масової інформації, перш за все на телебаченні, пропаганди насильства та жорстокості, деструктивний вплив відеопродукції; у поширення алкоголізму (порівняно з радянськими часами фіксується збільшення виробництва і споживання алкоголю на душу населення) та наркоманії;

- укорінення в суспільній свідомості цільової настанови на індивідуальне виживання, відсутність соціальних ідеалів, певний ідеологічний вакуум і криза моральності;

- поширення неформальних (незарєєстрованих офіційно) шлюбів, а відтак менший рівень солідарності сім'ї, збільшення кількості розлучень і частки неповних сімей;

- слабка дієвість системи матеріальної допомоги сім'ям, які її потребують, загалом матеріальна залежність жінок від чоловіків [6].

Ці причини виникнення фізичного насильства є досить актуальними на даний момент. Кожна десята сім'я проходить через такі труднощі і соціум не зважає на те, що ця проблема досить часто є прихованою і для суспільства, і для тих, хто є жертвою такого насильства. Вирішення цієї проблеми можливо лише за умови роботи, спрямованої на подолання стереотипів у сімейних відносинах, та створення у суспільстві атмосфери нетерпимості до будь-яких проявів насильства та жорстокості.

Вирішення своїх проблем діти – жертви насильства – часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі, що, на жаль, часто пов'язане з виробленням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків, вони починають красти і здійснювати інші протиправні дії. Дівчата нерідко рано починають займатися проституцією, у хлопчиків може бути порушена статевая орієнтація. І ті, й інші згодом мають проблеми зі створенням власної сім'ї, вони не можуть дати своїм дітям достатньо тепла, оскільки в них не сформована емоційна сфера, вони не набули позитивного досвіду в дитинстві [1].

Наслідки жорстокого поводження з дітьми руйнівні. У дітей формується почуття меншовартості, власної неповноцінності, виникають депресії, намагання покінчити життя самогубством і на цьому фоні стійкі особистісні й поведінкові особливості, які роблять їх малопривабливими і навіть небезпечними для суспільства [4].

Наслідком фізичного насильства над дитиною може бути агресивна поведінка, депресії, вироблення способів свідомого блокування спогадів про пережите насильство. Тривале фізичне насильство може викликати затримку розвитку дитини, що негативно впливає на успішність її навчання. Ці особливості можуть бути показниками ймовірного вчинення фізичного та інших видів насильства над дитиною.

Діти, до яких батьки застосовують фізичні покарання, з одного боку, є жертвами, а, з іншого, нерідко самі стають агресорами [4].

За визначенням Закону України №2229 від 07.12.2017 «Про запобігання та протидію домашньому насильству» – визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [2].

За останні кілька років в Україні потроїлася кількість зафіксованих випадків домашнього насилля. Майже 70% жінок та дітей зазнають різних форм знущань і принижень. За даними МВС, 23% тяжких насильницьких злочинів відбувається в родинах. Закон України №2229 передбачає жорстокіші покарання для кривдників та дозволяє національній поліції контролювати поведінку порушника, аби уникнути повторного насилля. Уперше в Україні ввели кримінальну відповідальність за домашнє насильство.

Висновки. Отже, фізичне насильство щоденно завдає шкоди найціннішим благам людини. Ця проблема є на сьогоднішній день актуальною, адже фізичне насильство майже є в кожній десятій сім'ї, і жертви вважають, що це є нормою на сьогодні або бояться зізнатися. На жаль, більшість жертв не звертається за допомогою до правоохоронних органів, що іноді має дуже трагічні наслідки.

Література

1. Війтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї / Л. В. Войтова// Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – №1. – С. 79–86
2. Про Запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України 2018, № 5, ст.35) / 7 грудня 2017 року № 2229–VIII. – Київ, 2017. – С. 43–48.
3. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 28 грудня 2015 року № 2789–III. – Київ, 2015. – С. 35–37.
4. Стромило А.П. Насильство над дітьми та його наслідки / А.П. Стромило, С.А. Мукомел [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.cdu.edu.ua/1092/1/121-139-142.pdf> (дата звернення: 13.03.2019).

5. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
6. Юрків Я. І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї» / Я. І. Юрків // Педагогіка, соціальна робота. – 2016. – Вип. 27. – С. 234–237.

Т. І. Вергун,

*учитель української мови та літератури Новолатівської СЗШ,
спеціаліст вищої категорії, старший вчитель*

С. В. Шевчук,

*практичний психолог, викладач української мови та літератури
Політехнічного коледжу Державного вищого закладу
«Криворізький національний університет»*

ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито сутність поняття «навчальні компетентності», висвітлено педагогічні умови формування учнівських компетентностей на уроках української літератури в умовах нової української школи.

Ключові слова: навчальні компетентності, компетенція, нова українська школа.

Постановка проблеми. Особливості XXI століття, освітня реформа, сучасні темпи розвитку економіки вимагають від сьогоденної школи формування молоді людини високоосвіченої, суспільно активної, творчої, конкурентоспроможної, яка не тільки багато знає, а й використовує знання як життєвий інструмент, не тільки виконує команди, а й генерує нові ідеї, приймає нестандартні рішення, уміє критично мислити, володіє комунікативними здібностями, використовує свій потенціал для самореалізації, відповідно ставиться до життя, впевнено відповідає на виклик нового тисячоліття. Важливо пам'ятати, що сьогоденна школа – це завтрашнє суспільство. Отже, сьогодні, як ніколи раніше, перед школою стає проблема виховання свідомої людини, з достатньо сформованими компетентностями, які

дають їй змогу успішно виконувати будь-які життєві та соціальні ролі, бути творцем свого життя, активно інтегруватися в українське та європейське суспільство. А сформувати ці компетентності в підлітковому віці здатен учитель, який постійно прагне до творчого пошуку, має навички дослідної, експериментальної діяльності; вивчення, узагальнення і впровадження перспективного досвіду; високий рівень інформаційної культури. Педагог сьогодні повинен уміти інтерпретувати новий зміст освіти у методику навчання і виховання, здійснювати аналіз творчої діяльності як власної, так і педагогічного та учнівського колективів. Тому сьогодні першочергове завдання для вчителя: навчити вихованців жити, а не виживати в сучасному суспільстві.

Аналіз досліджень та публікацій. Уперше поняття «компетенція» стало використовуватись у США в галузі бізнесу в 70-х роках ХХ століття і було пов'язане з проблемою виявлення якостей майбутнього співробітника. Із самого початку компетенції стали протиставлятися спеціальним знанням і вмінням, пов'язаним із конкретною професійною діяльністю, тобто протиставлятися поняттю «кваліфікація». Компетенції розглядалися як самостійні універсальні складові будь-якої професійної діяльності, що впливають на її успішну реалізацію.

Програмні положення теорії компетентностей широко почали використовуватись у теорії педагогіки США, коли була обґрунтована концепція індивідуального навчання, що орієнтувала американського вчителя на актуалізацію розумових й естетичних потреб учнів [14].

У сучасній вітчизняній педагогіці поняття компетентності як термін, що описує кінцевий результат навчання, починають використовувати тільки з останньої чверті ХХ століття, тому і вивчення проблеми компетентностей є досить новим в літературі й, у той же час, дуже активним.

Поняття компетентностей та компетенцій науково обґрунтовано вченими країн Європейського союзу в середині 80-х років минулого століття (Д. Мертенс, А. Шелтон, Р. Бадер та ін.). Європейські експерти розглядають поняття компетентності як загальні, ключові або базові вміння, ключові кваліфікації. Ними визначено також поняття «компе-

тентність» як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання [17, с.16-25].

У 80-ті роки поняття «компетентність» значно розширюється й набуває характеру сукупності інтелектуальних, фізичних, політичних, соціальних, моральних і естетичних знань, отриманих людиною як у системі освіти, так і з інших джерел, що знаходяться у сферах навчання, праці, культури, політики, екології, навколишньому середовищі. Усі ці напрями формують компетентність особистості, створюючи умови для всебічного розвитку індивіда.

У пострадянській педагогіці дослідженням компетенцій займалися О. Крисан (ключові компетентності), І. Зимня (компетенції пізнавальної діяльності, компетентності діяльності, компетентності інформаційних технологій), А. Хуторський (ціннісно-сміслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення), С. Шишов, В. Кальней (компетентність у сфері самостійної діяльності, компетентність у сфері соціально-трудова діяльності, компетентність у побутовій сфері, компетентність у культурно-дозвілєвій сфері), І. Єрмаков (інформаційна, соціально-психологічна, громадянська, комунікативна, методологічна, життєва, професійна, психологічна, рефлексивна), С. Трубачова (предметні, соціальні, особистісні) та інші. Сучасні тенденції розвитку змісту освіти у зарубіжних країнах аналізувалися О. Овчарук, Я. Кодлюк, К. Корсаком. Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що в ній відсутнє комплексне висвітлення поняття компетентності, трансформація європейського досвіду до українських реалій.

У наш час проблема компетенцій та компетентностей потрапила до освіти та посіла в ній ключове місце, що пов'язано з інформаційним вибухом останнього десятиріччя та змінами, які відбулися внаслідок використання інформаційних технологій, швидкого впровадження наукових розробок не лише в економічну сферу, але й у повсякденне життя людей. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, основними пріоритетами освіти стосовно компетентності стають

уміння пристосовуватися до швидких змін і нових потреб ринку праці, орієнтуватися в інформації, уміти її аналізувати, активно діяти, швидко приймати рішення й навчатися упродовж усього життя. Поняття «компетентність» знаходиться нині в центрі світової думки тому, що воно розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини й працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за певну діяльність [17].

Мета статті – розкрити питання формування ключових компетентностей засобами української мови та літератури, показати методи і прийоми, які можна застосовувати в роботі під час формування учнівських компетентностей в умовах нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Завдання сьогodнішньої школи та педагога полягає в тому, щоб навчити дитину жити. Ми повинні виховувати людину, здатну створити своє власне життя, яка зможе орієнтуватися в суспільних запитах, здатна до самовизначення. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей; формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Це можна здійснити через уроки української мови, української літератури (відповідно до Концепції Нової української школи та частини першої статті 12 Закону України «Про освіту»). Нормативні освітні документи визначають ключовими для розвитку української школи загалом і літературної освіти зокрема ідеї діяльнісного, особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів. Це зумовлено потребою відповідати на виклики сьогodenня, коли неможливо навчити учня «всього на все життя», і ключовим умінням стає здатність і готовність діяти залежно від поставлених завдань й учитися протягом усього життя. Відповідно

мета мовної та літературної освіти: засобами предмета допомогти учневі в його самопізнанні, життєвому самовизначенні, самовдосконаленні, формуванні предметних (мовної та літературної) і ключових компетентностей, здатності до формування комунікативних навичок, читацького й особистісного саморозвитку. Думки різних людей, різних часів, а говорять про одне й те ж, а саме: про вміння жити разом, вміння вчитися, вміння діяти, вміння жити взагалі.

Це і є «чотири стовпи» в освіті, які визначають основні напрями компетентнісного підходу до навчання та виховання.

У Державному стандарті початкової освіти (2018), проєкті Державного стандарту базової середньої освіти (2017), оновленій навчальній програмі з української літератури 2018-2019 років виділяють такі ключові компетентності:

1) спілкування державною (і рідною в разі відмінності) мовою (це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди, здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ);

2) спілкування іноземною мовою (оволодіння навичками міжкультурного спілкування);

3) математична компетентність (уміння застосовувати математичні методи для вирішення прикладних завдань – на основі спостережень аналізувати, робити висновки, висувати гіпотези, складати схеми, таблиці тощо);

4) компетентності в галузі природничих наук і технологій (критичне оцінювання людської діяльності в природному середовищі, готовність до опанування новітніми технологіями, оперативне реагування на технологічні зміни);

5) інформаційно-цифрова компетентність (передбачає впевнене застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією, здатність безпечного та етичного використання засобів ІКТ у навчанні та життєвих ситуаціях, розпізнавати маніпуляційні технології і протистояти їм, критично ставитися до медійної інформації);

6) уміння вчитися впродовж життя (здатність до пошуку та завоювання нових знань, набуття умінь і навичок);

7) ініціативність і підприємливість (готовність брати відповідальність за власні рішення, уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя, використовувати комунікативні стратегії для формулювання власних позицій, рішень);

8) соціальна та громадянська компетентність (пов'язана з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів, ідентифікувати себе як громадянина України);

9) обізнаність та самовираження у сфері культури (здатність ідентифікувати себе як носія певної культури, розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки);

10) екологічна грамотність та здорове життя (розуміти екологічні проблеми, бережливо ставитися до природи, розуміти переваги здорового способу життя) [3, с. 18].

Реалізація завдань нової української школи значною мірою залежить від мовної та літературної освіти учнів. І компетентнісний підхід є найбільш дієвим інструментом якості освіти, тому робота з утвердження цього підходу до навчання на уроках мови та літератури є нагальною потребою часу. Предмет «українська мова та література» посідає особливе місце серед навчальних предметів, адже знання української мови та літератури дасть можливість учням відчувати себе повноправним членом суспільства, який розуміється на історії нації, її проблемах, на смислових та світоглядних аспектах. Саме ці уроки допомагають знайти вихованцю ціннісні орієнтації.

Уроки української літератури допомагають виробити в дитини вміння аналізувати, визначати актуальність художнього твору, вирішувати проблемні питання, формувати загальнолюдські цінності на основі змісту тексту, уміння аналізувати вчинки героя, уміння «перевтілюватися» в героя твору, уміння спілкуватися, вести діалог. Розвиток

цих умінь формують соціальну та громадянську компетентність, спілкування рідною мовою, ініціативність і підприємливість, математичну компетентність, уміння вчитися впродовж життя, а сам змістовий матеріал – ще і компетентності в природничих науках та обізнаність і самовираження у сфері культури. А головне для літератури як навчального предмета – в аналізі тексту твору взагалі не існує понять «правильна і неправильна відповіді» – учень може висловлювати своє бачення проблеми, відстоювати її, аргументуючи власну точку зору.

У практиці вчителів-словесників переважають такі способи збудження інтересу до читання книги, як: читання або короткий переказ зав'язки або кульмінації, знайомство з незвичайним літературним героєм, привернення уваги до книги за допомогою обкладинки, ілюстрацій, коротка розповідь про цікаву історію створення, долю письменника, повідомлення читацького враження від книги самого вчителя, привернення уваги до важливої, актуальної, хвилюючої проблеми або героя твору; повідомлення полярних думок про книгу, висловлених літературними критиками, самими учнями, перегляд презентацій тощо. Проведення літературних хвилинок дає можливість розкрити читацькі інтереси дітей, їх внутрішній світ, уміння висловлювати свою думку або ж ставати на місце головного персонажа і вирішувати ту чи іншу життєву проблему. Знайомство з новою книгою може відбуватися у формі рекомендації-розповіді про неї, читання найцікавіших місць, читання з продовженням на наступних уроках. Згодом проведення таких літературних хвилинок можна доручити учням, і тоді у дитини з'являється нагальна потреба поділитися прочитаним з однокласниками і вчителем.

Уроки літератури формують ключову компетентність «навчання впродовж життя» шляхом розвитку вміння вести бесіду, вирішувати проблемні завдання. Тому варто проводити аналогії між зображеним у творі і тим, що спостерігаємо в реальному житті (І. Багрянний «Тигрлови»), передбачати можливість використання розглянутих ситуацій в особистому житті (І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»), проектувати своє майбутнє відповідно до обставин, в яких перебуває герой

літературного твору (О. Гончар «Собор»). Під час підбору завдань прагнути, щоб кожне допомагало учням глибоко зрозуміти особистісну значущість порушених письменником проблем, пов'язавши твір з власним життєвим досвідом. Аналіз літературного твору буде цікавим для школяра лише тоді, коли він пробуджує певні асоціації, пов'язані з його світосприйманням, життєвими проблемами, емоційними потребами. Спонукають до цього, наприклад, такі завдання:

- Чи можлива дана ситуація в наш час? Чому?

- Федько врятував Толю, взяв його провину на себе, але збрехав (оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник») – займи позицію «за», «проти», «інше бачення» та обґрунтуй вибір.

- Склади таблицю рис справжнього лідера, керівника – «реальне» і «бажане» (Н. Бічуга «Шпага Славка Беркути»). Зроби висновок, доведи свою думку.

- Зваж на «терезах правосуддя» поступок Юлька Вашука (Н. Бічуга «Шпага Славка Беркути»).

- Напиши фанфік до новели «Залізний острів» О. Гончара.

Такі завдання орієнтують учня на зіставлення себе з літературним персонажем, спонукають до глибокого усвідомлення психології героїв, створення власної інтерпретації моделей їхніх образів.

Проблемне навчання – одне з ключових у нашій практиці. Починаючи з вивчення теми, перед дітьми ставиться проблемне питання, яке вони осмислюють протягом уроку. Наприклад: «Еміграція – це зрада чи необхідність, прагнення людини до самореалізації?», «Чи несе людина відповідальність за свої дії перед собою, предками і нащадками?», «Який він, внутрішній світ дитини?», «Чи завжди сміливі мають щастя?». До проблемних питань звертаємося і під час опрацювання твору, наприклад: «Григорій Многогрішний – український супермен чи приклад для наслідування?», «Палагна – кат чи жертва?», «Чи зуміли вирватися брати Половці із «подвійного кола?».

На уроках надаємо перевагу таким стратегіям критичного мислення: «читання з передбаченням», «гронування», «сенкан», «асоціювання». До асоціювання вдаюся на різних етапах уроку. Наприклад,

перед вивченням поезії Л. Костенко «Кольорові миші» пропоную дітям назвати асоціації до слова «кольорові» (квіти, мрії, веселка, сни, картини...), а потім – до слова «сірі» (сум, дощ, брудний, буденний, миша...). Уміння визначати найголовніше розвиває прийом «Гронування», який допомагає знайти зв'язки між предметами, почуттями і сприяє запам'ятовуванню матеріалу, а отже, і його успішному відтворенню. Наприклад, під час вивчення творчості В. Симоненка учням запропоновано скласти гроно «Штрихи до портрета митця» та сенкан до слова «людина». Під час вивчення поезії С. Чернілевського діти складали асоціативні ряди до слів «дитинство», «щастя», «родина», «дім», а потім приходили до розуміння того, що між цими асоціаціями і словами багато спільного. Після знайомства й аналізу текстів віршів як висновок склали сенкани «мама», «бабуся». Окрім глибокого усвідомлення ідейно-художнього змісту творів, це ще і спонукає дітей до творчості.

Для формування літературних компетенцій варто застосовувати інтерактивні прийоми, зокрема «Літературний пошук», «Діалог із літературним героєм», «Відгадай літературного героя», «Ситуація така». Ці вправи розвивають уміння вчитися, висловлювати власні думки і вислуховувати думку іншого, формують навички, необхідні для життєвого вибору. Уроки української літератури проходять набагато продуктивніше і цікавіше, коли використовуються такі прийоми, які потребують різних форм організації учнів: «Займи позицію», «Поетична хвилинка», «Аукціон думок», «Доведи або спростуй» тощо.

Стимулює пошукову діяльність учнів, сприяє вдосконаленню навичок спілкування та співробітництва використання проектної методики. Проводиться робота над створенням інформаційних проєктів з використанням ІКТ. У ході проектної діяльності школярі вчать створювати мультимедійні презентації, публікації, буклети, паспорти літературних героїв, літературних творів. Учні із задоволенням виконують завдання, за допомогою яких можна виявити творчу індивідуальність.

Так, при вивченні теми «Літописи» був створений проєкт «Знайомство з князями Київської Русі» (9 клас). Учні, використовуючи

мережу Інтернет, готували повідомлення про епоху України-Русі, руських князів та їхню діяльність, шукали ілюстративний матеріал, відеоматеріали. Завдання пропонувалося групам, групи створювалися за бажанням учнів, таким чином вироблялася здатність працювати спільно, домовлятися, давалася можливість виявлення лідерських якостей, у той же час роботою охоплювалися й учні зі слабкою здатністю до співробітництва.

У час розвитку новітніх технологій сучасний урок вимагає використання ІКТ, завдяки яким можна провести з учнями порівняльний аналіз літературного твору і мультиплікаційного фільму або кінофільму. Конкурси «Найуважніший глядач», «Найуважніший читач» сприяють формуванню читацької та глядацької спостережливості, формується ключова компетентність «обізнаність та самовираження в різних сферах культури».

На уроках літератури вчителі часто використовують творчі завдання, які сприяють формуванню читацького інтересу школярів, вихованню вдумливого, уважного читача. Серед них – прогноз можливого змісту літературного твору (робота з заголовком), розповідь «Що б зробив я на місці літературного героя»; лист герою; переказ від імені героя, героїні; робота над афішею, ескізами костюмів і декорацій. Переказ із заміною особи оповідача потребує, щоб учні чітко уявляли собі характер, місце і значення у творі того персонажа, від імені якого вестимуть розповідь, усвідомлювали його ставлення до тих подій і дійових осіб, про які говоритимуть, розуміли, як герой їх оцінює, і вміли все це передати в переказі. Усне перевтілення учня в героя твору, прогнозування власної поведінки за певних обставин сприяє формуванню здатності сприймати твір не тільки розумом, а й серцем, тобто враховувати такий важливий принцип шкільного аналізу художнього твору, як емоційність.

Формуванню творчої компетентності сприяє використання елементів рольової гри під час аналізу літературного твору. Учні стають літературознавцями, журналістами, художниками, суддями тощо. Саме це «вживання» у роль допомагає розвивати творчі здібності школярів і

спонукає їх глибше усвідомити мистецьке явище. Цікаві творчі завдання підвищують прагнення учнів-читачів проникнути у творчу лабораторію письменника, концентрують увагу на сюжеті, стилі твору, його композиції, образах, учать уважно, з повагою ставитися до слова великих майстрів літератури, що надалі, безумовно, допомагає їм в осмисленні й аналізі цілого кола літературних проблем.

При вивченні повісті В. Нестайка «Тореодори з Васюківки», наприклад, пропонуємо такі завдання: «Уяви, що ти Робінзон Кукурузо. Розкажи про своє перебування на острові». І далі питання, пов'язане з моделюванням ситуації на реальне життя: «Уявіть, що ви опинилися на безлюдному острові без їжі і засобів існування, як герой роману Д. Дефо «Робінзон Крузо», шляхом якого хотів піти герой повісті Ява Рень (тут ми використовуємо міжпредметні зв'язки). Що ви будете робити в такій ситуації для того, щоб вижити?». Таким чином моделюється життєва ситуація і пропонуються варіанти рішення.

Іноваційні технології допомагають якнайкраще організувати процес навчання. Інтерактивне навчання посідає між ними чільне місце. До вподоби учням різноманітні інтерактивні форми й методи навчання: «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Незакінчене речення», метод «Прес». Також використовуємо ігрові ситуації, роботу в групах, парах. Ігрові ситуації дають можливість поєднати в одне ціле два процеси: засвоєння знань та їх застосування. Учні із задоволенням беруть активну участь у грі «Так – ні» або «Вірю – не вірю». Суть цього прийому полягає у свідомому формуванні помилкового твердження як «абсолютної істини». Постійне використання цього прийому забезпечує аналіз почутого, а також формує свідоме ставлення до отриманої інформації.

Отже, предмет «українська література» є дієвим засобом розвитку ключових компетентностей, і може сформувати компетентну особистість. Але для цього варто обирати різноманітні форми і методи роботи, чергувати їх, постійно підтримуючи інтерес до книги і читання, спонукати до самостійного пошуку, активності, вибору життєвої позиції, розвитку комунікативних умінь.

Висновки. Отже, запровадження компетентнісного підходу в освіті – необхідне завдання сучасної школи. Формування компетентної особистості – це формування свідомої людини нового часу – високоосвіченої, суспільно активної, ініціативної, творчої, конкурентноспроможної, здатної діяти, генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, відповідати вимогам часу. Компетентнісний підхід розширює права і можливості учнів у пізнавальній діяльності, пов’язує навчальний процес із сучасним життям, робить акцент на самостійне мислення і творче самовираження учнів, дає їм змогу самостійно оцінити результати діяльності, систематизувати, узагальнювати, творчо осмислювати вивчене, підвищує інтерес до процесу навчання, стимулює до свідомого вибору майбутньої професії, формує потребу творчої реалізації в суспільстві, набуття умінь і навичок, необхідних для життя.

Отже, предмет «Українська література» є дієвим засобом розвитку ключових компетентностей, і, як ніякий інший, може сформувати компетентну особистість.

Література

1. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмакова, О. В. Овчарук та ін. – Київ: Плеяди, 2005. – 120 с.
2. Бургун І. В. Актуальність упровадження компетентнісного підходу в освітню практику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти: постанова КМУ № 87 від 21 лютого 2018 року Про затвердження Державного стандарту початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти: постанова КМУ №1392 від 23 листопада 2011 року Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/
5. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: наук.-метод. посіб. / за ред. І.Г. Єрмакова. – Запоріжжя: Центріон, 2005.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимняя. – Москва, 2004. – 40 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. – Київ: «К.І.С», 2004. – 112 с.

8. Концепція літературної освіти: наказ МОН №58 від 26 січня 2011 року Про затвердження Концепції літературної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/
9. Концепція нової української школи: розпорядження КМУ № 988-р від 14 грудня 2016 року Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
10. Нефедова Л. Развитие ключевых компетенций в проектном обучении / Л. Нефедова, Н. Ухова // Школьные технологии. – 2006. – № 4. – С.61.
11. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – Київ: «К.І.С», 2003.
12. Овчарук О. Перспективи запровадження компетентнісного підходу до вітчизняного змісту освіти / О. Овчарук // Основна школа. – 2005. – Вип. 3-4.
13. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. Пометун // Основна школа. – 2005. – Вип. 3-4.
14. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун. – Київ: «К.І.С.», 2004.
15. Про освіту: закон України від 05.09.2017 №2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
16. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975
17. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід Європейських країн / І. Тараненко; за ред. Єрмакова І.Г. // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. – Київ: «Контекст», 2000.
18. Українська література. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році / укладач О.Ю. Котусенко. – Харків: Вид-во «Ранок», 2017. – 128с.
19. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2.

І. С. Волохіна,
студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ
І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ

ВПЛИВ ЗМІ НА СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається проблема впливу засобів масової інформації на соціалізацію особистості, роль і значення ЗМІ в системі соціального виховання особистості та шляхи виховання ціннісних орієнтацій за допомогою ЗМІ.

Ключові слова: засоби масової інформації, соціальне виховання, інформаційне суспільство, особистість

Постановка проблеми. Необхідність в проведенні дослідження обумовлюється тим, що засоби масової інформації набули актуального значення в повсякденному житті людини. Формуванню та всебічному розвитку особистості сприяє взаємодія всіх інститутів соціалізації, зокрема, й засобів масової інформації, який є найбільш доступний, поширений і популярний. Сучасна медіакультура утвердилася майже в усіх галузях людського життя – виробництві, освіті, соціальній сфері людини, мистецтві – що визначає її одним із найважливіших агентів соціального виховання. Додатковою причиною дослідження є незнання суспільства щодо вагомого впливу ЗМІ на свідомість особистості, тому дослідження проводиться задля інформованості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою ЗМІ як соціального інституту суспільства займалися: Н. Богомолова, Ю. Буданцев, В. Горохов, Я. Засурський, Г. Лассвелл, Г. Маклюєн, А. Москаленко, Ю. Хабермас, В. Шрамм. Вивченням взаємовпливу ЗМІ й суспільства – О. Ваганова, Ю. Горський, Дж. Клеппер, П. Лазарсфельд, Г. Маркує, Г. Солганік.

Мета статті: теоретичне обґрунтування особливостей впливу ЗМІ на особистість та їх роль і значення в системі соціального виховання людини.

Виклад основного матеріалу. Соціальне виховання – це система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на становлення та реалізацію людини, групи, суспільства їх духовного потенціалу, а також гуманізацію відносин в соціумі. Соціальне виховання спрямовується на процес формування особистості, тобто на її соціалізацію.

Засоби масової інформації – соціальний інститут, що забезпечує зміцнення доцентрових, інтеграційних процесів, формування та розвиток менталітету соціуму шляхом поширення інформації. ЗМІ за всіх часів відігравали значну роль у соціальному становленні людини, але в умовах інформаційного суспільства стають найвпливовішим інститутом соціалізації людини протягом життя, культурного розвитку всіх соціальних груп, соціокультурного вдосконалення соціуму, формування глобальної культури людства. Саме через ЗМІ суспільство формує еталони соціального виховання, транслюючи ідеали, приклади для наслідування, культурні символи, моделі соціокультурної діяльності, що схвалюються та заперечуються.

Соціально-виховна функція ЗМІ полягає в тому, що через них створюються сприятливі умови для цілеспрямованого закріплення та масового тиражування цінностей соціального (сімейного, етнічного, конфесійного, професійного, громадянського, регіонального) існування, відповідних ідеалів, норм та зразків соціальної поведінки.

Так, на думку авторів монографії «Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні», впровадження телекомунікаційних мереж дає підстави поділяти існуючі ЗМІ на «старі» та «нові» [1]. До перших відносять традиційні друковані ЗМІ, тобто газети, журнали, бюлетені тощо. До «нових» – так звані електронні (радіо, телебачення та ін.), що визначаються національним законодавством як аудіовізуальні ЗМІ [2].

Початок ХХІ ст. ознаменувався активним використанням комп'ютерних технологій у процесі соціалізації, адже оперативність опанування Інтернету новими користувачами перевищує швидкості впровадження й освоєння суспільством автомобіля, телефону, кабельного телебачення та інших найважливіших технічних новинок

сучасності. Інтернет-простір характеризується динамічною зміною змісту, механізмів соціалізації особистості.

Проблема впливу сучасних ЗМІ на свідомість особистості набуває особливого значення. До негативних наслідків впливу ЗМІ на соціальне виховання віднесено: формування залежності від певного виду ЗМІ (особливу увагу звернемо на мережу Інтернет); формування стереотипів; наслідки впливу сцен насильства у ЗМІ; наслідки впливу реклами; наслідки впливу відверто сексуальних сцен у ЗМІ. Визначені негативні наслідки призводять до порушення пізнавальної функції, звуження кола пізнавальних інтересів особистості, порушення соціальних контактів, відволікання її від реального життя, навчання, природних інтересів та обов'язків, виникнення залежної поведінки у випадку надмірного залучення інформації, формування викривлених світоглядних цінностей та настанов, наслідуванню агресивної, асоціальної поведінки, деформації морального розвитку та схильності до порушення морально-етичних норм.

Процес формування ціннісних орієнтацій особистості опосередкований багатьма соціально-психологічними та психолого-педагогічними чинниками: матеріальними умовами життєдіяльності, індивідуально-типовими рисами особистості, її нахилами, здібностями, комунікативними вміннями, якістю виховного впливу школи, сім'ї та інших інституцій соціалізації [3].

Культурна і політична кризи призвели до того, що засоби масової інформації перестали виховувати, центрувати і формувати моральну й естетичну свідомість суспільства. Разом із цим, вони (ЗМІ) втратили і свою ключову функцію – забезпечення соціально-інтеграційної єдності. Ідеологічний і ціннісно-нормативний вакуум юнацької свідомості заповнюється, образно кажучи, «підручними засобами», і в цьому процесі не останню роль відіграють ЗМІ [4].

У цілому можна назвати найважливіші психологічні чинники соціалізації молоді: соціально-психологічні (характеризують мікросередовище, його інституції соціалізації, норми, цінності; ефективні умови взаємодії, взаєморозуміння, сприйняття людьми один одного;

механізми впливу на особистість, розвиток її потреби у спілкуванні тощо); психолого-педагогічні та соціально-педагогічні (проявляються у вибірково-активному ставленні молоді до сфери спілкування, яка переважає, до педагогічних впливів сім'ї, суспільних інституцій, соціально-моральних цінностей і норм, які представлені на мікрорівні) [5].

ЗМІ – це інструмент формування громадської думки, наочний посібник набуття нових знань, джерело демонстрації моральних цінностей, потрібних суспільству. У соціально-педагогічному плані засоби масової інформації можуть бути використані як досить впливовий елемент виховної роботи. ЗМІ можуть мати як негативний, так і позитивний вплив на формування ціннісних орієнтацій та світогляду особистості.

Взаємодія ЗМІ з суспільством і культурою має широкий спектр проявів, який є неоднозначним у наслідках. Зокрема, телевізійна реклама виконує не тільки інформативну функцію, а й виступає в ролі своєрідного соціального орієнтира споживання та життєвих практик, особливо в аспекті масового споживання телепродукції. Це твердження ґрунтується на визначенні ролі телебачення як технологічного засобу конструювання соціальної реальності [6].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши взаємовпливи ЗМІ та соціального виховання в інформаційному суспільстві з погляду вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем сучасності, ми дійшли таких висновків: 1) становлення культури інформаційної доби людства актуалізує соціокультурне значення ЗМІ та соціальної педагогіки, яка володіє механізмами профілактики соціальних конфліктів соціально-виховними засобами; 2) ЗМІ поступово набувають значення провідного засобу соціального виховання всіх соціальних суб'єктів інформаційного суспільства від людини до глобального людства; 3) розробляючи сучасні соціально-педагогічні технології, фахівці соціального виховання мають самі оволодіти таким рівнем користування новими ЗМІ, щоб не лише створювати власний соціально-педагогічний інформаційний, медійний продукт, а й навчати родину педагогічно доцільного керування медіасоціалізацією для профілактики інформаційної залежності її членів.

Також, ця тема буде залишатися актуальною, адже суспільство продовжує розвиватися: інформаційно, технічно, духовно та в інших сферах. Сучасні засоби масової інформації – це те, наскільки людина потребувала мати знання бути «озброєною» певною інформацією, і вони продовжують розвиватися, удосконалюватися. Потік інформації є безперервним і його впливу на власну свідомість людини, її ідеали, ціннісні орієнтації, думки не уникнути.

Література

1. Шемшеченко Ю. С. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні: монографія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ: Юридична думка, 2006. – 384 с.
2. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р. №3205-IV (із змін і доп.)// Відомості Верховної Ради України – 1994. – №10. – С.43.
3. Клименченко О. А. Авторитет без авторитаризму: посіб. / О. А. Клименченко, С. О. Галета. – Кіровоград: «КОД», 2006. – 176 с.
4. Киричук А. В. Формирование у учащихся активной жизненной позиции: метод. пособ. / А. В. Киричук. – Киев: Рад. школа, 1997. – 136 с.
5. Мудрик А. В. Социализация и воспитание подрастающих поколений: пособ. / А. В. Мудрик. – Москва: Знание, 1990. – 39 с.
6. Говорун Т.В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра психол. наук: спец.19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т.В. Говорун; Київський НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2002. – 35 с.

Л. В. Гайдай,

Новолатівська СЗШ,

вчитель української мови та літератури

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті розглядаються лінгводидактичні основи формування мовленнєвої компетентності учнів. Особлива увага звертається на те, що робота над формуванням мовленнєвої компетентності є особливим складником у системі мовленнєвого розвитку учнів. Зазначено, що в процесі формування мовлення покладено два чинники: практичні вміння й навич-

ки володіння мовою на основі здобутих знань про літературну мову та вміння творчого використання мовних засобів.

Ключові слова: мовлення, мовленнєва компетентність, лінгводидактичні основи.

Спілкування – одна з найважливіших людських потреб, одна з умов розвитку особистості. Тільки у спілкуванні з іншими людиною може відчуті і зрозуміти себе, соціалізуватися. Однак, у сучасному світі з розвитком новітніх технологій особистість усе менше розвиває свої навички спілкування. Тому одне з головних завдань навчання української мови в школі полягає у формуванні всіх видів мовленнєвої діяльності, в удосконаленні навичок доречно використовувати як мовні, так і позамовні засоби в конкретних ситуаціях.

Мовленнєва компетентність – вміння говорити, слухати, читати, писати, тобто вміння, пов'язані з мовленнєвою діяльністю, з побудовою діалогічних і монологічних висловлень у конкретній ситуації, відповідно до рівнів мовної компетенції учасників спілкування [1].

О. Гончарук зазначає, що мовленнєва компетентність – вміння використовувати мовні засоби, адекватні до мети спілкування, доречно послуговуватися невербальними виражальними засобами [4]. Вона по праву вважається найголовнішою і слугує підґрунтям для становлення інших соціально значущих компетентностей [4].

Зазначена компетентність визначає потенційні можливості суб'єкта у створенні висловлення, у здійсненні мовленнєвої діяльності. У структурі мовленнєвої компетентності відбувається засвоєння знань і перетворення їх на вивідне знання, а у структурі мовленнєвої діяльності – їх застосування [6].

Розвиток мовлення становить постійний процес, що триває протягом усього життя людини, процес оволодіння мовленням та його механізмами в безпосередньому взаємозв'язку зі становленням особистості, збагаченням її внутрішнього світу [2, с.317].

Вагомі наукові здобутки в розв'язанні проблеми формування мовленнєвої компетентності мають такі лінгвісти, як-от: Ф. Бацевич, І. Білодід, В. Виноградов, Л. Мацько, Л. Паламар, В. Русанівський,

Л. Струганець; психологи: Е. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, І. Синиця, С. Рубінштейн; лінгводидакти: З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна тощо.

Формування мовленнєвої компетентності учнів – одне з основних завдань учителя української мови.

Невміння висловлювати свої думки, неправильна вимова слів, помилки в усному та писемному мовленні створюють дискомфорт у процесі спілкування з дорослими та однолітками, не дають учневі можливості повною мірою розкрити свої здібності та задатки, проявити себе як особистість.

У Державному освітньому стандарті з мови зазначено, що основна мета навчання рідної мови полягає в мовленнєвому розвитку учнів – формування вмінь висловлюватись в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення. Тому першочергове завдання вчителя – забезпечити формування мовленнєво-мовної компетентності учнів як комунікативної основи [9].

Практика роботи над розвитком мовлення яскраво подана в статтях Н. Голуб, яка вказувала, що методика розвитку мовлення має: об'єкт вивчення, предмет вивчення, систему понять [3].

Зміст роботи з розвитку мовлення реалізується за трьома напрямками:

- 1) збагачення словникового запасу учнів і розвиток граматичної будови їх мовлення;
- 2) засвоєння норм української літературної мови;
- 3) зв'язне мовлення [7, с. 201].

Робота над зв'язним мовленням – особлива своєрідна галузь у системі мовленнєвого розвитку учнів. В основу роботи над розвитком мовлення покладено два чинники:

- 1) практичні уміння й навички володіння мовою на основі знань про норми літературної мови;
- 2) уміння творчо використовувати мовні засоби (фонетичні, лексичні, граматичні) залежно від стилю, типу, жанру мовлення.

Першому чиннику відповідає підготовчий ступінь мовленнєвої діяльності: (оволодіння) мовленнєвими способами й засобами ви-

раження думки. Другий – співвідноситься з основним ступенем мовленнєвої діяльності (розвитком різних видів мовлення, формуванням комунікативних умінь і навичок) [7, с.201].

Етапи формування мовленнєвих умінь і навичок:

1) кумуляція: накопичення лінгвістичних знань (уроки вивчення нового матеріалу);

2) мотивація: забезпечення мотивуючого впливу на учнів лінгвістичної теорії (уроки закріплення знань);

3) усвідомлення: опрацювання правил орієнтирів, текстів зразків, спрямованих на перехід від номінативних (правильно вимовляти, точно вживати слова, утворювати словоформи) до комунікативних умінь і навичок (уроки закріплення, урок зв'язного мовлення, підготовка до переказу, твору);

4) тренування: проблемні вправи, ситуативні завдання (уроки закріплення, повторення, уроку зв'язного мовлення, нестандартні уроки);

5) узагальнення: виявлення рівня сформованості мовленнєвих умінь і навичок (урок повторення, контролю, систематизації вивченого, урок зв'язного мовлення) [7, с.202].

Структура занять з розвитку мовлення повинна опиратися на відповідні принципи навчання мови, які мають різні види мовленнєвої діяльності. Узагальнюючи праці науковців (А. Богуш, С. Карамана, М. Пентиліук) виокремлюємо низку принципів для формування мовленнєвої компетентності.

Якщо говоримо про комунікативно-діяльнісний принцип, то зазначаємо, що він передбачає вивчення мови як засобу спілкування і полягає в тому, щоб учні оволодівали рідним мовленням у процесі виконання усних і письмових завдань.

Принцип органічного поєднання навчання мови й мовлення як засобу й способу мовленнєвої діяльності, її змісту і форми означає, що вивчення мовних понять, правописних правил, орфоепічних норм не є самоцілью, а засобом досягнення основної освітньої мети

Принцип здійснення поліфункційності рідної мови в процесі навчання – комунікативної, пізнавальної, культурної, експресивної,

естетичної, ідентифікаційної, креативної тощо – засвідчує і реалізує, за умови вмілого його використання, невичерпні потенційні освітні можливості української мови, які визначають виняткову роль цього навчального предмета.

Принцип практичної спрямованості навчання знаходить вияв у різнобічному та систематичному збагаченні мовлення учнів лексичними, фразеологічними, граматичними, стилістичними та іншими виражальними засобами мови, що мають здійснюватися в процесі реалізації внутрішньо предметних зв'язків і забезпечити стабільний приріст і розширення лексичного запасу [9].

Принцип ситуативності реалізується у зв'язку з виконанням ситуативних вправ – таких мовленнєвих завдань, виконання яких залежить від характеру уявної мовленнєвої ситуації. Основною ознакою ситуативної вправи є наявність мовленнєвого стимулу, що викликає мовленнєву реакцію учня, визначає вибір тієї чи тієї мовної одиниці.

Соціокультурний принцип – навчання мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури [8].

На уроках української мови мовленнєва компетентність має формуватися в тісному зв'язку з мовною. Одним зі шляхів реалізації такого підходу до навчання може бути психолінгвістична методика прямого тлумачення слів. За допомогою цього способу вчитель має змогу перевірити, чи свідомо учні опановують відповідний граматичний матеріал і чи можуть вони своїми словами в зрозумілій формі дати визначення певній частині мови [5].

Також для формування мовленнєвої компетентності використовують такі види роботи, як: аудіювання, читання, говоріння та письмо [7, с.209].

Доцільним для формування мовленнєвої компетентності учнів є використання відповідних методів.

Метод **бесіди** (евристична, повторювальна, закріплювальна) передбачає діалог між учителем та учнями за поставленими запитаннями вчителя, спонукає учнів до висловлення думок.

Метод *спостереження учнів над мовними явищами* допомагає вникнути в сутність мовних фактів, осмислити зв'язок між ними і зробити відповідні висновки.

У практиці навчання мови все частіше використовують *інтерактивні методи*:

1) *асоціативний куш* (установлення асоціативних зв'язків між окремими поняттями для узагальнення теоретичного матеріалу);

2) *бесіда за Сократом* (учні ставлять проблемні запитання і самостійно відшуковують шляхи їх розв'язання);

3) *метод прогнозування, або заперечення* (за дидактичним матеріалом підтвердити чи заперечити гіпотезу, сформулювати тему уроку) [7, с. 65-68].

Окрім цього, необхідно звернути увагу на прийоми та вправи, які виконують підготовчу функцію в процесі навчання мовлення (словникова робота, а також робота зі словосполученням, робота з реченням) [9].

Отже, робота над формуванням мовленнєвої компетентності – це особлива своєрідна галузь у системі мовленнєвого розвитку учнів. Формування мовленнєвої компетентності опирається на такі принципи як: комунікативно-діяльнісний, соціокультурний, принцип органічного поєднання мови й мовлення, принцип здійснення поліфункційності рідної мови в процесі навчання, принцип практичної спрямованості навчання та використовує такі види роботи, як: аудіювання, читання, говоріння та письмо.

Література

1. Білоус Н. М. Формування мовленнєвої компетенції в студентів філологів у процесі вивчення методики викладання української літератури / Н.М. Білоус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Ffeprints.zu.edu.ua%2F13811%2F1%2F%25D0%25B1%25D1%2596%25D0%25BB%25D0%25BE%25D1%2583%25D1%2581.pdf&name=білоус.pdf&lang=uk&c=5842f9a6a8aa&page=1>.
2. Богданова О.Ю. Методика преподавания литературы: учеб. пособ. для студ. / О.Ю. Богданова, С. А. Леснов, В. Ф. Чертов. – Москва: Академ А, 1999. – 400 с.
3. Голуб Н. Стилистика русского языка / Н. Голуб [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook028/01/part-022.htm#i6027>.

4. Гончарук О. Мовленнєва компетентність – невід’ємна складова формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи / О. Гончарук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Flibrary.udpu.org.ua%2Flibrary_files%2Fprobl_sych_vchutela%2F2012%2F5_2%2Fvisnuk_23.pdf&name=visnuk_23.pdf&lang=uk&c=5842e84b0f19&page=2.
5. Кучерук О. Шляхи формування мовленнєвої компетентності: психолінгвістичний підхід до навчання рідної мови / О. Кучерук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fprints.zu.edu.ua%2F19922%2F1%2F%25D0%259A%25D1%2583%25D1%2587%25D0%25B5%25D1%2580%25D1%2583%25D0%25BA_1.pdf&name=Кучерук_1.pdf&lang=uk&c=58444ee4fecd.
6. Орап М.О. Мовленнєва компетентність і мовленнєва діяльність сучасної молоді / М.О. Орап [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/183>.
7. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студ. пед. ун-ів та інститутів / за ред. М.І. Пентиліук. – Київ: Ленвіт, 2011. – 366 с.
8. Розвиток зв’язного мовлення на уроках української мови у старших класах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mistomaystriv8.ucoz.ru/publ/rozvitok_zv_jaznogo_movlennja_na_urokakh_ukrajinskoji_movi_u_starshikh_klasakh/1-1-0-2.
9. Формування мовленнєвої компетентності учнів на уроках української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rmk-krasyliv.at.ua/avatar/80/mova.doc>.

Н. Г. Гайдай,

*Новолатівська СЗШ, вчитель географії,
спеціаліст вищої категорії.*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

Людство має спільний корінь і живе на одній планеті.

*Воно не може розраховувати на те, що інші вирішать його проблеми,
а повинно само, в єдності й мирі створювати своє майбутнє*

Т. Ніколов (болгарський вчений)

У статті розкрито актуальність формування екологічної компетентності школярів. Сформовано сутність поняття «компетентність», проаналізовано теоретичну базу екологічного виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: компетентність, екологічна компетентність, екологічна свідомість.

Постановка проблеми. Людство тисячоліттями боролось за своє існування, виживало в епідеміях, голодоморах, у війнах, які сама ж і розв'язувало, і попри все люди завжди вірили в краще життя. Заради цього людина розвивала науку, впроваджувала нові технології. І ось через свої хибні моральні принципи, духовне зубожіння, деградацію екологічної свідомості і совісті ми знову опинилися на порозі нового, чи не найжахливішого етапу виживання. Знову історія нагадала нам про нерозривні зв'язки між мораллю й соціальним розвитком, про те, що неможливо навіть найкращі соціальні ідеї впровадити в життя методом насильства над природою, не звертаючись до розуму, совісті, внутрішньої свободи, що духовна роз'єднаність, аморальність навіть при найвищих досягненнях науки й техніки все одно приведуть до кризи, що комфорт нашого життя створюється за рахунок майбутнього планети, її необоротного зубожіння.

Сьогодні зміст поняття «екологічної моралі» охоплює високу компетентність людей у сфері передбачення екологічних наслідків їх діяльності. Тому зміна пріоритетів загальнолюдських цінностей – одне з найважливіших завдань сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні підходи до змісту, сутності та структури екологічної компетентності, визначення принципів, за якими відбувається формування цієї якості, визначено у працях О. Колонькової, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, С. Шмалей та ін. Єдиного підходу до визначення поняття «екологічної компетентності» немає. Так, на думку Л. Титаренко екологічна компетентність стосується лише особистості [1]. В. Маршицька розглядає екологічну компетентність як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід

і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [2]. О. Колонькова говорить про екологічну компетентність як систему знань, умінь і навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, спостереження та контроль за дотриманням екологічних вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України [3]. Узагальнюючи підходи різних авторів до розуміння поняття «екологічна компетентність», можна зазначити, що її трактують як-от: інтегральний розвиток особистості, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти та забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування (С. Шмалей) [4]; характеристику, що дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку (Н. Пустовіт) [5]; підготовленість і здатність людини до практичного вирішення екологічних завдань, наявності в неї ряду особистісних якостей у поєднанні з необхідним запасом знань і вмінь ефективно діяти у проблемних ситуаціях, що виникають у різних сферах діяльності, та знаходити правильні шляхи їх вирішення (Л. Руденко, О. Пруцакова) [6]. За висновками вчених, екологічна освіта здатна впливати на усвідомлення власної причетності до екологічних проблем, врахування у професійній, суспільній і побутовій діяльності наслідків впливу на довкілля й таким чином спрямована на формування екологічно компетентної особистості.

Метою статті є визначення й обґрунтування теоретичних засад проблеми формування екологічної компетентності учнів у позаурочний час.

Виклад основного матеріалу. У педагогіці поняття «компетентність» означає володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Під екологічною компетентністю розуміють сукупність екологічних знань,

умінь і навичок, які проявляються в активній життєвій позиції та діяльності людини у взаємовідносинах з природою. Екологічна компетентність багатокomпонентна і включає мотиваційну діяльність, яка передбачає творче застосування наявних знань і вмінь, власного життєвого досвіду і дає змогу особистості ефективно діяти та досягати конкретної мети в сфері екології. Найважливішою складовою екологічної компетентності є формування мотивації учнів щодо збереження і примноження природи та її багатств. Мотиваційна сфера школяра – це сукупність мотивів, адекватних меті екологічної освіти, яка пов'язана суспільними потребами й особистісною спрямованістю самого учня [3]. В основі мотиваційної діяльності школярів лежать навчально-пізнавальні мотиви, які викликають розумову активність і соціальні мотиви та визначають усвідомлення необхідності в екологічних знаннях, навичках і спонукають до взаємодії з природою.

Компонентами мотиваційної сфери є: мотиви учня, його цілі, емоції, а також вміння вчитись самостійно. Мотивами, які спонукають школярів до екологічної діяльності, ми вважаємо, причетність учнів до довкілля та громадянської відповідальність за екологічний стан і потребу в досягненні результатів у природоохоронній роботі.

Найефективніше, на нашу думку, розвивати екологічну компетентність учнів на практиці в позаурочний час, при цьому використовувати отримані знання під час уроків. Адже екологічна компетентність є ключовою і просліджується у змістовних лініях кожної дисципліни. Проводячи диспути, тренінги, конференції, семінари, усні журнали навчаємо кожного учня усвідомлювати первинність природи, розуміти сутність і причини виникнення глобальних екологічних проблем. Під час навчального року в школі проходять місячники екології, в рамках яких школярі отримують екологічні знання, розвивають мислення, світогляд, етику. Культура формується в учнів завдяки їх участі в конкретних екологічних справах: конкурсах дитячих малюнків – екологічна палітра «Природа очима дітей» «Зоопалітра», проведенні еколого-трудових акцій «Шкільне подвір'я», «Посади дерево», «Чиста планета», «Паросток», «Пташиний дім», участі в обліку птахів, прове-

денні фенологічних спостережень за певним об'єктом живої природи, виготовленні виробів із природного матеріалу для шкільної виставки, випуск бюлетенів до Дня боротьби зі СНІДом, складання проектів зовнішнього та внутрішнього озеленення школи, виготовлення фотоальбому, очищення занедбаних джерел, бесіди, мітинг-реквієм до Дня пам'яті жертв радіаційних аварій, перегляд відео тощо.

На базі нашої школи створено агітаційну бригаду «Ековарта», до складу якої входять учні різної вікової категорії. Діти із зацікавленістю ставляться до вирішення екологічних питань, беруть участь у природоохоронних проектах «Джерела нашої місцевості», «Екосистема шкільного парку», «Рослинний світ». Були проведені виступи: «Моя громада – мій рідний дім», до Дня води – «Вода – запорука життя», до Дня Землі – «Природа TV».

Висновки. Отже, забезпечити навчально-виховний процес в школі, забуваючи про природу, безглуздо. Виховати справжню Людину поза природою неможливо. Гармонійна особистість народжується лише в гармонії з довкіллям. Ці аксіоматичні істини підводять до думки про те, що екологічне виховання стає можливим тільки за умов грамотного, творчого використання вчителем природи як фактора виховного впливу. І не потрібно забувати, що пріоритет корисності над екологічною шкодою – це одна з найнебезпечніших наших помилок. Наступні покоління не мають права на аморальні рішення і дії стосовно довкілля. Згадаймо девіз організації Грінпіс: *«Ми не отримали Землю у спадщину від батьків, ми взяли її в борг від наших дітей!»*.

Література

1. Титаренко Л. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. Титаренко. – Київ, 2007. – 22 с.
2. Маршицька В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи / В. Маршицька // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Київ, 2005. – Кн.2. – Вип.8. – С. 20-24.
3. Колонькова О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти / О. Колонькова // Теоретико-методичні

- проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. 10., Т.1. – С.379–387.
4. Шмалей С. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: дис. доктора пед. наук: 13.00.01 / С. Шмалей. – Київ, 2005. – 479 с.
  5. Пустовіт Н. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків / Н. Пустовіт // Наукові записки. Серія: педагогіка і психологія. – Вінниця: РВВ ДП «Державна картографічна фабрика», 2001. – Вип. 5. – С. 59-62.
  6. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посіб. / Н. А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. – Київ, 2008. – 64с.
  7. Лук'янова Л. Екологічна компетентність майбутніх фахівців: навч.- метод. посібник / Л. Лук'янова, О. Гуренкова. – Київ- Ніжин: ПП Лисенко, 2008. – 243 с.

К. І. Галушкіна,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

І. М. Шимко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі аналізу поняття самоконтролю у дослідженнях науковців. Охарактеризовані особливості та розкриті механізми формування навичок самоконтролю молодших школярів.

Ключові слова: самоконтроль, навчальна діяльність, пізнавальний процес, оцінно-контрольні дії, мотив

Постановка проблеми. У процесі навчання важливо не тільки озброювати молодших школярів знаннями, способами виконання дій, але й формувати критичне відношення до своїх можливостей, успіхів, учити контролювати власні пізнавальні дії у навчальній дія-

льності. З огляду на це, постає питання формування у молодших школярів навичок самоконтролю в межах виконання контрольних операцій та здійсненні рефлексивної діяльності при розв'язанні пізнавальних задач.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування навичок самоконтролю молодших школярів була предметом психологічної науки і пов'язана з дослідженням психологічних особливостей пізнавальних процесів: уваги, пам'яті, мислення тощо (П. Блонський, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, Е. Зеєр, Г. Костюк, К. Мальцева, А. Сердюк, Ю. Холод).

В останні часи дане питання є предметом дослідження педагогічної науки. У роботах науковців досліджується проблема формування самоконтролю в навчальному процесі (А. Арет, Ю. Бабанський, М. Боришевський, О. Зак, Н. Камишева, О. Линда, О. Малихіна, Т. Матіс, Н. Ничкало, О. Савченко). Наукові дослідження, присвячені проблемам розробки методів формування навичок самоконтролю в навчанні, проводили Ю. Бабанський, М. Данілов, М. Скаткін та інші. Питання використання доцільних способів формування самоконтролю учнів у навчальній діяльності широко вивчав і висвітлював в своїх роботах Л. Виготський. Його концепцію розвивали вітчизняні психологи Б. Ананьєв, Д. Ельконін, О. Кочерга, О. Леонтьєв. Умови та правила реалізації навичок самоконтролю в навчальній діяльності описують та пояснюють психологи О. Венгер, В. Каган, Е. Новикова, Л. Славіна.

З огляду на зазначене вище, **мета статті** – виявити та розкрити особливості формування навичок самоконтролю молодших школярів в навчальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Суттєвою особливістю сучасного етапу удосконалення контролю в загальноосвітньому закладі є розвиток в учнів навичок самоконтролю за ступенем засвоєння навчального матеріалу, уміння самостійно знаходити допущені помилки, неточності, а також спосіб усунення виявлених недоліків. Психологічні, та вікові фізіологічні передумови в розвитку молодших школярів

свідчать про необхідність формування навичок самоконтролю дітей з перших днів шкільного навчання. Існує декілька підходів що трактування змісту поняття самоконтролю. Зокрема, згідно визначенню, сформульованому Н. Савіною, самоконтроль трактується як акт розумової дії людини [4, с.103].

За М. Боришевським та І. Федоренко в змісті самоконтролю виокремлюють особистісні риси, їхнє якісне вираження [2, с.8]. П. Гальперін, В. Давидов і Д. Ельконін визначають самоконтроль, як структурний компонент навчальної діяльності [3, с.71]. О. Білковська трактує поняття самоконтролю як складник навчальної діяльності, який передбачає вміння учнів прогнозувати кінцевий результат власної діяльності, передбачати зони можливих труднощів, планувати, контролювати, оцінювати, коригувати й регулювати власну діяльність на всіх стадіях її виконання [1, с.20]. Навички самоконтролю відносять до загальнонавчальних умінь і навичок. Їх сформованість свідчить про усвідомлену регуляцію особистістю дитини власної діяльності з метою забезпечення таких результатів даної діяльності, які відповідають поставленим цілям, нормам, правилам здійснення діяльності, зразкам.

За часом здійснення розрізняють такі види самоконтролю учнів в навчально-пізнавальній діяльності. Попереджувальний самоконтроль – означає попереднє, прогнозоване виділення, акцентування на певних моментах, в яких можливі будуть труднощі; прогнозування можливих результатів у випадку використання певних способів розв'язання навчально-пізнавальної задачі. Поточний самоконтроль – означає систему розумових дій та операцій, що виконують молодші школярі при виконанні навчально-пізнавальних завдань з метою перевірки правильного використання способів дій, послідовності відповідних операцій. Підсумковий контроль – означає розумові дії, які здійснює молодший школяр після виконання завдання, об'єкт його – кінцевий результат власної навчальної дії. З метою формування навичок самоконтролю молодших школярів, необхідним є спрямування педагогічних зусиль на:

– навчання молодших школярів дій самоконтролю, формування в них відповідних умінь і навичок;

- формування у молодших школярів потреби, бажання контролювати процес власної навчально-пізнавальної діяльності.

Сформованість навичок самоконтролю забезпечує підпорядкування різних видів діяльності мотиву самоудосконалення, і є необхідним компонентом самовиховання молодших школярів. Формування самоконтролю тісно пов'язане із становленням мотиваційної сфери молодшого школяра, його здійснення можливе за певних умов, зокрема, при наявності у молодшого школяра взірців, з якими він зіставляє власні дії, можливі чи фактичні результати. Особливістю формування самоконтролю молодших школярів у навчальній діяльності є структура процесу контролюючої діяльності, яка включає в себе: прийняття задачі; планування потенційних дій її виконання; реалізацію цієї програми; оцінку отриманого результату [1, с.19]. Формуванню самоконтролю сприяє опора молодших школярів на пам'ятку, алгоритмічний припис [5, с.7]. До того ж, навчання молодших школярів з пріоритетом формування навичок самоконтролю сприяє не тільки підвищенню якості їхньої підготовки, а й розвитку таких особистісних якостей, як: самостійність, цілеспрямованість, відповідальність, дисциплінованість.

Отже, найголовнішою особливістю формування самоконтролю молодших школярів в навчальній діяльності є те, що забезпечує належний рівень розвитку ключової компетентності – загальнонавчальної, що виступає основою успішної навчальної діяльності. Самоконтроль відіграє важливу роль у навчальній діяльності молодших школярів і здійснюється на всіх етапах її виконання. Саме завдяки самоконтролю молодший школяр має можливість на кожному етапі розв'язування навчальної задачі контролювати й оцінювати свої знання та засвоєні навчальні дії, визначати межі їх використання, планувати подальше виконання, при чому, тільки дії контролю характеризують всю навчальну діяльність, як процес, регульований самим молодшим школярем. Самоконтроль є однією з найважливіших психолого-педагогічних умов успішного оволодіння знаннями, вміннями і навичками. Формування навичок самоконтролю сприяє інтелектуальному, пізнавальному розвитку молодшого школяра, забезпечує його діяльність цілеспрямованістю і самостійністю.

Висновки. Отже, процес формування навичок самоконтролю – одна з найважливіших передумов самостійної діяльності молодших школярів. Без самоконтролю та без допомоги дорослого учню буде складно виконати ту чи іншу пізнавальну задачу. А досягти успіхів у навчанні за таких умов непросто, навіть якщо молодший школяр має достатній рівень знань. Розкриття окремих аспектів окресленої проблеми не обмежує подальших розвідок у даному напрямку, перспективи яких вбачаються у поглибленому вивченні механізмів процесу формування навичок самоконтролю молодших школярів в межах вирішення навчально-пізнавальних задач.

Література

1. Білковська О.Т. Аналіз поняття самоконтролю та оцінювання навчальних досягнень учнів у практиці сучасної початкової школи / О.Т. Білковська // Рідна школа. – 2017. – №3. – С.19-21.
2. Боришевський М. Мотиви самоконтролю першокласників / М. Боришевський // Початкова школа. – 2015. – №6. – С. 6-11.
3. Гальперин П.Я. Лекции по психологи: учеб. пособие для студ. вузов / П.Я. Гальперин. – Москва: Книжн. дом, 2012. – 400с.
4. Савінова Н. Формування навичок самоконтролю в діяльності / Н. Савінова // Перспективи розвитку науки. – 2016. – №5. – С.103-104.
5. Семиченко В. Проблема формування навичок самоконтролю учнів / В. Семиченко // Рідна школа. – 2014. – №10. – С. 3-7.

Я. Ю. Горбенко,
учитель англійської мови КЗШ №32, спеціаліст

ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджуються проблеми психологічних і фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку при вивченні іноземних мов на початковому етапі сучасної школи.

Ключові слова: психологічні і фізіологічні особливості учнів молодшого шкільного віку, рання іншомовна освіта.

Постановка проблеми. Проблема ранньої іншомовної освіти залишається на сьогоднішній день актуальною та неоднозначною у трактуванні вітчизняних та зарубіжних педагогів, лінгводидактів і вчителів-практиків. Із кожним роком в Україні все більше батьків прагнуть навчати своїх дітей іноземних мов.

Тому при навчанні мови беруться до уваги також пізнавальні, емоційні, вольові та інші індивідуальні якості користувача мови як представника соціуму. Знання й уміння, якими оволодіває учень у процесі іншомовної освіти, сприяють набуттю певного рівня комунікативних компетенцій і необхідних складових міжкультурної комунікації, за допомогою яких формується його компетентність як користувача мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на вищевикладене, на особливу увагу заслуговують дослідження Н. Борисової, І. Зимньої, Л. Москалюк, Г. Рогової, присвячені визначенню психолого-педагогічних засад організації іншомовної освіти в Україні. Сучасні підходи до вивчення іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах охарактеризовано в роботах О. Вишневського, О. Карп'юк, С. Ніколаєвої, Л. Панової, В. Плахотника, С. Роман. Науковці А. Басіна, Л. Божович, Л. Виготський, Н. Гальскова, А. Запорожець, Л. Макарова, Л. Столяренко наголошують на необхідності врахування вікових особливостей молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі.

Мета статті – охарактеризувати основні проблеми, пов'язані із психофізіологічними особливостями дітей молодшого шкільного віку при вивченні іноземної мови в початковій школі України.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, сучасні нормативні матеріали орієнтують учителів на формування в учнів певного рівня іншомовної комунікативної компетенції, тобто здатності спілкуватися іноземною мовою на міжкультурному рівні.

Уже у віці шести років психофізіологічний розвиток дітей досягає рівня достатнього для засвоєння основ іноземної мови. Це обумовлюється, передусім, здатністю дітей цієї вікової категорії точно відтворювати почуті звуки та інтонації, а також їхньою схильністю до

багаторазового повторення. Саме ці якості, разом із дитячою допитливістю, багатою уявою та прагненням до гри, сприяють ефективному оволодінню дітьми молодшого шкільного віку основами іноземної мови, незважаючи на їхню нездатність зрозуміти пояснення граматичних правил і структур.

Зарубіжні й вітчизняні методисти і психологи Б. Беляєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Зимня, Г. Рогова обґрунтували можливість і доцільність раннього навчання іноземних мов, визначили характерні психологічні зміни, що відбуваються в учнів під час навчання в початкових класах. Ці автори вбачали основу посиленого навчання молодших школярів іноземної мови саме у специфіці психофізіологічних можливостей дітей.

Фізіологічна причина успіху навчання мови полягає в тому, що в цей віковий період мозок дитини має спеціалізовану здібність до навчання мови – здібність, яка зменшується з віком. Психофізіологічні особливості цього віку, зокрема гнучкість мозкових механізмів мовлення, яскраво виражені імітативні здібності, які посилюються здатністю до наслідування, – передумови успішного вивчення молодшими школярами іноземної мови [3, с.52].

На думку С. Роман, передумовою успішного раннього шкільного навчання іноземної мови є врахування психофізіологічних факторів, оскільки суб'єктом навчального процесу є учень як такий.

Дослідниця зазначає, що неможливо організувати навчання іноземної мови, не беручи до уваги вікових фізіологічних, психічних та індивідуально-психологічних характеристик учнів початкових класів, не враховуючи природи навичок і вмінь іншомовного спілкування, а також досвіду дітей у рідній мові, не вирішуючи провідних психологічних завдань початкової освіти [5, с.19].

Початок раннього вивчення англійської мови містить у собі вагомі психологічні передумови для оволодіння молодшими школярами основами елементарної компетенції.

Найважливішими, на думку В. Редька, є такі чинники:

– вікові психофізіологічні й психічні характеристики учнів;

- досвід дітей у рідній мові;
- відчуття ними новизни предмета;
- наявність в учнів досить сильної комунікативної мотивації;
- потенційні можливості предмета для успішного розв'язання головних завдань школи: стимуляції пізнавальної мотивації дітей, максимальної соціалізації кожної дитини, підготовки до діалогу культур [4, с.24].

З огляду на вище зазначене, вагомості набувають певні методичні та психологічні завдання раннього шкільного навчання англійської мови, а саме: цілеспрямоване формування вимовної культури говоріння як однієї з важливих передумов свідомого використання мовленнєвої прагматики; застосування автентичних адитивних матеріалів; моделювання ситуацій, спроможних стимулювати комунікативну мотивацію учнів та адекватне використання ними засвоєних мовних засобів у ході ситуативної взаємодії.

У молодшому шкільному віці починають формуватися базові навчальні навички й уміння, а це означає початок нового періоду складного психічного та інтелектуального розвитку особистості. Підвищена чутливість, довірливе ставлення до авторитету, вразливість, висока реактивність у рухах, спрямованість на навколишній світ, наслідування у діях, швидка втомлюваність – ці та деякі інші ознаки, на думку І. Зимньої, є характерними для дітей, що починають активно займатися навчальною діяльністю [2, с.25].

Учні початкової школи ще не володіють достатнім обсягом мовного та мовленнєвого матеріалу, щоб вільно здійснювати іншомовне спілкування навіть у межах вивчених тем і ситуацій. Тому вже в цьому віці в учнів необхідно формувати уміння користуватись окремими компенсаторними засобами, прийнятими в країні, мову якої вони вивчають, і які є адекватними певній ситуації спілкування.

Разом із тим, виникає проблема модернізації ранньої іншомовної освіти, що потребує вирішення таких завдань, як: удосконалення змісту шкільних програм та підручників з іноземних мов для початкової освіти; розширення спектра іноземних мов для вивчен-

ня; розроблення нових ігрових методик навчання іноземним мовам із використанням інформаційних технологій; удосконалення підготовки вчителів, які викладають іноземні мови в початковій школі.

Практика свідчить, що значна частина першокласників, які приходять до школи, не мають досвіду дошкільного вивчення іноземної мови, не вміють виділяти ознаки предметів, знаходити серед них подібні й відмінні. Із перших днів перед ними постають складні завдання:

- адаптуватися до шкільного життя;
- оволодіти прийомами навчальної діяльності;
- пройти соціалізацію в дитячому колективі.

За цих умов, зазначає А. Запорожець, вивчення іноземної мови є додатковим навантаженням, яке може відбитися на здоров'ї дітей, адже шість років – це період інтенсивного психічного і фізичного розвитку дитини. Порівняно з семирічними дітьми шестилітки мають менш зрілу кору головного мозку, серцево-судинну систему, опорно-руховий апарат. У цілому незавершеність розвитку основних органів і систем шестирічної дитини підвищує чутливість її організму до дії несприятливих факторів. І цей чинник може призвести до формування різних відхилень та захворювань [1, с.44].

Для зміцнення позитивного ставлення учнів до школи важливо зважати на індивідуальні відмінності учнів, пам'ятаючи, що серед них є впевнені і невпевнені в своїх силах, що є діти, які намагаються проявляти активність, демонструючи цим ставленням до школи і вчителя, але є і такі, які прагнуть бути непоміченими в класі, чітко не виражають свого ставлення до школи.

Висновки. На сьогодні рання іншомовна освіта займає важливе місце в системі безперервної та послідовної іншомовної освіти. Тому якісна і фундаментальна початкова підготовка з іноземних мов у молодшому шкільному віці є запорукою подальшого формування іншомовної комунікативної компетенції школярів середньої та вищої школи.

Література

1. Запорожец А. В. Избранные психологические труды. Психологическое развитие ребенка / А. В. Запорожец. – Москва: Знание, 1986. – 316 с.

2. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: пособ. / И. А. Зимняя. – Москва: Просвещение, 1978. – 159 с.
3. Особенности психического развития детей 6–7-летнего возраста / под ред. Д. Б. Эльконина, А. Л. Венгера. – Москва: Педагогика, 1988. – 136 с.
4. Редько В. Г. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів початкової школи: метод. посіб. для вчителів / В. Г. Редько. – Київ: Генеза, 2007. – 136 с.
5. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі : навч. посіб. / С. В. Роман. – Київ: Ленвіт, 2009. – 216 с.

А. О. Гречка,
студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ
А. К. Зичков,
*старший викладач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРИ ЕТНОСУ

У статті порушується проблема формування основ екологічної культури дітей молодшого шкільного віку засобами культури етносу.

Ключові слова: екологічна культура, молодші школярі, освіта і виховання.

Постановка проблеми. Пошук людством шляхів духовного відродження та гармонії у стосунках з природою значно актуалізує проблему формування екологічної культури особистості й суспільства.

Це особливо важливо в наш час, коли визначено, що культура етнічної спільності не є простою сумою культур її представників. Культуру етнічної спільності складає сукупність витворів, цінностей і способів поведінки, які прийняті та визнані етнічною спільністю і набули важливого соціального, етичного та морального значення для її представників, визначаючи «обов'язкову» поведінку.

Особливе місце в системі неперервної екологічної освіти належить початковій школі. Саме цей період у житті дітей сприятливий для усвідомлення себе невід'ємною часткою культури етносу, своєї ролі та значущості в її збереженні.

Це – найбільш сприятливий період емоційної, безкорисливої взаємодії людини з природою. На розвиток почуттєвої сфери й розуму дитини впливає її ставлення до природи. Провідним у цьому ставленні є гуманізм до всіх проявів життя, бо саме він указує на рівень культури взаємовідношень дитини з природним середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого дослідження особливий інтерес становлять наукові праці М. Бауер Г. Пустовіта, З. Запорожана, С. Занюка, у яких розкрита необхідність зближення екології й культури, розглядаються механізми виникнення та сутність екологічної культури, екологічної естетики, естетико-екологічної культури.

Важливими для дослідження є наукові праці Б. Ананьєва, Л. Виготського, В. Давидова, С. Деряба, О. Леонтьєва, Ж. Піаже, С. Рубінштейна, В. Ясвіна та ін., що розкривають психофізіологічні особливості людини, без урахування яких неможливо побудувати ефективний процес формування екологічної культури.

У працях Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божович, **М. Варій** В. Давидова, Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Маркової визначається, що молодший шкільний вік сприятливий для формування екологічно доцільної культури, оскільки в цьому віці значні зміни відбуваються в усій психічній сфері дитини.

Досвід засвідчує, що формування екологічної культури може відбуватися стихійно, внаслідок критичного осмислення людиною наслідків своєї власної діяльності та діяльності інших людей у природі. Інший шлях пов'язаний з освітою, коли екологічна культура особистості формується на основі певних екологічних знань. На повнокровний розвиток етнічної культури впливає широке коло чинників таких, як: історичний шлях народу, відособлення або взаємовплив з іншими народами; соціальні, економічні, екологічні умови; культурна політика держави тощо.

Мета статті – розкрити вплив культури етносу на формування екологічної культури особистості молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою, і, ймовірно, основною передумовою успішного вирішення сучасних екологічних

проблем є формування екологічної культури населення і, зокрема, екологічна освіта та виховання підростаючих поколінь.

Як зазначає Е. Гирусов, культуру прийнято визначати через протиставлення її природним явищам, оскільки одним із найважливіших виявів культури є відбиток свідомої діяльності суб'єкта, на відміну від природного буття природних тіл [3, с.13]. Однак, насправді, в процесі еволюції суспільства виникає наростаюче їх взаємопроникнення і взаємообумовленість.

Найважливішим показником рівня культури суспільства слід вважати не тільки ступінь її духовного розвитку, але й те, наскільки впроваджені екологічні принципи в діяльність людей зі збереження і відтворення природних багатств.

Сутність екологічної культури, на думку І. Качур, може розглядатися як органічна єдність екологічно розвиненої свідомості, емоційно-психічних станів і науково обґрунтованої вольової утилітарно-практичної діяльності. Екологічна культура органічно пов'язана із сутністю особистості в цілому, з її різними сторонами і якостями [5, с.210].

Екологічне виховання, на думку Г. Василенко, покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформувати розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну та загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони і перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до рідної природи [2, с.7].

Як зазначає **М. Варій**, пізнання навколишнього світу розпочинається з накопичення чуттєвого досвіду, фактичного матеріалу, який осмислюється з метою засвоєння системи знань, адекватної навколишній природі з її зв'язками і залежностями [1, с.571]. Учням початкових класів важко уявляти незнайомі предмети або явища природи. Одним із методів забезпечення наочно-чуттєвої основи

засвоєння знань є спостереження. Систематично спостерігаючи за об'єктами природи, діти вчаться спостерігати, у них формується така важлива риса, як спостережливість. Це полегшує засвоєння знань і вмій, забезпечує кращі результати в навчанні, позитивні емоції, розвиває пізнавальні інтереси, позитивно впливає на поведінку.

Виходячи з цього, В. Логвиненко визначає такі завдання формування екологічної культури:

- нагромадження екологічних знань;
- виховання любові до природи, бажання примножувати і берегти її;
- формування вмій і навичок діяльності в природі [6, с.38].

Інструментом для залучення учнів до пізнавальної діяльності є завдання-запитання, вправи, проекти, ігри, вікторини, творчі завдання, загадки екологічного змісту. Значну роль в екологічній освіті молодших школярів відіграють і позакласні заняття: екскурсії, турпоходи, КВК, свята на екологічну тематику.

В останні роки екологічне виховання та екологічна освіта стали предметом уважного дослідження видатних представників педагогічної науки. Мабуть, найвагомійший вклад у становлення та формування екологічного напрямку в педагогіці вніс А. Захлебний. Йому належить думка про існування таких основоположних принципів формування екологічної культури:

- 1) взаємозв'язок глобального, національного та краєзнавчого підходів;
- 2) принцип співпраці;
- 3) принцип прогностичності;
- 4) принцип міждисциплінарності;
- 5) принцип єдності теорії і практики;
- 6) принцип безперервності;
- 7) єдності інтелектуального й емоційного сприймання навколишньої дійсності в практичній діяльності з її збереження, догляду за нею і поліпшення її якісного та кількісного складу [4, с.122].

Щодо етнічної культури, то її можна визначити як сукупність рис культури, що стосуються переважно повсякденної життєдіяльно-

сті, побутової культури. Етнічна культура включає знаряддя праці, звичаї, цінності, споруди, одяг, їжу, засоби пересування, житло, знання, вірування, види народного мистецтва.

О. Пруцакова акцентує увагу на тому, що зміст етнічної культури передбачає розкриття таких положень:

а) осмислення екологічних явищ, уміння робити висновки відносно стану природи, давати рекомендації розумної взаємодії з нею;

б) естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за збереження, спонукає до природоохоронної діяльності;

в) розуміння наслідків тих чи інших дій людини в природі [7, с.55].

Етнічна культура дозволяє долучити кожного до цінностей і досягнень, які мають стійкий характер. Вона, подібно криниці, живить людину. З неї кожен може почерпнути для себе те, що може надати сенс його існуванню. Значною мірою вплив етнічної культури на особистість пояснюється і тим, що вона вимагає від кожного подолання пасивності, що не терпить споглядальності, перетворює її в активного учасника традиційних дій, свят, обрядів, заходів та інших подій.

Різноманітні етнічні традиції, обряди, звичаї, свята, кодекси, символи служать вираженням загальнолюдських цінностей та історичного досвіду народу.

Висновки. Процес формування особистості дитини молодшого шкільного віку є неможливим без підвищення рівня екологічної культури, мотивації до спрямованої екологічної діяльності на збереження оточуючого середовища, використання набутих екологічних знань, умінь і навичок з охорони навколишнього середовища для покращення життя на теренах нашої держави.

Проведений теоретичний аналіз наукових педагогічних джерел та навчально-методичної літератури дозволив обґрунтувати визначення екологічної культури особистості як морально-духовну сферу життєдіяльності людини, що характеризує своєрідність її взаємодії з природою і включає в себе систему взаємопов'язаних елементів: екологічна свідомість, екологічне ставлення та екологічну діяльність.

Література

1. Варій М. Й. Загальна психологія: навчальний посібник / М. Й. Варій. – Київ: «Центр учбової літератури», 2007. - 968 с.
2. Василенко Г. С. Екологічна освіта та виховання / Г. С. Василенко // Початкова школа. – 2007. – №6. – С. 6-8.
3. Гирусов Э. В. Природные основы экологической культуры. Экология. Культура. Образование / Э. В. Гирусов. – Москва: Наука, – 1989. – С.11-18.
4. Захлебный А. Н. Экологическое образование школьников во внеклассной работе: пособие / А. Н. Захлебный, И. Т. Суравегина. – Москва: Просвещение, 1984. – 158 с.
5. Качур І. В. Проблеми формування екологічної культури в освітньому середовищі / І. В. Качур // Наука. Релігія. Суспільство. – 2011. – №2. – С. 209-213.
6. Логвиненко В. М. Теоретичні основи феномену екологічної культури / В. М. Логвиненко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – №3. – С.34-38.
7. Пруцакова О. Л. Формування основ екологічної культури учнів 5-8 класів засобами дидактичної гри: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 / Ольга Леонідівна Пруцакова. – Київ: НАДУ, 2002. – 223 с.

А. М. Діденко,
педагог-організатор КЗШ №46,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

У статті виокремлено основні підходи до проблеми взаємодії школи та сім'ї, розкрито форми й методи роботи педагогічних колективів шкіл з батьками.

Ключові слова: виховання особистості дитини, школа, сім'я, принципи гуманістичної педагогіки, співпраця школи та сім'ї.

Постановка проблеми. На сьогодні сім'я відіграє визначальну роль не лише у формуванні особистості дитини, а й суспільства в цілому. Сім'я разом зі школою створює той найважливіший комплекс факторів й умов виховного середовища, який визначає ефек-

тивність всього освітнього процесу. Педагогічні колективи шкіл володіють значним психолого-педагогічним потенціалом, завдяки якому можуть надати батькам суттєву допомогу у вихованні дітей, сприяти покращенню внутрішньосімейного мікроклімату, встановленню адекватних взаємин між дорослими та дітьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми взаємодії школи і сім'ї у вихованні особистості зробили сучасні вчені. Ними вивчались такі аспекти даної проблеми: українські народні виховні традиції як форми виховного впливу на молоде покоління (В. Кузь, Ю. Руденко, Є. Сяваво); особливості виховного потенціалу родинної педагогіки (С. Бабишина, М. Стельмахович); психологічні основи сімейного виховання (В. Кравець); основні напрями співпраці сім'ї та школи (Т. Алексєєнко); форми організації роботи з батьками в освітньому закладі (І. Рибальченко); педагогічні проблеми молоді сім'ї (В. Постовий); спілкування батьків і вчителів з дітьми (П. Щербань).

Мета статті – висвітлення сутності взаємодії вчителя і батьків та напрямів їхньої ефективної співпраці для розвитку і виховання учнів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі реформування школи в центрі уваги, як і раніше, стоїть дитина. Але виховати інноваційну особистість школа не може без активної допомоги сім'ї.

Історією розвитку суспільства переконливо доведено, що сім'я та школа мають спільну мету – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість, здатну реалізувати себе в професійному, громадянському та сімейному аспектах. Саме в сім'ї дитина засвоює основні норми моралі, опановує навички спільної праці, формує власні життєві плани, естетичні смаки, громадянську позицію. Батьки – найперші та найголовніші вихователі, які відповідають перед власним сумлінням, народом, державою за якість виховання своїх дітей.

Мета виховання дитини єдина і для сім'ї, і для школи як виразника інтересів суспільства в галузі виховання підростаючих поколінь. Її досягнення можливе у спільному пошуку ідеалів, цінностей, у

вихованні школярів сім'єю та школою, що керуються при цьому насамперед інтересами дітей і родини. Тому потрібно орієнтуватися не на спільні зусилля школи і сім'ї у вихованні учнів, а на їх виховну співпрацю в цьому процесі. Його здійснення, зазначає Н. Волкова, передбачає єдино спрямовану взаємодію у взаємозалежній діяльності в системі стосунків батьків і вчителів початкових класів. Взаємодія полягає не лише в допомозі цих соціальних інститутів одне одному, а й у «розумному об'єднанні можливостей, зусиль в організації життєдіяльності школярів» [2, с.221].

Діяльність батьків і педагогів в інтересах дитини є успішною лише в тому випадку, коли вони стануть союзниками. Для нас важливо встановити партнерські відносини з сім'єю кожного учня, створити атмосферу взаємопідтримки та спільності інтересів.

В. Оржеховська наголошує, що головними завданнями спільної діяльності навчального закладу і сім'ї з питань вирішення проблем навчання, виховання та розвитку дітей можна виділити такі:

- інтеграція зусиль сім'ї та педагогічного колективу в діяльності щодо розвитку особистості дитини;
- забезпечення участі батьків в організації навчально-виховного процесу та шкільному самоврядуванні;
- мотивацію батьків до вивчення науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблем розвитку і виховання дітей;
- підвищення психолого-педагогічної культури батьків, поповнення арсеналу їх знань, вмінь і навичок виховної взаємодії з дітьми;
- презентації успішного досвіду сімейного виховання;
- підвищення рівня поінформованості батьків та їхньої компетентності з проблем формування здорового способу життя, профілактики асоціальної поведінки та поширення шкідливих звичок, репродуктивного здоров'я дітей та молоді, організації змістовного сімейного дозвілля;
- залучення батьків до виховної роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання;
- надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги проблемним сім'ям [4, с.20-21].

Зміст співпраці класного керівника з батьками включає три основні напрями: психолого-педагогічна освіта батьків, залучення батьків до навчально-виховного процесу й участі в управлінні школою.

Саме тому в умовах сьогодення спільна робота школи й родини має ґрунтуватися на принципах гуманістичної педагогіки: пріоритетності сімейного виховання, громадянськості, демократизму, гуманізації відносин педагогів і батьків, ретроспективності, педагогізації батьків [1].

Форми й методи роботи вчителя, класного керівника з батьками бувають індивідуальними та колективними. Провідна роль належить індивідуальним формам роботи: відвідуванню сім'ї учня, пропаганді сімейного виховання, виконанню батьками педагогічних доручень, педагогічним консультаціям.

Відвідування сім'ї учня допомагає з'ясувати умови життя школяра, загальну та педагогічну культуру родини, ознайомитися з досвідом виховання, дати поради й домовитися про спільні вимоги до учня. При цьому важливо дотримуватися двох умов:

1) відвідування сім'ї повинно здійснюватися на її запрошення, оскільки не кожен час є зручним для відвідування родини учителем: раптова його поява може збентежити батьків, зайнятих тими чи іншими справами; у них у той час можуть перебувати рідні, гості; зрештою, він може й не застати батьків удома;

2) до відвідування слід готуватися. Підготовка полягає у визначенні найцікавішого, найкращого у своїх вихованцях. Це цінне слід осмислити й оцінити так, щоб психологічно тонко та педагогічно правильно прозвучали слова вчителя.

Другою формою встановлення контактів із сім'єю, батьками є пропаганда сімейного виховання. Із цією метою класний керівник може використати багатий матеріал журналів «Сім'я», «Світ сім'ї», «Журнал для батьків», «Обдарована дитина» та іншу літературу із сімейно-шкільного виховання.

Встановленню контактів сприяє й спілкування батьків і класного керівника в процесі виконання батьками педагогічних доручень. Це може бути керівництво гуртком за інтересами, дитячим

клубом, об'єднанням за місцем проживання, спортивною секцією; сприяння в проведенні екскурсій, в організації зустрічей з цікавими людьми; участь у розвитку та зміцненні матеріальної бази школи, у вирішенні господарських завдань тощо.

До форм індивідуальної роботи з батьками належать також педагогічні консультації, в основі яких лежать відповіді на запитання батьків. Психолого-педагогічними основами консультації, на думку Т. Кравченко та І. Трубавіної, є прихильне ставлення вчителів до ініціативи батьків; вияв готовності до надання допомоги сім'ї; конкретні рекомендації й поради з питань, з якими звернулися до педагога батьки [3, с.29].

Отже, можемо виокремити основні підходи до проблеми взаємодії сім'ї й школи:

- 1) школа має визначальний вплив на виховання дитини;
- 2) навчання та виховання дітей у школі є логічним продовженням сімейного виховання;
- 3) сім'я й школа рівнозначні у своєму впливі на розвиток дітей; тільки у взаємодії вони можуть сформувати повноцінну особистість.

Висновки. Успіх взаємодії сім'ї та школи, її конструктивний характер, а отже, позитивний вплив на виховання дитини значною мірою залежать від відносин між учителем і батьками учня, оскільки контакт двох вихователів – батьків та педагогів – крок до взаєморозуміння, до набуття довіри, обміну духовними й емоційними цінностями, засвоєння педагогічного досвіду, знань, які вчитель і батьки передають один одному.

Література

1. Взаємодія школи і сім'ї у вихованні дітей та молоді. Принципи гуманістичної педагогіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/172/5533.html>. (дата звернення 13.03.19).
2. Волкова Н. П. Педагогіка: навчальний посібник / Н. П. Волкова. – Київ: Академія, 2001. – С. 220-223.
3. Кравченко Т. В. Допомога батькам у вихованні дітей: метод. рекомендації / Т. В. Кравченко, І. М. Трубавіна. – Київ: ДЦССМ, 2004. – 99 с.
4. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі / В. М. Оржеховська. – Харків: Видавництво «Точка», 2007. – 192 с.

К. Г. Дудник,
студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ
І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ

ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ ДЛЯ ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

У статті розкрито роль використання наочності в навчально-виховному процесі початкової школи, узагальнено різні засоби наочності, що сприяють засвоєнню навчального матеріалу учнями.

Ключові слова: наочність, засоби наочності, молодший шкільний вік, навчально-виховний процес.

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна наука постійно розвивається й прогресує. Змінюються погляди на педагогічний процес, методи і засоби навчання та виховання стають більш ефективними. Проблема організації та психолого-педагогічного забезпечення наочного навчання як компонента адекватного осмислення та ефективного засвоєння знань здавна є важливим аспектом педагогічних, психологічних та методичних досліджень. Проблемі використання принципу наочності приділяли значну увагу педагоги: В. Болтянський, А. Брушлинський, Я. Коменський, А. Леонтьєв, Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, Л. Фрідман, І. Осмоловська та ін. У їх працях розглядалась роль та значення наочності в утворенні, формуванні понять і продуктивній навчальній діяльності учнів.

Сутність принципу наочності – це збагачення почуттєвого сприйняття, що є вихідним для розумової діяльності. При оволодінні знаннями ми виходимо від самого предмета, чіткого уявлення про нього, від явища чи дії, а потім переходимо до узагальнень, висновків, понять.

Наочність підвищує інтерес й увагу учнів, сприяє глибокому розумінню, ґрунтовному осмисленню та міцному засвоєнню матеріалу, що вивчається.

Серед педагогів, які високо цінували наочність, необхідно назвати К. Ушинського, який стверджував, що діти мислять формами, кольором, звуками, відчуттями. Він сформулював ряд цінних положень про використання наочного навчання. І.Г. Песталоцці писав: «Моєю найсуттєвішою, вихідною точкою зору є наступна: споглядання (чуттєве сприйняття) людиною самої природи є єдиним істинним фундаментом навчання, скільки воно (споглядання) є єдиною основою людського пізнання. Все що слідує за ним, є просто результатом, або абстракцією, від цього чуттєвого сприйняття».

Використання наочності раціоналізує роботу вчителя, економить час, допомагає зосередити увагу учнів на найважливішому, найсуттєвішому, підносить інтерес до виучуваного матеріалу, активізує процес навчання, полегшує засвоєння учнями навчального матеріалу. Наочність допомагає вчителю застосовувати під час навчання зіставлення, порівняння, аналіз і синтез, аналогію та інше, полегшує узагальнення, повторення і закріплення навчального матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні часи і з різною мірою об'єктивності цю проблему розглядали К. Ушинський, І. Песталоцці, А. Дістервег та інші педагоги. Також проблеми організації навчального матеріалу з використанням наочних засобів досліджувалися в контексті психологічних досліджень (Б.М. Величковський, К.М. Вербіцький, О.В. Запорожець, Б. Макелрі, В.С. Юркевич та ін.), педагогічних (І.М. Вікторенко, Л.В. Занков, М.В. Гаркавенко, В.О. Онищук, А.М. Захарова, О.З. Крапівіна, С.П. Логачевська, О.Я. Савченко, В. Оконь, В.І. Орлов, І.П. Підласий, Ю.І. Щербаков та ін.) та методичних (Н.П. Байбара, Р.Е. Басангова, М.В. Богданович, Л. Варзацька, Н.В. Гордіюк, М.В. Дідух, М. Ігнатенко, О.І. Киричук та ін.).

Мета статті передбачає визначення, які наочні засоби впливають на навчально-виховний процес та на засвоєння матеріалу сучасними учнями 1-4 класів і яка їх роль у процесі засвоєння навчального матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наочність – один із принципів навчання, що передбачає вивчення матеріалу на основі

живого й безпосереднього сприймання учнями явищ, процесів, засобів дії або їхніх зображень, які вивчаються. У процесі створення образу об'єкта, що сприймається, є наочним лише тоді, коли людина аналізує та осмислює об'єкт, співвідносить його зі знаннями, які вона вже має. Наочний образ виникає не сам по собі, а в результаті активної пізнавальної діяльності людини.

Учитель може використовувати на уроках сучасної початкової школи різні засоби наочності.

Мультимедія – представлення об'єктів і процесів не традиційним текстовим описом, а за допомогою фото, відео, графіки, анімації, звуку, тобто будь-який відомий у наш час спосіб.

За допомогою мультимедійних презентацій на уроці можна реалізувати різноманітні форми навчально-пізнавальної діяльності – фронтальну, групову, індивідуальну. Найпоширеніша фронтальна форма, коли вчитель ілюструє матеріал слайдами на екрані за допомогою мультимедійного проєктора. Вона найприйнятніша, коли вчитель ставить запитання, відповідь на яке прихована під знаком питання чи малюнком. Таким чином, презентація допомагає організувати пояснення нового матеріалу, доповнюючи розповідь, евристичну бесіду, діалог, вирішення проблемної ситуації тощо.

Натуральні об'єкти – рослини, тварини, знаряддя і продукти праці, мінерали, хімічні речовини тощо. Конкретності, повноти і багатства натуральних об'єктів не можуть замінити жодні штучні зображення. Цим вони і цінні для навчання. Але, по-перше, використання натуральних об'єктів на уроках (та й при інших формах навчальної роботи) не завжди практично здійснене; по-друге, ці об'єкти в багатьох випадках не дають можливості проникнути в суть тих явищ і процесів, які вивчаються.

Натуральні об'єкти дають можливість забезпечити чітке уявлення про величину, форму, об'єм предмета, який розглядається. Використання натуральних наочних посібників забезпечує отримання правильних та повних уявлень і понять про тварин та рослин, які вивчаються. Натуральні об'єкти використовуються як демонстраційний і роздавальний матеріал.

Образотворчі засоби – навчальні картини, навчальні таблиці, муляжі тощо. Цінність таких засобів наочності полягає в тому, що в яскравій образній формі відображають складні предмети і явища дійсності. При використанні наочних засобів цього виду необхідно завжди звертати увагу учнів на внутрішню суть зображень. Треба, щоб учні вміли читати картину, бачити в ній головне (ідея, основний зміст). Так само слід спрямовувати сприймання учнів на найістотніші ознаки й особливості предметів, представлених у вигляді муляжів, скульптур (загальна структура предмету, основні його частини, взаємозалежність між ними).

Умовно-схематичні засоби (моделі) – географічні, топографічні, історичні карти, різні схеми, малюнки, діаграми, графіки тощо. Наочні посібники цієї категорії відображають дійсність в умовних, символічних і графічних формах; вони схематично, але чітко, виразно показують кількісні та просторові відношення між окремими елементами відображуваних явищ, зв'язки і залежності між різними сторонами того чи іншого цілого об'єкту.

Аудіовізуальні засоби – кінофільми, телепередачі, грамзаписи, магнітофонні записи, діафільми, діапозитиви, транспаранти до кодоскопа.

Мультимедійна дошка – це універсальний технічний засіб візуальної комунікації та навчання, в якому поєднуються характеристики звичайної дошки й новітніх комп'ютерних технологій. З її допомогою не просто відображається те, що відбувається на комп'ютері, а здійснюється двосторонній взаємозв'язок між учителем і комп'ютером, за певних умов це може бути і тристороння взаємодія – учитель, учень і комп'ютер.

Мультимедійна дошка, що працює, зазвичай включає 4 компоненти: комп'ютер, мультимедійний проектор, відповідне програмне забезпечення, спеціальна панель, яка, власне, і є дошкою.

Використання наочності відіграє переважно допоміжну роль, однак іноді навчальний матеріал (наприклад явища, предмети, які учні не можуть безпосередньо спостерігати) має такий характер, що без унаочнення правильне уявлення про новий об'єкт взагалі не-

можливе. Щоб запобігти звуженню поняття або уявлення, доцільно-го використовувати різні зразки зображення об'єкта. Це допоможе учням розпізнати типове, зробити крок від конкретного до абстрактного, перейти від уявлення до поняття. Отже, важливо не тільки правильно підібрати наочність до уроку, а й продумати, як поставити запитання, щоб створюваний в учнів зоровий образ активно «працював» на досягнення мети уроку.

Висновки. Наочність – важливий принцип навчання в початкових класах, який давно одержав визнання в педагогічній теорії і практиці. Принцип наочності, наочні методи навчання та посібники здавна є важливою сферою психологічних, педагогічних і методичних досліджень. Наочні методи дають можливість покращити наочність навчання, зробити доступним для сприйняття учнями такий матеріал, який за звичайних способів пояснення залишається недоступним; дати учням інформацію про досліджуване явище чи об'єкт; підвищити в доступних межах темп навчання; створити умови для використання дослідницького методу навчання. Дидактична роль наочних посібників на уроках у початкових класах полягає в тому, що вони успішно розв'язують такі задачі: 1) сприяють розвитку в молодших школярів наочно-образного мислення; 2) активізують увагу при засвоєнні мовно-мовленого матеріалу; 3) сприяють підвищенню ефективності навчально-пізнавальної діяльності учнів; 4) конкретизують проблеми, які вивчаються на уроці; 5) дають можливість спостерігати за практичним застосуванням тих об'єктів, які неможливо побачити безпосередньо; 6) створюють можливості для моделювання ряду явищ, недоступних для спостерігання; 7) систематизують і класифікують досліджувані явища (на схемах, таблицях); 8) стимулюють інтерес до учня, створюють установку на ефективну учбово-пізнавальну діяльність; 9) дозволяють педагогу в конкретизованій формі одержати інформацію про ступінь засвоєння навчального матеріалу.

Література

1. Зиньковська З.О. Психолого-педагогічні особливості використання мультимедійних засобів навчання / З.О. Зиньковська // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2013. – №1. – С.11-14.

2. Казачінер О.С. Роль наочності у навчанні англійської мови молодших школярів / О. Казачінер // Англійська мова та література. – 2004. – №13. – С.2-5.
3. Коваль Г.П. Методика викладання української мови: навч. посіб. для студ. пед. ін-тів, гуманітарних ун-тів, пед. коледжів / П.Г. Коваль, Н.І. Деркач, М.М. Наумчук. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с.
4. Павленко П. Застосування мультимедійних засобів навчання на уроках у початковій школі / П. Павленко // Початкове навчання та виховання. – 2013. – №8. – С.2-11.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. факультетів / О.Я. Савченко. – Київ: Генеза, 2002. – 368с.

Т. О. Єлисоветська,
*учитель початкових класів КЗШ №29,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії*

СУТНІСТЬ КУЛЬТУРИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті на підставі узагальнення різних поглядів учених на порушену проблему розкрито суть поняття культури навчальної діяльності, швидкого й точного засвоєння нових знань, їх активної переробки й правильного відтворення відповідно до норм і правил розумової діяльності.

Ключові слова: культура, навчальна діяльність, формування, розумова праця, молодші школярі.

Постановка проблеми. Учень сучасної школи має виховуватися не просто як носій певної суми знань, а як справжній громадянин з властивою йому мораллю, високою культурою праці та поведінки. Тому особливої актуальності набуває питання особистісного розвитку школяра та створення психолого-педагогічних умов для формування культури навчальної діяльності. Це зумовлює поступовий перехід до суб'єкт-суб'єктної розвиваючої взаємодії.

Молодший шкільний вік – сензитивний період для формування морально-духовної культури, бо саме тут закладається підґрунтя для засвоєння основ базової культури, в тому числі й культури розумової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні напрями розробки наукової проблеми формування культури навчальної діяльності дітей різного віку відображені в наукових працях Б. Ананьєва, Л. Введенської, Ю. Ібрагіма, А. Маркової, Т. Савицької, Н. Чернухи та ін. У них визначається, що культура навчальної діяльності учнів повинна стати необхідним чинником сучасного освітнього процесу, що формування культури навчальної діяльності школярів повинно набути науково обґрунтованих і практично підтверджених позицій.

Багато науковців у своїх роботах указують на взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємовплив між такими категоріями, як культура і гармонійний розвиток особистості.

Мета статті – розкрити суть культури розумової праці молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Нові соціально-економічні умови, науково-технічний прогрес, процеси інтеграції та диференціації науки, техніки, виробництва вимагають від сучасної людини високого рівня культури навчальної діяльності. Обумовлено це тим, що процес навчання є нескінченним: навчання в школі, отримання професії, підвищення кваліфікації, перепідготовка, самоосвіта тощо. Але все ж таки базовими для формування культури навчальної діяльності у дітей є шкільні роки, оскільки якість освіти та її відповідність сучасним вимогам полягає в тому, наскільки випускники готові до майбутнього життя і професійної діяльності, тобто наскільки їх знання, отримані в навчальному процесі, є практичними.

Цей вид культури був предметом вивчення багатьох науковців, серед яких Ю. Ібрагім, І. Кожевникова та інші.

Ю. Ібрагім, досліджуючи даний вид культури, спрямовує увагу педагогів на формування у дитини теоретичних знань, вмій і навичок, які розглядає як елементи культури навчальної діяльності [1, с.127].

Культура як основа сучасної освіти має бути в центрі уваги вчителя початкових класів на рівні змісту всіх шкільних предметів, а також організації освітнього процесу.

Ми розглядаємо формування культури навчальної діяльності молодших школярів на змісті властивих їй видів культур: читання;

усного та писемного мовлення; спілкування і взаємин; поведінки, а також культури розумової діяльності; екологічній; культури праці; етичній культури; естетичній; духовній. Оволодіння цими видами культур у цілісній сукупності є необхідною основою для формування культури навчальної діяльності кожної дитини відповідно до її індивідуальних особливостей.

Це окреслює одне із головних завдань учителя початкових класів у навчанні: навчити дітей відповідним знанням, умінням, культури, виховати необхідні якості та риси як культурні надбання особистості.

Більш глибокий аналіз культури навчальної діяльності знаходимо в роботі І. Кожевникової, присвяченій формуванню культури навчальної діяльності молодших школярів. У своєму дослідженні автор застерігає, що в процесі такої діяльності вчитель не повинен забувати про багатоаспектність культури, широкий діапазон якої дозволяє впливати на розвиток особистості в потрібному руслі. Автор відмічає, що «на шляху підвищення ефективності навчальної діяльності молодших школярів важливу освітню, виховну і розвивальну роль відіграють певні види культур, які традиційно використовуються учителями в процесі навчання дітей, але науково і методично не забезпечують цілеспрямоване, системне формування культури навчальної діяльності дітей, не розглядаються в цьому напрямку... Тому навчальна діяльність молодшого школяра може бути розглянута не тільки за її структурою, але і як комплексна, різнопланова, у складі таких видів культур, які в цілому є основою культури навчальної діяльності дитини, забезпечують розвиток її особистісних якостей та рис» [2, с.31].

Формування культури навчальної діяльності молодшого школяра є поетапним засвоєнням ним під керівництвом учителя, батьків і за допомогою власних зусиль елементів видів культур, які в цілісній сукупності містять систему вмінь культури навчальної діяльності учня початкової школи. Цей процес пов'язаний з розвитком особистості учня.

Вирішенню проблеми формування культури навчальної діяльності дітей сприяє така важлива умова: створення вчителем і самими дітьми на уроках різноманітного, але необхідного фону культури. Цей фон має визначитися змістом навчального матеріалу, його особливостями, можливостями впливу культури на дітей. Складовими фону культури можуть бути: художнє слово вчителя, живопис, музика, народні пісні, народні ігри тощо. Учителю необхідно методично правильно забезпечити фон культури на уроці через прогнозування, планування, а потім – й організацію освітнього процесу.

Аналіз наукової літератури показав, що культура навчальної діяльності школярів початкової ланки загальноосвітньої школи містить такі структурні компоненти: культура розумової діяльності, читання, усного й писемного мовлення, спілкування і взаємин, праці, поведінки, а також духовна, етична, екологічна, естетична і фізична культури. І. Кожевникова підкреслює, що доцільним формування культури навчальної діяльності учнів молодшої школи є науково обґрунтований і методично правильний організований процес оволодіння ними елементами даних видів культур [2, с.85].

Під «культурою навчальної діяльності» ми розуміємо сукупність сформованих культуровідповідних якостей особистості, що обумовлюють дієвість її поглядів і переконань та здійснюють найкращий вплив на навчально-трудова діяльність людини з урахуванням конкретних обставин навчання й відповідно до поставленої перед нею мети. Даний вид культури є проявом культури свідомості людини, яка повинна закладатися ще з дитинства.

В. Лозова підтверджує, що коли вчитель й учень активно працюють над культурою навчальної діяльності, то вона виявляється дитиною через: усвідомлені судження; глибокі переживання; вияв почуттів у тих чи інших ситуаціях на уроках і в домашніх умовах; інтелектуальну, художню, комунікативну, творчу діяльність; знання духовних засад свого народу, його історії та побуту, мови і культури; багатий лексичний запас; використання пам'яток, інструкцій, планів; виявлення переживань, емоцій, через малюнки; активну участь

у різних конкурсах тощо [3, с. 60]. При цьому засоби виконують функцію зовнішнього впливу на формування культури навчальної діяльності дітей, на відзначені характеристики – внутрішній стан особистості дитини, як виявлення нею надбань культури навчальної діяльності. Тому культура навчальної діяльності учня виявляється через якісні новоутворення його особистості.

На формування культури навчальної діяльності впливають педагогічні умови: рівень оволодіння учнями вміннями культури; індивідуальні особливості та вікові можливості дітей; якість планування і проведення педагогічних проєктів з формування культури навчальної діяльності; створення необхідного фону культури, пов'язаного зі змістом навчального матеріалу та можливостями впливу культури на дітей; педагогічна культура вчителя; виховна культура батьків; своєчасна діагностика стану умінь культури навчальної діяльності.

Висновки. Формування культури навчальної діяльності молодших школярів є об'єктивною реальністю, яка детермінується суперечністю між новою парадигмою освіти та нерозробленістю необхідних теоретичних положень, об'єктивно існуючою потребою педагогічної практики в науковому, навчальному і методичному забезпеченні такого формування. Це є найважливішою умовою особистісного розвитку учня, що забезпечує необхідний фундамент, на якому має відбуватися подальший розвиток дитини.

Література

1. Ібрагім Ю. С. Фізіологічні основи організації розумової праці / Ю. С. Ібрагім // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя: ЗОІППО, 2008. – Вип.48. – С.121-128.
2. Кожевникова І. І. Формування культури навчальної діяльності молодших школярів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 / Ірина Іванівна Кожевникова. – Донецьк, 2003. – 221 с.
3. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів: навч. посіб. / В. І. Лозова. – Харків: «ОБС», 2000. – 164 с.

А. В. Кива,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШЛЯХОМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджується феномен екологічної культури. Висвітлена роль екологічної культури як регулятора відносин людини і природного середовища на основі ціннісних установок. Підкреслено, що від сучасної екологічної ситуації страждає суспільство загалом. Автором запропонований та реалізований соціально-екологічний проект щодо формування екологічного світогляду. Акцентовано увагу на двох взаємопов'язаних проблемах між людиною та навколишнім середовищем.

Ключові слова: екологія, середовище, екологічна культура, соціум, становлення, етап, екологічна ситуація, проект, реалізація, феномен.

Актуальність дослідження. Сучасна екологічна ситуація бажає бути кращою, від чого страждає як кожен з нас окремо, так і суспільство загалом. Серед проблем, якими характеризується розвиток людства у світі в цілому, й Україні зокрема, чільне місце посідає екологічна. Стихійна, непродумана діяльність людини призвела до глобальної екологічної кризи, що загрожує існуванню планети і всієї людської цивілізації. Постають дві взаємопов'язані проблеми: перша – вплив обмеженості природних ресурсів на їх використання і розвиток суспільного виробництва, зростаюче забруднення середовища; друга – необхідність розробки комплексу заходів щодо ліквідації цієї небезпеки для подальшого розвитку суспільства. Також можна виділити таке явище, як повна і часткова необізнаність суспільства з поняттям «екологічна культура». Сучасні актуальні проблеми взаємостосунків суспільства і природи висувають невідкладні завдання, й одне з них – виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати і відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати природу. Це вимагає переорієнтування екологічного виховання на можливість здійснювати випереджувальну підготовку людини до переходу на стратегію сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем, пов'язаних з екологічною культурою, упродовж останнього десятиліття стали предметом наукового аналізу таких дослідників як Т. Гардашук, В. Борейка, В. Деркача, А. Єрмоленка, В. Крисаченка, О. Салтовського, Е. Семенюка, В. Скребця, А. Толстоухова, М. Хилька, Л. Юрченко. Так, моральні засади екологічної культури знаходимо у роботах А. Єрмоленка, В. Борейка [1; 4], а аспекти екологічної філософії й етики довілля у Е. Семенюка [11]. Феномен екологічної свідомості вивчався В. Деркачем, М. Кисельовим, В. Скребцем, А. Толстоуховим [6, с.12]. В. Крисаченком та М. Хильком розвинуто концепцію екологічної культури, визначено пріоритети та способи реалізації екологічної політики та екологізації діяльності [8].

Мета статті: визначення сутності поняття «екологічна культура», обґрунтування створення соціально-екологічного проекту та шляхи його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Екологічна культура – окрема галузь людської духовності, пізнання та практики, яка визначає характер та способи відносин людини з біосферою. На думку В. Крисаченка, екологічна культура особистості є своєрідною технологією освоєння природи та теоретичною галуззю знань про місце людини в біосфері [5, с.35]. Також екологічна культура виражає здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти й пристосовувати його до себе, взаємозгоджувати власні потреби й устрій природного середовища. Сьогодні екологічна компетентність стає безсумнівною та обов'язковою ознакою культури. Людське ставлення до природного довілля передбачає не тільки раціональне, грамотне використання сил і ресурсів природи, а й відповідальність за найвіддаленіші результати цього використання.

Сталий розвиток є новим принципом людського спільного життя: майбутні покоління повинні мати ті ж самі ресурсні можливості, що мають і нині існуючі [4, с.35]. Отже, суспільство висуває потребу в компетентній особистості, яка на основі самостійного критичного мислення та відповідальності буде готовою і здатною не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи вирішення їх,

а й попереджати виникнення останніх. Також зараз можна виділити такий напрям як перерозподіл непотрібних речей між громадянами. Чи багато, особисто у вас, речей, якими ви не користуєтеся? Подумайте про те, що комусь ця річ може стати необхідною.

Проаналізувавши основні екологічні проблеми та вищезазначені напрямки діяльності людини по відношенню до навколишнього середовища, нами був розроблений соціально-екологічний проект «Зупинися, людино, на мить і відчуй, як планеті болить». Основна мета проекту – покращення екологічного стану міста Кривого Рогу, розвиток у мешканців міста екологічної культури, впровадження інноваційних технологій задля результативної взаємодопомоги громадян. Завданнями соціально-екологічного проекту є: 1) залучення всіх верств населення, особливо молоді, до активної діяльності щодо вирішення соціально-екологічних проблем міста; 2) підвищення екологічної культури громадян методом проведення тренінгів та інформаційних повідомлень; 3) сприяння екологічному вихованню молодого покоління; 4) проведення перерозподілу деяких ресурсів населення міста (від тих, кому вони вже не потрібні до тих, хто має в них потребу); 5) створення міні-груп на волонтерських засадах щодо проведення очищення довкілля від сміття; 6) створення інтернет-платформи задля інформування населення щодо вищезазначених завдань.

Запропонований проект реалізовується за такими напрямками. Діагностичний – нами було проведено аналіз екологічної ситуації країни та міста, наступний крок – вивчення екологічного паспорту Кривого Рогу. Таким чином, далі школярам було запропоновано опитувальник та анкета. Це дало змогу нам зробити висновки, що діти неповністю обізнані щодо покращення екологічного стану та не дотримуються основних правил взаємодії з навколишнім середовищем. Просвітницький напрямок був дуже розлогий. Особливо ми залучили учнів початкової школи, де проводилися диспути та виховні години на екологічні теми. Лекторії та круглі столи проводилися серед студентської молоді різних факультетів КДПУ. Тематичні семінари та презентації для педагогічних працівників стали одним із важ-

ливих кроків до реалізації основних завдань даного проекту. Особливо можна виділити в просвітницькому напрямку – інформування населення міста щодо страшних хвороб від поганої екології. Були розроблені відповідні буклети та поширені серед населення. Створення Інтернет платформи earth is you задля інформування щодо реалізації нашого проекту, де виділено такі розділи, як: наш проект, фотогалерея, контакти, екологічна культура (пункт спрямований на формування зазначеного явища, нами розроблені буклети, виховні години та творчі конкурси для використання в різних сферах життя). Наступний напрям – це профілактичний. Він включає рольові ігри та тренінги, які присвячені формуванню екологічної культури. Особливим етапом формування екологічної культури є розвиток творчого потенціалу у дітей. Таким чином було проведено 2 творчі конкурси (поробки із пластикових пляшок і конкурс малюнків). Діти активно взяли участь у цих заходах. Залучення молоді до волонтерської діяльності допомогло розвинути екологічну свідомість молодого покоління та згуртованість колективу. Заключний напрям – аналітичний. Це аналіз вищезазначених напрямків, які були реалізовані, формування висновків і прийняття рішення щодо продовження проекту.

По завершенню реалізації проекту передбачається впровадження досвіду сортування сміття, підвищення екологічної культури школярів і молоді, формування позитивної орієнтації щодо збереження навколишнього середовища. Соціально-екологічні проекти щодо формування екологічної культури є одним із важливих кроків до залучення молодого покоління до активної еко діяльності та мають попереджувальний характер у дитячому середовищі.

Висновок. Отже, запропонований нами проект має активну реалізацію не тільки в освітньому середовищі, а й громадському житті населення. Подолання екологічної кризи залежить не тільки від господарсько-економічної діяльності людей, а й від морального вдосконалення людини, культури її відносин із природою та іншими людьми. Між екологією і культурою існує нерозривний зв'язок: якість взаємодії людини з навколишнім середовищем завжди відо-

бражає той рівень культури, носієм якої вона є. Виховання екологічної культури молодого покоління допоможе відновити втрачену рівновагу та гармонію у відносинах «людина – природа».

Література

1. Глеба Д.Ф. Психолого-педагогічні основи формування екологічної свідомості школярів / Д.Ф. Глеба // Наук. вісн. / Ужгород. держ. ун-т. – Ужгород, 1999 – Вип.2. – С.8- 11 – (Сер. «Педагогіка. Соц. робота»).
2. Екологічна культура: поняття і реальність / Л. Курняк // Вища освіта України. – 2006 – N 3 – С. 32-373.
3. Крюкова О.В. Формування екологічно-доцільної поведінки молодших школярів: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / / О.В. Крюкова / Інститут проблем виховання АПН України. – Київ, 2005 – 242 с.
4. Кисельов М.М. Екологічна свідомість як феномен освітянського процесу / М.М. Кисельов. – Київ: Філософська думка. – 2005. – №2. – 14 с.
5. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія / Г.П. Пустовіт. – Київ – Луганськ: Альма-матер, 2004 – 540 с.

К. Ю. Кустенко,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

І. О. Талаш,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ*

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ БЕЗДОГЛЯДНИХ ПІДЛІТКІВ

У статті розкриваються технології соціально-педагогічної реабілітації як динамічно складної організованої системи, яка орієнтована на відновлення соціальних функцій дитини в її соціальному середовищі.

Ключові слова: бездоглядні діти, безпритульність, діти-вулиці, реабілітація.

Постановка проблеми. Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності не нова для України. На думку вітчизняних учених, безпритульність і наявність дітей вулиці є відображенням політико-

економічного й культурного стану соціуму, закономірним наслідком криз перехідного етапу розвитку країни. Відтак, багато сімей, опиняючись у складних життєвих обставинах, неспроможні виконувати свої функції, що й породжує феномен «діти вулиці» та бездоглядність. Більшість сімей на сьогоднішній день, як правило, перебувають у складному матеріальному, психологічному, емоційному становищі. Значній частині з таких дітей фактично не приділяють необхідну увагу та вони позбавлені безпосереднього контакту з батьками. Діти змушені проживати у чужих людей, у сім'ях родичів, в оточенні інших дітей, на вокзалі, залишених будівлях тощо. Виховання таких дітей стає стихійним та непередбачуваним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день в Україні не існує єдиного загальноприйнятого визначення щодо неповнолітніх, які позбавлені сімейного виховання і проживають (тимчасово чи постійно) у середовищі вулиці або переважну частину доби перебувають на вулиці. У засобах масової інформації, наукових психолого-педагогічних роботах, результатах соціологічних досліджень для неповнолітніх вживаються такі терміни, як: «безпритульні», «діти вулиці», «бездоглядні», «бездомні», «діти, позбавлені батьківського піклування», «неповнолітні групи ризику». Характеристики цих понять можна знайти в працях сучасних зарубіжних (А. Адлер, С. Бадора, М. Гернет, А. Зінченко, М. Левітіна (Маро), П. Люблінський, Н. Павлик, О. Панов, Н. Пов'якіль, С. Познишев, Д. Футтер) та українських (Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова, І. Пінчук, С. Толстоухова) вчених у галузі психології, педагогіки та соціальної роботи. Як зауважує Ж. Петрочко, поняття «бездоглядна дитина» ширше, ніж «діти вулиці» [3, с.58]. Феномен безпритульності та бездоглядності, на думку науковця, багатоаспектний і неоднозначний, що зумовлює неможливість інколи чітко визначити до бездоглядних чи до безпритульних належить дитина. Висновки науковців і реалії сьогодення виокремлюють той факт, що велика кількість природних (зростання смертності внаслідок погіршення екологічної ситуації, поширення невиліковних хвороб, погіршення якості життя тощо), соціальних

(збільшення кількості розлучень, зниження добробуту сімей, поширення алкоголізму та наркоманії тощо) і культурних (знецінення сім'ї, взаємне відчуження школи, сім'ї та громадськості тощо) чинників зумовлюють поширення явища соціального сирітства, коли діти юридично або фактично опиняються поза виховним впливом близьких дорослих. Таким чином виникає необхідність у відновленні позитивного соціального статусу дитини, створенні сприятливих умов для її розвитку шляхом оздоровлення її соціального середовища або формування нових соціальних зв'язків. Відтак, йдеться про необхідність організації соціальної реабілітації особистості дитини.

Т. Єжова влучно зауважує, що соціальна реабілітація є динамічною системою, «в якій постійно реалізуються тактичні завдання на шляху до досягнення стратегічної мети – відновлення соціального статусу дитини та здатності інтегруватися в суспільство» [2, с.27]. У процесі реабілітації ефективність досягається завдяки роботі не лише з дитиною, а й з її соціальним оточенням, з дитиною в її соціальному оточенні.

Мета дослідження теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність форм соціально-педагогічної реабілітації бездоглядних дітей в умовах загальноосвітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Діти вулиці – це діти, які не досягли 18 років, результат виховання яких визначено вулицею, а також діти, які живуть на вулиці, для яких вона є рідною домівкою.

У дослідженні ми дотримуємося точки зору науковців, які визначають бездоглядними тих дітей, які не втратили остаточно зв'язку з сім'єю та навчальним закладом, але переважну частину часу проводять на вулиці, мають пропуски занять без поважної причини, виховуються в дисфункціональних сім'ях.

Вивчення причин появи явища бездоглядності стосовно особистості дитини дозволило окреслити їх групи – зовнішні і внутрішні. Серед зовнішніх причин соціально-економічного характеру визначено: процес урбанізації, відсутність економічної стабільності, соціальна дезорганізація, криза системи шкільної освіти, екологічні проблеми;

соціально-психологічного характеру – несприятлива ситуація взаємодії з дорослими або з однолітками. До внутрішніх причин належать порушення психічного розвитку, особистісні риси (ситуаційно-особистісні реакції), акцентуації характеру, психофізичні аномалії.

Реабілітаційна робота з бездоглядними підлітками є цілеспрямованою соціально-педагогічною діяльністю, що має на меті оптимізацію соціальної ситуації кожної конкретної бездоглядної дитини шляхом усунення чи нейтралізації детермінант її десоціалізації, сприяє зменшенню та локалізації їх девіантної поведінки. Вона унеможливує подальшу особистісну деформацію підлітка та створює оптимальні соціально-педагогічні умови для його соціалізації. Особливістю реабілітаційної роботи з бездоглядними дітьми є те, що вона повинна цілеспрямовано впливати на особистість підлітка та його соціальне середовище.

Аналіз соціально-психологічного портрету бездоглядних та безпритульних дітей виявив, що це діти зі зруйнованою системою соціальних зв'язків, широким спектром особистісних деформацій, викривленими світоглядними настановами, низьким рівнем соціальної нормативності, примітивними потребами та інтересами, які мають досвід бродяжництва і вже залучились до алкоголю, наркотичних речовин, ранніх статевих зв'язків. Вони є активною частиною дитячого середовища і здатні на вчинок. Для більшості з них утеча на вулицю – це усвідомлений поведінковий механізм власного захисту від несприятливих умов, який для них є єдиним реально доступним засобом протесту.

У процесі дослідження були розроблені критерії соціалізованості підлітків як основного показника рівня їх адаптованості, а саме: враховувалися наявність акцентуацій характеру, схильність до адиктивної, делінквентної та аутодеструктивної поведінки, стан відвідування занять у школі. Зверталася також увага на типи виховання в сім'ї, які були виявлені шляхом опитування батьків учнів. Діагностика проводилася на базі Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів №94. За результатами діагностики (за допомогою методик «Визначення схильності до адиктивної, агресивної, делінквентної поведінки» за А.Н. Орел; визначення типу акцентуації характеру за

К. Леонгардом; виявлення типового способу реагування на конфліктну ситуацію (опитувальник К. Томаса) були визначені підлітки, які належали до групи ризику (мали ознаки бездоглядних дітей). Ці школярі становили експериментальну групу.

Відповідно до особливостей школярів експериментальної групи, до якої також за згодою учнів були включені підлітки із високими показниками соціалізованості, розроблено розвивально-корекційну програму, що містила два блоки: тренінгові заняття (спрямовані на попередження соціально не бажаних вчинків підлітка), розраховані на учнів; тренінгові заняття для батьків (тренінг батьківської ефективності), а також заняття для батьків і дітей.

Після впровадження комплексної програми було проведено повторне діагностування в експериментальній групі школярів. Аналіз результатів дослідження за методикою А.Н. Орел виявив, що кількість учнів, які мали високі показники неконформістських тенденцій і психологічну потребу в адиктивних станах знизилася, а саме: на діагностичному етапі було виявлено, що 6 учнів, на рефлексивному етапі таких учнів стало 4 (50,0%). На діагностичному етапі 5 учнів (62,5%) виявили високі показники за шкалою схильності до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки; на рефлексивному етапі кількість таких учнів суттєво знизилася – 2 учні (25,0%). Дещо знизилася показники, які свідчать про наявність делінквентних тенденцій у випробуваних й про низький рівень соціального контролю, адже у трьох учнів (37,5%) вони ще залишаються на досить високому рівні. Дещо знизилася показники, які свідчать про наявність делінквентних тенденцій у випробуваних й про низький рівень соціального контролю, адже у трьох учнів (37,5%) вони ще залишаються на досить високому рівні.

Слід зауважити, що результати дослідження порівнювалися в межах однієї групи, оскільки соціально-виховне середовище школи не мало визначального впливу на розвиток і соціалізацію бездоглядних підлітків, відтак, виявлену в процесі експерименту позитивну динаміку можна вважати як результат успішного впровадження укладеної нами корекційно-розвивальної програми.

Висновки. Отже, соціальна реабілітація бездоглядних підлітків повинна мати комплексний характер, бути спрямованою не лише на корекцію особистісних недоліків дитини, а й на оздоровлення соціального середовища школяра (передовсім стосунків у сімейному середовищі, із батьками), на відновлення або створення позитивного його соціального статусу, на розвиток соціально бажаних контактів.

Література

1. Бондаренко В. В. «Діти вулиці» як об'єкт соціально-педагогічної роботи / В. В. Бондаренко // Вісник Луган. ун-ту. – 2012. – Ч.1. Педагогічні науки. – №5 (240). – С. 14-20.
2. Єжова Т. Є. Соціальна реабілітація дітей-інвалідів / Тетяна Євгенівна Єжова. – Київ: К-ий. ун-т. ім. Б. Грінченка, 2011. – 284 с.
3. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям: метод. посіб. / О.В. Безпалько, Л.П. Гурковська, Т.В. Журавель та ін.; за ред.: І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петровича. – Київ: Видавничий дім «КАЛИТА», 2010. – 386 с.
4. Рогач З. І. Безпритульні і бездоглядні «діти вулиці» як проблема сучасного українського суспільства / З. І. Рогач // Наукові праці МАУП. – Київ, 2010. – Вип. 3 (26). – С. 160-165.

Л. Л. Мариненко,

*учитель початкових класів Новолатівської СЗШ,
вчитель вищої категорії, старший вчитель*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У статті розкривається сутність поняття «національно-патріотичне виховання», розглянуто психолого-педагогічні умови формування національної свідомості учнів початкових класів на уроках математики.

Ключові слова: молодший шкільний вік, національно-патріотичне виховання, патріотизм, національна свідомість, патріотичні почуття.

Постановка проблеми. В умовах сучасного суспільства проблема національно-патріотичного виховання є особливо актуальною. Виховання у молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані про-

блемами загальнодержавного масштабу. Патріотичне, громадське виховання сьогодні виступають найбільш насущними серед напрямів виховання, як основні, що закладають фундамент для молодого покоління, які розглядатимуть державу як запоруку власного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вихованню у дітей і молоді патріотизму надавали першочергово значення корифеї вітчизняної педагогіки О. Вишневський, Г. Ващенко, С. Русова, К. Ушинський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський та ін., які в основу патріотичного виховання ставлять національну свідомість і наголошують на усвідомленні безперечної цінності Батьківщини.

Сучасна школа повинна ефективно вирішувати складні завдання патріотичного виховання дітей і молоді, які знайшли своє відображення в офіційних документах: Законі України «Про освіту», Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Національній доктрині розвитку освіти України.

Взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання висвітлено в працях В. Гонського, М. Качура, О. Коркішко, І. Мартинюка, В. Паплучного, Ю. Римаренко, О. Сухомлинської, Г. Шевченка та інших. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали: О. Вишневський, О. Гевко, М. Стельмах, М. Щербань та інші [4, с.2].

Мета статті висвітлення потенціалу уроків математики в початковій школі для формування національної свідомості, патріотичних почуттів молодших школярів засобами національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах національно-патріотичне виховання підростаючого покоління набуває особливої актуальності, тому що воно викликає формувати почуття любові та відданості Батьківщині, національну гордість, служінню своєму народові, розуміння та співпереживання його історії й культури, прагнення утвердження у світі як високорозвиненої, конкурентоздатної нації, суспільства і держави.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що «національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та вміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної художньо-естетичної, трудової, екологічної культури». Формування такого громадянина повинно відбуватися з самого народження, тому початкова школа відіграє важливу роль у вихованні патріота своєї держави.

Автор Українського педагогічного словника С. Гончаренко вважає патріотизм «одним із найглибших громадських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури»; вчений наголошує, що патріотизм є соціально-історичним явищем, він виявляється в практичній діяльності у вигляді патріотичних поглядів і переконань та спрямовується на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів». Н. Волкова зазначає, що виховання громадянина має бути спрямованим на «розвиток патріотизму, національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин, планетарної свідомості, правосвідомості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культурної поведінки особистості», «глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до свого народу, Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, вболівання за його майбутнє». І. Бех та К. Чорна наголошують: «Патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею» [3, с.17]. Досліджуючи виховний потенціал початкової освіти, О. Савченко патріотичне виховання пов'язує із громадянським вихованням. Цей напрям у початковій школі, на думку вченої, має на меті формування у дітей знань про українське суспільство, рідний край, розкриття на

доступному рівні особливостей взаємодії людей у родині, в колективі, в суспільстві, виховання в них особистісного позитивного ставлення до цінностей і символів Української держави; виховання гуманної, соціально активної, відповідальної особистості [5, с.147].

Молодший шкільний вік – це період формування і патріотичних почуттів, і моральної поведінки. Адже високоморальна людина, на нашу думку, не може не любити свою Батьківщину, не шанувати своїх батьків, не вивчати рідну мову та національні традиції. «Утвердити в кожній дитині доброту, сердечність, чуйність до всього живого і красивого, – писав В. Сухомлинський, – елементарна азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа. Справжнє виховання полягає в тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси жив у кожному юному серці, утверджувався в активній діяльності як невід’ємна частина власного єства, власної думки, почуттів, намірів» [4, с.192].

Важлива роль у формуванні громадянина-патріота належить учителю. Плануючи кожен урок, необхідно чітко окреслити виховну мету та способи її реалізації. Використовуючи досвід українського народу, його історико-культурні традиції, духовність, необхідно намагатися поглиблювати знання учнів про Україну, про рідний край; формувати розуміння своєї причетності до всіх подій, які відбуваються в державі; виховувати глибоку повагу до своїх батьків, до природи.

Одним з основних напрямків формування національної свідомості є краєзнавство. Шкільне краєзнавство допомагає виховувати в учнів дбайливе відношення до природних багатств, повагу до праці і традицій народу, любов до рідного краю і своєї Батьківщини. Знайомство зі знаменитими земляками виховує гордість за свою Батьківщину, рідний край [1, с.28].

Краєзнавство – це вивчення географічних, історичних, природних, культурних, демографічних, соціально-економічних та інших факторів, які характеризують формування та розвиток будь-якої країни. Краєзнавчий матеріал дуже цікавий та доступний для дітей, він наочний і конкретний, що відповідає віковим психологічним особливостям учня початкової школи.

Він ефективний у навчально-виховному процесі тоді, коли він:

- є джерелом отримання нових знань, розширення кругозору учнів;

- використовується систематично;

- зібраний і узагальнений при безпосередній участі школярів.

Математика як навчальний предмет має надзвичайно високу пізнавальну активність. Краєзнавство і математика мають багато спільного, а саме: дати, одиниці виміру довжини, маси, площі тощо. Завдання краєзнавчого характеру можна використовувати на різних етапах уроку, вони можуть бути різного змісту, а саме: завдання про тварин, рослин рідного краю, міста, річки, гори, про історичні дані, геометричного змісту, нестандартні та пізнавальні задачі.

Для національно-патріотичного виховання молодших школярів, я використовую різні задачі, наприклад:

- Оленка виготовила 3 ляльки-мотанки, а Наталка – 4 ляльки-мотанки. Учнім необхідно поставити усі можливі запитання до задачі.

- Місто Дніпро засноване в 1776 році. Скільки років місту Дніпро нині?

- Сова живе 60 років, а пугач на 11 років більше? Скільки років живе пугач?

- У кицьки 10 кошенят. Четверо сірих, а серед решти порівну рудих і чорних. Скільки чорних кошенят у кицьки?

- У лузі ростуть квіти. Біля кожного отруйного жовтецю ростуть 3 смачні конюшини. Корова рве все підряд, жовтець випльовує, а конюшину з'їдає. Зірвала вона 40 рослин. Скільки кущиків жовтецю корова виплюнула?

- Дніпро – найбільша річка України, її загальна довжина 2 201 км. У межах України вона становить 981 км. Поставте запитання до задачі.

- Довжина річки Дунай 2900 км. 174 км її довжини в межах України. Скільки кілометрів річки Дунай за межами України?

- Найвища точка Українських Карпат – гора Говерла, заввишки 2061 м, що на 516 м більше за висоту найвищої точки Кримських гір – гори Роман-Кош. Яка висота гори Роман-Кош?

- Відстань між Тернополем і Харковом 960 км. За 48 хв літак пролетів 3/10 цієї відстані. З якою швидкістю за годину летів літак?

- Площа Чорного моря становить 422 000 км², а Азовського - 39 000 км². Яку загальну площу мають ці моря?

- Степовий масив Асканія-Нова складається з Великого Чапельського поду площею 2 420 га і рівнинного масиву з ділянками: Старий степ - 518 га, Успенський степ - 1 042 га та умовно заповідний степ - 7 020 га. Обчисліть всю площу заповідника Асканія-Нова.

- О другій годині дня в Києві йшов дощ. Чи можна очікувати сонячну погоду через 10 годин?

Відповідь. Ні, бо буде північ.

- Протяжність України з заходу на схід 1316 км, а з півночі на південь - 893 км. На скільки кілометрів протяжність України з заходу на схід більша за протяжність з півночі на південь?

Для формування національної свідомості у школярів використовую карту та масштаб на уроках математики. Наприклад, вивчаючи тему «Одиниці вимірювання довжини» знаходимо протяжність території України. Доцільним, на мою думку, для виховання патріотизму на етапі «актуалізація опорних знань» використовувати такі ігри: «Відшукай слово», «Склади картину з геометричних фігур», де на кожному малюнку зі зворотного боку - приклади.

На уроках математики учні часто знайомляться з іменами та біографіями видатних діячів українського народу. При вивченні теми «Час. Виміри часу» за даними датами встановлюємо, в яких віках вони жили. Діти готують повідомлення про видатних учених, тому школярі дуже багато працюють з додатковою літературою: знайомляться з історією, з тваринним і рослинним світом рідної держави. Подібна робота важлива як для розширення дитячого кругозору, так і для виховання патріотичних почуттів.

Наведені вище завдання краєзнавчого характеру сприяють відродженню українського національного характеру, української духовності, вихованню почуття до Батьківщини.

Висновки. Патріотичне виховання – це суспільна категорія, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється й у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, проблемами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самобутність, людина стає зрілою, громадсько свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним творцем своєї долі та долі Батьківщини.

Отже, уроки математики в початковій школі мають великий потенціал для національно-патріотичного виховання школярів. Формування національної свідомості, виховання патріотизму молодших школярів буде відбуватися ефективно, якщо активно використовувати систему завдань краєзнавчого характеру на уроках у початковій ланці. Виховувати патріотів треба на кожному уроці. Математика – це лише мала доля в океані патріотизму.

Література

1. Алиева С.А. Психолого-педагогические предпосылки воспитания патриотизма у детей младшего школьного возраста / С.А. Алиева // Начальная школа. – 2007. – №9. – С.17-20.
2. Байбородова Л.В. Воспитание в сельской школе/ Л.В. Байбородова, А.П. Чернявская. – Москва: Центр «Педагогический поиск», 2002. – С. 28.
3. Бех І.Д. Програма українського патріотичного виховання дітей і молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – Київ, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.ippro.com.ua/attachment>
4. Демешкевич В.А. Особливості патріотичного виховання молодів контексті розвитку сучасного суспільства / В.А. Демешкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.managment.kr.sch.in.ua/naukovo-praktachna_internet-K/
5. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О.Я. Савченко. – Київ: Богданова А.М., 2009. – 226 с.
6. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. у 5т. – Київ: Рад.школа, 1976. – Т.2. – С.149-416.

Ю. І. Масляна,
*вчитель української мови та літератури Новолатівської СЗШ,
спеціаліст вищої категорії, старший вчитель*

Л. В. Науменко,
*спеціаліст з питань освіти відділу освіти
виконавчого комітету Новолатівської сільської ради,
вчитель української мови та літератури Новолатівської СЗШ*

В ОНОВЛЕНОМУ СЛОВІ – ОСНОВА МАЙБУТНЬОГО, СИЛА ЖИТТЯ! (МЕДІАОСВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАСАДАХ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ)

У статті розкрито шляхи ефективної підготовки та проведення уроків української мови з широким упровадженням медіаосвітніх тенденцій на засадах життєтворчості.

Ключові слова: медіа, медіаосвіта, медіаосвітні тенденції, мультимедійні технології.

Виховання... Процес доволі складний і довготривалий... Виховується і маля, яке ще лежить «упоперек ліжка», і школярик за партою, і доросла вчителька біля дошки, і літній дідусь із вудкою на березі тихої річки...

Життя людини – це постійні зміни, життя суспільства – нестримний рух уперед і... нескінченне навчання і виховання. Сьогодні Україна поступово наближається до спільноти європейських народів. Отже, пріоритетне завдання сучасної школи – виплекати нашу молодь в зорієнтованості на цінності та ідеали, які живлять європейську цивілізацію. Усе це може зробити саме оновлена українська школа – Дім, де плекається Людина.

Що ж маємо сьогодні? Доступ до джерел інформації, надмірне захоплення аудіо-відео-комп'ютерною технікою, відрив від справжнього мистецтва і реального життя, заглиблення дитини у віртуальний світ породжує досить часто впевнених у собі, але байдужих до оточуючих людей. Це суперечить нашому менталітету і християнській моралі. Тож на допомогу приходить медіаосвіта як аналітичний чинник людської життєтворчості [1, с.35].

Постановка проблеми – зорієнтувати навчально-виховний процес на використання ефективних педагогічних технологій, за допомогою яких не просто поновлювалися б знання та вміння, а й розвивалися б такі якості учня, як: пізнавальна активність, самостійність, уміння здобувати знання, творчо виконувати завдання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Медіаосвіта є об'єктом дослідження ряду вітчизняних і зарубіжних науковців: Г.В. Онкович, О.В. Федоров, І.А. Сахневич, І.М. Чемерис, Н.М. Духаніна, А. Хуторський, І.А. Фатєєва, К. Безелгет, Е. Харт та ін.

Кожен день педагогічної праці переконує нас в тому, що тільки живе слово – це очі, що бачать сьогодні красу.

Мета статті: акцентувати увагу вчителів-словесників на сутності та вагомості поєднання традицій і новаторства як ґрунту нової життєвої естетики.

Мета життєтворчості дуже проста:

Через мову і медіа йде духовна краса!

слово ж Шевченкове – основа навчання,

Приклад для розвитку і виховання!

Переконані: справжній учитель сьогодні, як художник, повинен добирати потрібну палітру барв, як музикант, має розучувати етюди, створювати настрій, як журналіст чи письменник, покликаний створювати методи і прийоми навчання. Основна місія педагога – виховання, соціальний захист, збереження індивідуальності. Учитель-майстер щоразу відпрацьовує, шліфує свій урок, створюючи досконалі ритми і мелодії його.

Саме тому пріоритетною основою сучасного уроку української мови вважаємо запропоновані програмою соціокультурні змістові лінії. На нашу думку, це ефективно спрацьовує на розвиток соціальної компетентності сучасного школяра, удосконалює його вміння аналізувати текст.

Епіцентром таких уроків робимо не тільки слово, а й роботу з ним. Велику увагу приділяємо тематичному спектру мовленнєвих взірців на уроках, тобто текстів. Досвід роботи показує, що саме на заняттях, де центральне місце посідає опора на зв'язний текст,

учитель може якнайповніше поєднати навчання з вихованням, створити атмосферу творчої співпраці, взаєморозуміння, довіри, одним словом, психологічного комфорту.

Тож медіаосвітні тенденції на сучасному етапі розвитку та становлення національної освіти – свіжий ковток джерельної води із Криниці Життя!

Знає зрілий і старий, і ти запам'ятай, дитя, –
В оновленому слові – основа майбутнього, сила життя!
Процес навчання розвивається за схемою:
від неясного, але більш доступного,
до зрозумілого і більш осмисленого

Аристотель

Виклад основного матеріалу. Сучасний урок – це передусім урок, на якому вчитель уміло використовує всі можливості для формування особистості учня, його активного розумового розвитку, а також розвитку творчих здібностей дитини. Таким чином, завдання педагога – створити умови для самоствердження, самореалізації та саморозвитку особистості. «Не треба учителеві в своїх викладах вичерпувати тему: треба давати дітям змогу самим доходити до остаточного розуміння», – наголошувала Софія Русова. Ключовими принципами в роботі педагога мають стати проблемність, свідоме засвоєння учнями, зацікавленість, самостійність, толерантність, емоційна розкутість, психологічна комфортність. За такого підходу ми не лише передаватимемо істину дитині, а вчитимемо знаходити її [4, с.118].

Тому, на наше переконання, весь навчально-виховний процес має бути зорієнтований на використання ефективних педагогічних технологій, за допомогою яких не просто поновлювалися б знання та вміння, а й розвивалися б такі якості учня, як: пізнавальна активність, самостійність, уміння здобувати знання, творчо виконувати завдання. За словами А. Дістервега, поганий учитель передає істину, добрий – вчить знаходити її, і саме від нас, дорослих, вважав В.О. Сухомлинський, залежить, чи відчує дитина романтику, красу пізнання.

Доброзичливе, щире, відкрите, наукове, емоційне спілкування – ось що таке уроки мови та літератури, на яких може не бути ні вчителя, ні учня, а тільки читачі, які йдуть незвіданими стежками, дивуються, сперечаються, діляться враженнями, пізнають нове, вчать аналізувати життєві події.

Так, саме життя є найпершим і найважливішим учителем дитини, яка живе сьогодні у стрімкому, динамічному, шаленому вирі родини, школи та медіа [4, с.119].

Важливим аспектом, що визначає характер змін у системі освіти, є науково-технічний прогрес та його вплив на соціальні та суспільні відносини. Комп'ютерні технології постійно вдосконалюються, стають більш насиченими, гнучкими, продуктивними, націленими на різноманітні потреби користувачів. Промисловість та мас-медіа стали першими «сферами-користувачами» мультимедійних розробок.

Мета нашої роботи – навчити дітей добувати інформацію і вміння її аналізувати, розвивати вміння робити це швидко й ефективно – формує навичку, що знадобиться їм у житті, незалежно від обраної професії. Проведення подібних уроків дозволяє поглиблено усвідомлювати та засвоювати учнями навчальний матеріал, бо створюють сприятливі умови для формування в дитини здатності сприймати предмети та явища різнобічно, системно, емоційно.

Основні завдання:

- розвивати у дітей креативне мислення;
- учити по-іншому сприймати прочитаний або прослуханий текст;
- повніше й точніше висловлювати свої думки;
- проявляти свої індивідуальні можливості;
- долати певні труднощі в навчальній діяльності;
- будувати творчий процес самостійно тощо [4, с.120].

Сучасні освітні комп'ютерні програми (електронні підручники, комп'ютерні задачки, навчальні посібники, гіпертекстові інформаційно-довідкові системи – архіви, каталоги, довідники,

енциклопедії, тестуючі та моделюючі програми-тренажери тощо) розробляються на основі мультимедійних технологій, які виникли на межі багатьох галузей знання. На нових витках прогресу відстань між новими технічними розробками та освітою скорочується.

Швидкість зміни інформації в сучасному світі висока, тому гостро постає питання формування у дитини оптимальних комплексів знань і способів діяльності, формування інформаційної компетентності, що забезпечить універсальність її освіти. У розв'язанні цих проблем важливе місце посідають медіа.

Для нас цікавим у дослідженні є не стільки технологія комп'ютерного іміджу та звуку, скільки освітнє різноманіття та розвиток тих змін, які відбуваються в учневі під впливом медіа [4, с.121].

Працюючи у школі XXI століття, ми вважаємо, що це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, в якому якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури всього населення набувають вирішального значення.

Перед тим, як розпочати роботу з комплексного застосування медіатехнологій, ми провели дослідження ефективності використання мультимедійного супроводу навчальних занять з української мови. Виявилось, що рівень сприйняття інформації учнями зріс майже вдвічі.

Палітра медіа, які ми використовуємо на уроках української мови:

- інформаційні технології;
- електронні підручники;
- окремі типи файлів (зображення, відео -, аудіо -, анімації);
- розроблені авторські уроки (інтеграція різних об'єктів в один формат – презентації, web-сторінки) тощо.

У своїй роботі надаємо перевагу використанню створених власних уроків, зокрема мультимедійних супроводів, адже це сучасна комп'ютерна інформаційна технологія, що дозволяє об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відеозображення, графічне зображення та анімацію (мультиплікацію). Кожен із застосовуваних інформаційних компонентів має

власні виражальні засоби та дидактичні можливості, що спрямовані на забезпечення оптимізації процесу навчання.

Ще Я.А. Коменський у праці «Велика дидактика» писав: «...усе, що тільки можна, давати для сприймання чуттям, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне дотикові – через дотик. Якщо будь-які предмети можна сприйняти кількома чуттями, нехай вони відразу сприймаються кількома чуттями...».

Працюючи в класах, де використовуються мультимедійні технології, навчально-виховний процес відзначився такими перевагами:

- краще сприймається матеріал учнями, зростає їх зацікавленість (сучасного учня дуже важко чимось здивувати, тим більше – зацікавити),

- відбувається індивідуалізація навчання, розвиток творчих здібностей (залучення школярів до створення уроків, проектів, презентацій),

- скорочуються види робіт, що стомлювали учня.

Крім того, використовуємо різні аудіовізуальні засоби (музика, графіка, анімація) з метою підвищення активності дітей, уможливуємо динамічне подання матеріалу, забезпечуємо умови для формування самооцінки учня та його вміння для самостійної роботи.

Дидактичні можливості мультимедійних засобів навчання, що використовуємо на уроках української мови, можна стисло визначити так:

- посилення мотивації навчання;

- активізація навчальної діяльності учнів, посилення їх ролі як суб'єкта навчання діяльності (можливість обирати послідовність вивчення матеріалу, визначення міри і характеру допомоги тощо);

- індивідуалізація процесу навчання, використання основних і допоміжних навчальних впливів, розширення меж самостійної діяльності школярів;

- урізноманітнення форм подання інформації;

- урізноманітнення типів навчальних завдань;

– створення навчального середовища, яке забезпечує «занурення» учня в уявний світ, у певні соціальні і виробничі ситуації;

– постійне застосування ігрових прийомів [10, с.130];

– забезпечення негайного зворотнього зв'язку, можливість рефлексії;

– можливість відтворення фрагмента навчальної діяльності.

Власний досвід створення та використання презентацій у процесі вивчення української мови дозволяє визначити низку факторів, які впливають на ефективність навчально-виховного процесу:

– зростання впливу виступу на аудиторію, оскільки значний обсяг інформації сприймається зоровими та слуховими рецепторами одночасно;

– полегшення розуміння і сприйняття поданого матеріалу;

– запам'ятовування навчального матеріалу на значний період [10, с.131];

– збільшення психологічної вірогідності прийняття правильних висновків, суджень, узагальнень;

– скорочення часу на розкриття проблеми.

Сучасність вимагає нових підходів до навчального процесу, нових методів, форм подання навчальної інформації. Вона вимагає, щоб над матеріалом, який вивчається, учень розмірковував, бачив зв'язок з іншою інформацією і послідовність між нею, а також шукав відповіді на запитання, які виникають у процесі навчання, що збуджує процес мислення, яке призводить до бажаного запам'ятовування і сприяє розвитку пам'яті. Процес навчання стає процесом дослідження.

Тож можна зробити певні висновки.

Урок із використанням медіа – один із засобів особистісного навчання. Він розрахований на кожного учня окремо і на клас у цілому. Кожен епізод уроку в окремого учня викликає особисті почуття, бачення в окремих його частинах цілого, захоплення і бажання знайти результат, відповісти на поставленні запитання,

бути активним до всього, що відбувається на змінних слайдах. Такий урок не примушує, а заохочує, пробуджує інтерес, захоплює побаченим і власними перемогами, які здобуті на даному етапі чи взагалі на уроці. Такі уроки емоційні, насичені різноманітністю і різноплановістю, вони різнорівневі, творчі та художні [10, с.132].

Використання медіа – це і як цілісний урок, так і етап певного уроку або фрагмент завдання, на який учні будуть очікувати й подумки із захопленням переживати. Мультимедіа дозволяє оживити урок, зв'язати його з дійсністю, забарвити різними фарбами почуттів, озвучити урок музикою, звуками природи, зіставити власні спостереження, надихнути на бажання побачити це в дійсності, збагатити власний досвід.

Ефективності досягаємо застосуванням сучасних мультимедійних засобів навчання: асоціативні малюнки учнів, підбір тематичних прислів'їв, образних висловів до тексту; творчі міні-тексти, діалоги, зразки мелодійних слів [10, с.134].

Багатьом школярам самим подобається складати різнорівневі завдання та запитання до тексту. Повсякчас заохочуємо дітей до завдань і теоретичного, і практичного плану. Високо цінуємо глибоко продумані запитання та завдання творчого характеру. Ефективно використовуємо на уроках «Дерево питань», «Творчі відрядження», «Словник мелодійних слів», «Лексичні розминки», «Розрізані смужки», «Думки, навіяні уроком».

Як показує практика, діяльність учнів слід направляти в русло Медіарічища, бо серед розмаїття сайтів у мережі Інтернет їм важко знайти освітні – ті, які потрібні у першу чергу в навчальній діяльності. Роль педагога – помічник, фасилітатор, диригент, друг у складній справі вивчення рідної мови.

Ми щоразу керуємося словами відомого педагога В. Сухомлинського: «Духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона – засушена квітка».

Основними завданнями медіаспрямового сучасного уроку української мови є:

- відповідність навчального матеріалу вимогам науковості, оптимальності, єдності навчання та виховання, зв'язку з життям;

- реалізація комплексної мети уроку: навчальної, виховної та розвивальної;

- урахування вікових особливостей учнів та їх пізнавальних можливостей, інтересів і запитів;

- реалізація інноваційних технологій сучасного уроку [6, с.102];

- інтегральність уроку (використання міжпредметних зв'язків);

- цілеспрямованість і кропітка робота над пізнавальними завданнями і запитаннями, що виникають у результаті створення проблемних ситуацій;

- практична спрямованість уроку – всебічний мовленнєвий розвиток учнів;

- виховний мотив співробітництва вчителя та учнів.

Також обов'язковими ми вбачаємо такі вимоги до медіауроку:

- відповідне теоретичне підґрунтя має визначати науковий рівень змісту уроку;

- за умови належного наукового рівня забезпечувати оптимальний змісту уроку;

- урок має бути містким, але не перевантаженим, бо порушення цієї умови призводить до механічного запам'ятовування матеріалу, послаблення інтересу;

- раціонально використовувати час;

- урізноманітнювати види робіт, методи та прийоми навчання і викладання, організаційні форми уроку, широко поєднувати індивідуальні, групові та фронтальні форми роботи;

- добирати суб'єктивно значущу для учнів інформацію, соціокультурно спрямовані тексти та різноманітні мовленнєві зразки для наслідування;

- забезпечувати інтенсивну мовленнєву практику учнів, цілеспрямовану та систематичну роботу над розвитком зв'язного мовлення [6, с.103];

- постійно активізувати учнів (максимальне включення до різних видів діяльності) і розвивати їхню самостійність та ініціативність;

- урахувувати навчально-виховні можливості уроку, передбачати, щоб зміст сприяв вихованню (національному, розумовому, моральному, естетичному) особистості учня;

- виховувати в учнів стійкий інтерес до мови та літератури;

- постійно збуджувати позитивне емоційне ставлення до навчання, стимулювати інтелект та естетичні потреби школяра;

- дбати про високу педагогічну культуру вчителя-словесника, його постійне духовне збагачення, ідейно-моральне зростання [6, с.104].

Найважливіші складові медіаспрямованого сучасного уроку:

- сучасність – постійне прагнення до новизни та вдосконалення змісту уроку;

- оптимальність – спроба досягти навчально-виховних цілей при раціональному використанні часу;

- інтегральність – синтез знань із мови, літератури, історії, краєзнавства тощо;

- науковість – опора на досягнення сучасної лінгвістики, лінгводидактики, лінгвopsихології;

- відтворення процесу навчання і його результатів;

- програмування діяльності вчителя й учнів;

- використання медіатехнологій;

- якісна та кількісна оцінка результатів уроку [6, с.102].

Таким чином, уроки з використанням медіатехнологій спонукають до діяльності, спілкування, пошуку, активності, мислення, що є ґрунтом для життєбудови людини, формування її життєтворчості.

Ми, як учителі, постійно поглиблюємо свої знання, опрацьовуємо додаткову літературу, різні освітні сайти, привчаємо до цього і своїх учнів. Прагнемо донести до них таку аксіому – підручник не є єдиним джерелом знань, тому варто вивчати різні погляди на проблему із посібників, словників, довідників, мережі Інтернет. Та чи може бути інакше? Адже знання – це життя!

Основою принципу зв'язку медіа зі словом є центральне положення класичної філософії і сучасної гносеології, відповідно до якого, точка зору життя, практики – перша й основна точка зору пізнання. Названий принцип спирається на низку філософських і педагогічних положень, що відіграють роль закономірних першооснов:

- продуктивність і якість навчання перевіряються, підтверджуються і скеровуються практикою;

- практика – головний критерій істини, джерело пізнання і царина застосування результатів навчання;[8]

- правильно поставлене виховання впливає із самого життя, практики, нерозривно з нею пов'язане, готує підростаючі покоління до активної перетворюючої діяльності;

- ефективність формування особистості залежить від включення її в трудову діяльність, визначається змістом, видами, формами та спрямованістю останньої;

- ефективність зв'язку навчання з життям, теорії з практикою залежить від змісту освіти, організації навчально-виховного процесу, застосування форм і методів навчання, часу, що відводиться на трудову та політехнічну підготовку, а також від вікових особливостей учнів;

- чим досконалішою є система трудової і продуктивної діяльності учнів, де реалізується зв'язок теорії з практикою, тим вищою є якість їхньої підготовки;

- чим краще поставлені продуктивна праця і профорієнтація (профільна підготовка) школярів, тим успішніше відбувається їхня адаптація до умов сучасного виробництва;

- чим вищий рівень політехнізму на шкільних уроках, тим дієвішими будуть знання учнів;

- чим більше знання школярів у своїх ключових моментах взаємодіють із життям, застосовуються на практиці, використовуються для перетворення навколишніх процесів і явищ, тим вища усвідомленість навчання та зацікавленість ним [8].

Практична реалізація принципу зв'язку медіа з життям ґрунтується на творчому дотриманні правил, що ввібрали в себе

теоретичні висновки і досвід минулих поколінь, кращих сучасних шкільних колективів [3].

- Суспільно-історичною практикою, щоденним життям доводьте учням необхідність наукових знань, що вивчають у школі. Навчайте так, щоб вихованець і розумів, і відчував, що навчання, продуктивні знання є для нього життєвою необхідністю.

- Навчаючи, йдіть від життя через медіа до знань або від знань через медіа до життя. Зв'язок «знання – медіа – життя» повинен бути наявним завжди.

- Постійно, глибоко й переконливо розкривайте діалектичний зв'язок медіа зі словом. Покажіть, що наука розвивається під впливом недейних потреб, наводьте конкретні приклади, розкривайте перед учнями сторінки боротьби людства за полегшення праці, роль наукових знань у цьому процесі.

- Розповідайте школярам про нові сучасні технології, прогресивні методи, нові виробничі відносини.

- Не уникайте гострих і важких запитань, що стосуються взаємин між людьми, характерних для ринкових реалій. Пояснійте дітям, що кожна людина знайде своє місце в житті, отримає гарну роботу, якщо навчиться в школі того, що необхідно для реалізації її життєвих планів.

- Наполегливо привчайте учнів перевіряти та застосовувати свої знання на практиці. Використовуйте навколишню дійсність і як джерело знань, і як місце їхнього практичного застосування.

- Не повинно бути жодного уроку, жодного заняття, на яких би учень не знав життєвого значення того, що він робить [7, с.13].

- Складайте і вирішуйте зі своїми учнями завдання і справи на основі реальних виробничих проблем, залучайте до їхнього аналізу та перевірки виробників.

- Проблемно-пошукові та дослідницькі завдання – кращий засіб зв'язку медіа зі словом. Широко використовуйте їх у різних поєднаннях.

- Виховуйте в учнів свідоме і позитивне ставлення до навчання, постійно підкреслюйте, що тільки своєю головою і руками людина досягає успіху. Показуйте особистий приклад такого ставлення [7, с.14].

- Медіапрацю учнів організуйте так, щоб вона супроводжувалася самостійними спостереженнями та міркуваннями, збуджувала запитання, стимулювала потребу більше дізнатися про все, прагнення розібратися в незрозумілому.

- Упроваджуйте ІКТ у навальний процес. Домагайте школярів оволодівати, програмувати та прогнозувати свою діяльність.

- Виховуйте в учнів прагнення до постійного поліпшення своїх результатів, розвивайте змагальність.

- Спонукайте учнів до самостійної праці щодо надбання знань з української мови. Використовуйте зв'язок навчання з життям як стимул для самоосвіти.

- Позакласну роботу зі свого предмета ви зробите тим привабливішою для учнів, чим тісніше пов'яжете її з вирішенням цікавих для них практичних завдань на основі медіа.

- Розкривайте, закріплюйте та переносьте успіхи учня в одному виді діяльності на інші: від епізодичного успіху – до високих постійних досягнень.

- Принципова критика, об'єктивність, вимогливість до себе, критичний аналіз своїх учинків – шлях до самовдосконалення. Коли вчитель каже: «сьогодні весь клас працював погано», – він повинен обов'язково додати: «і я теж» [7, с.15].

Висновки. Отже, медіаосвіта – широке поле для діяльності вчителя на теренах навчання та виховання самодостатньої особистості, для її життєтворчості.

Духовне оновлення нашої держави, процес демократизації суспільства передбачають створення сприятливих умов для утвердження атмосфери творчості, багатогранного розвитку особистості, її обдарованості. Завдання щодо виховання людей із високим творчим потенціалом постає не лише як актуальна проблема сучасної педагогічної науки та практики, але і як соціальна необхідність.

Життя доводить, що в складних умовах, що постійно змінюються, найкраще орієнтується, виносить рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (нових ідей, задумів, нових підходів та рішень). Це людина, яка володіє певним переліком якостей, а саме: рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, вмінням бачити за межі того, що бачать сучасники і бачили попередники, – тобто медіа освічена.

Література

1. Іванов В. Медіаосвіта: визначення дефініції / В. Іванов, Т. Іванова, Ю. Мірошніченко // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Медіаосвіта – пріоритетний напрям в освіті XXI століття: проблеми, досягнення і перспективи» (м. Харків, 25–27 жовтня 2013 року) / за заг. ред. канд. пед. наук Л.Д. Покроєвої. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2013. – С.34-38.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Горюнова О. Медиа: история экспансии. 2001. Краткий конспект курса лекций: Медиа: история экспансии. 2001 / О. Горюнова [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3169/3170>
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – Київ: Академвидав, 2004. – 218 с.
5. Духаніна Н.М. Педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у підготовці магістрів комп'ютерних наук: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Н.М. Духаніна – Київ, 2011. – 20 с.
6. Духаніна Н.М. Медіаосвіта: теоретичний аналіз / Н. М. Духаніна // Всеукраїнська науково-практична конференція «Журналістика, філологія та медіаосвіта». – Полтава: Освіта, 2009. – С.102-104.
7. Кириллова Н.Б. Медиаобразование в эпоху социальной модернизации / Н.Б. Кириллова // Педагогика. – 2005. – №5. – С.13-21.
8. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/konceptsiyavprovadzhennya-mediaosviti-v-ukrayini>.
9. Медіаосвіта та медіа грамотність: підручник / ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенко; за науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ: Центр Вільної Преси, 2013. – 352 с.

10. Онкович Г. В. Медіаосвіта як інтелектуально-комунікативна мережа / Г.В. Онкович // Вища освіта України. – 2008. – №3. – Д. 1. Тем. вип. Наука і вища освіта в Україні: міра взаємодії. – С.130-137
11. Фатеева И. А. Медиаобразование: теоретические основы и практика реализации: монографія / И. А. Фатеева. – Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2007. – 270 с.
12. Чемерис І. М. Медіаосвіта за кордоном: теорія медіаосвіти та коротка історія розвитку / І.М. Чемерис // Вища освіти України. – 2006. – №3. – С.104-108.

О. О. Мельник,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

І. М. Шимко,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціальної педагогіки

і соціальної роботи КДПУ

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ

У статті розглядається проблема стану інклюзивної освіти в Україні, сприйняття інклюзії суспільством та шляхи поліпшення цього стану, використовуючи досвід закордонних спеціалістів.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, суспільство, діти, особливі можливості.

Постановка проблеми. Необхідність в проведенні дослідження обумовлюється тим, що інклюзивна освіта є нововведенням в Україні, тому відома інформація є лише закордонним напрацюванням, а отже, використовуючи її на практиці в Україні можуть виникнути проблеми, спричинені різницею менталітету, недосконалістю законодавства та іншими чинниками. Через це виникає неабияка необхідність набуття власного, вітчизняного досвіду. Додатковою причиною дослідження є різне сприйняття інклюзивної освіти суспільством, тому дослідження проводиться задля інформування населення та формування правильного розуміння інклюзії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою інклюзивної освіти займалися: Х. Волкер, В. Vanathy, W. Weiss та W. Werdajk. Вивченням окресленої проблеми на пострадянському науковому просторі чимало приділяють уваги такі вчені, як: В. Бочковський, В. Бондар, А. Колупасва, В. Ляхова, К. Пінюгіна, Г. Хворова та інші.

Мета статті: теоретичне обґрунтування можливостей впровадження інклюзії для дітей з обмеженими можливостями та для їх успішної соціалізації.

Виклад основного матеріалу. ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як процес урахування та відповіді на різноманітні освітні потреби учнів шляхом забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, зменшення випадків виключення в освіті.

Інклюзивне навчання – це спосіб отримання освіти, за якого діти з особливими освітніми потребами навчаються в загально-освітньому середовищі разом зі своїми однолітками за місцем свого проживання, що є альтернативою інтернатній системі, де вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або індивідуальному навчанню. Проте, питання інклюзії варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для усіх категорій дітей в Україні, які знаходяться в ситуації можливого виключення чи сегрегації. Кожна дитина має відчувати себе повноцінним й активним учасником освітнього процесу – і це головне завдання інклюзії [3].

У грудні 2009 року Україна ратифікувала основний міжнародний документ у сфері забезпечення прав дітей згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я – Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. Передусім йдеться про статтю 24 цієї Конвенції, в якій визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти, тобто створення такого предметно-просторового середовища, яке б дало змогу всім дітям бути однаково рівними учасниками навчального процесу в єдиному освітньому просторі відповідно до їхніх особливостей, потреб і можливостей [1].

6 липня 2010 року Законом України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти» вперше у законодавче поле було введено термін «інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами», а у жовтні 2010 року була затверджена Концепція розвитку інклюзивного навчання.

23 травня 2017 року Президент України підтримав концепцію інклюзивного навчання в нашій державі, підписавши ухвалений Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», ключові положення якого були покладені в основу базового Закону України «Про освіту», де вперше на законодавчому рівні визначені такі поняття, як: «інклюзивне навчання», «особа з особливими освітніми потребами», «індивідуальна програма розвитку» та ін.

14 лютого 2017 року український Уряд вперше виділив субвенцію (цільова дотація з Державного бюджету) на інклюзивну освіту в розмірі 209,4 мільйонів гривень, а в Держбюджеті на 2018 рік закладено вже понад 500 мільйонів гривень такої субвенції, в тому числі вперше передбачено кошти в обсязі 200 мільйонів гривень на оснащення інклюзивно-ресурсних центрів (придбання сучасних методик оцінки розвитку дитини, зокрема Leiter-3, WISC-IV, Conners-3, CASD, PEP-3 та навчання фахівців, а також придбання предметів, матеріалів й обладнання, у тому числі довгострокового користування) [4].

12 липня 2017 року Уряд створив нову службу системної підтримки та супроводу дітей з особливими освітніми потребами – інклюзивно-ресурсні центри шляхом реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій [5].

Інклюзивна освіта – це не просто прихід дитини з особливими освітніми потребами до звичайної школи. Йдеться про створення в спільному просторі особливого підходу до навчання такої дитини, який передбачає додаткові елементи навчального процесу – індивідуальний план розвитку такої дитини, спеціально облаштоване місце і належні умови для неї.

У 2001-2007 рр. МОН експериментально впроваджувало проект «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особ-

ливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». Саме тоді почався дієвий пошук відповіді на питання, як інтегрувати дітей з особливими потребами до загального освітнього процесу.

Другим етапом експерименту був українсько-канадський проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні», який тривав з 2008-го по 2012 роки. Задля підтримки інклюзивної освіти в Україні була створена «Мережа на підтримку інклюзії. Школа – для всіх». Мережа об'єднала громадські організації, батьківські групи, навчальні заклади та інші інституції, що зацікавлені в просуванні інклюзивної політики та інклюзивного навчання в Україні на всіх рівнях суспільства.

МОН проаналізувало низку світових моделей інклюзивної освіти. Окрім напрацьованого з канадськими колегами варіанту, українські фахівці ретельно вивчили модель інклюзивної освіти в США, зокрема роботу асистентів учителів. І зараз в Україні впроваджується загальнонаціональний проєкт «Інклюзивна освіта – рівень свідомості нації». 2016-го року він стартував у Запорізькій області, а зараз впроваджується вже й у Київській, Дніпропетровській, Житомирській, Харківській, Хмельницькій та Чернігівській областях [6].

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю визначає головну роль сім'ї в забезпеченні права дітей з особливими освітніми потребами на навчання, підкреслюючи, що сім'я є природним і основним осередком суспільства та має право на захист з боку суспільства й держави. Особи з особливими освітніми потребами й члени їхніх сімей повинні отримувати необхідний захист і допомогу, які дають змогу сім'ям робити внесок у справу повного й рівного користування правами осіб з особливими освітніми потребами [2].

Висновки. Отже, Україна активно впроваджує це нововведення, підкріплюючи його прийняттям законів, просвітницькою діяльністю на радіо, телебаченні та на громадських заходах. Проінформувати суспільство з приводу цієї теми доволі просто, складніше «зламати» внутрішні упередження людей, які не звикли просто розмовляти про

дітей з особливими потребами, тим паче говорити про можливість їх навчання та розвитку в звичайних освітніх закладах. І саме це дуже уповільнює процес реальної поширеності інклюзивної освіти в Україні.

Також ця тема не втрачає своєї актуальності через свою новизну та можливість проведення досліджень як теоретичних, так і практичних. Інклюзивна освіта – є свідченням росту суспільства, адже те, про що раніше ніхто не говорив, зараз змушує всіх стати добріше та почати розвиватися в новій галузі. Лише декілька років існування цього поняття на просторах України, змінило відносини здорових людей до людей з особливими потребами. Таким чином, можна дійти висновку, що з часом ця тема не забудеться, а лише набере більших обертів.

Література

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, від 13.12.2006. ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 02.02.2019).
2. Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.04.2018 № 414.
3. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. – Київ: 2018. – 252 с.
4. Деякі питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2018 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 88 // Орієнтир. – 2018. – №3. – С.21-25.
5. Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 року № 545 // Орієнтир. – 2017. – №8. – С.33-38.
6. Інклюзивне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 25.04.2019).

Д. А. Міфтахова,
студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ
І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ

ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК УМОВА ЇХ НАВЧАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ В НУШ

У статті розкриваються актуальні проблеми сучасної української школи, а саме: формування самооцінки як передумови активності в навчальній діяльності молодших школярів

Ключові слова: самооцінка, компетентності, навчальна діяльність, навчальна активність школярів.

Постановка проблеми. Початок шкільного навчання – це період сподівань і розчарувань, перших життєвих перемог і поразок, початок усвідомлення себе як особистості.

На даний момент перед сучасною українською школою стоїть задача формування ініціативної, самостійної, наполегливої та гармонійної людини. Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;

- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість і фінансова грамотність;
- інші компетентності, передбачені стандартом освіти [1].

Усе це передбачає становлення учня в ролі суб'єкта навчальної діяльності, що неможливо без розвитку в нього об'єктивної самооцінки, яка є каталізатором для подальшого самопізнання та самонавчання.

Самооцінка є найважливішим показником розвитку особистості. Від неї залежать взаємовідносини людини з оточуючими її людьми, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач.

У молодших школярів самооцінка може виступати умовою навчальної активності – це діяльнісний стан учня, що характеризується потягом до знань, розумовим напруженням і виявленням вольових зусиль у процесі опанування знань [2]. Тож проблема полягає у виявленні взаємозв'язку між самооцінкою та навчальною активністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням теоретичної основи самооцінки займалися такі видатні психологи і педагоги, як: Н. Алексєєва, Л. Божович, Л. Виготський, А. Захарова, Г. Катрич, І. Кон, А. Ліпкіна, С. Рубінштейн, А. Слободнюк, В. Столін, А. Цукерман, Є. Черноєвістова, І. Чеснокова та інші.

А більш практичними та методичними аспектами формування самооцінки опікувалися І. Галян, О. Ішмаметьєва, Ю. Левченко, З. Мірошник, В. Олійник, Н. Подоляк, О. Попович, Л. Фоміна, А. Цюсюк, які розглядали самооцінку як результат впливів різних сторін життя особистості, та надавали конкретні рекомендації щодо корекції рівня самооцінки.

Вивченням навчальної активності, її змісту та особливостей займалися О. Катеруша, О. Ковшар, І. Кравцова, Г. Лапіна, В. Хайруліна, І. Харламов, Т. Шамова.

Мета статті передбачає теоретичне обґрунтування та перевірку взаємозв'язку самооцінки молодшого школяра та його навчальної активності.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, провідною діяльністю молодших школярів є навчальна. Саме цей вік є сензитивним для розвитку таких психічних процесів, як: пам'ять, увага, сприймання, мислення тощо, – та кращого засвоєння знань, умінь і навичок.

На результативність навчальної діяльності, безпосередньо впливає навчальна активність школярів, тобто їх умотивованість до здобуття нової інформації, саморозвитку та самовдосконалення. Тож активність є запорукою успішності навчання.

Навчальна активність – це діяльнісний стан учня, що характеризується потягом до знань, розумовим напруженням та виявленням вольових зусиль у процесі опанування знань.

Навчальна активність на рівні спрямованості особистості означає глибоку переконаність учня в необхідності всебічного пізнання, а її вищий рівень є перетворювальним. У процесі діяльності змінюється не лише об'єкт, на який вона спрямована, але й її суб'єкт [3, с.4].

Зміст навчальної активності:

- постановка вчителем перспективної мети розвитку творчих здібностей учнів;
- досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової та трудової діяльності;
- проведення уроків мислення;
- система творчих робіт;
- стимулювання інтелектуальних й естетичних почуттів.

Складові навчально-пізнавальної активності:

- а) позитивне ставлення до предмета, захоплення новим матеріалом (емоційний компонент);

б) виникнення питань, установлення причиново-наслідкових зв'язків, розуміння навчального матеріалу, доповнення або уточнення відповідей однокласників (когнітивний компонент);

в) самостійність під час виконання завдань підвищеної складності, терпіння в подоланні труднощів, організованість (вольовий компонент);

г) актуалізація та перенесення сукупності набутих знань і навчочок у нову навчальну ситуацію (дійовий компонент).

Кожен із компонентів взаємопов'язаний з іншими [3, с.5].

На навчальну активність безпосередньо впливає рівень самооцінки в учня, оскільки він відповідає за бажання чи небажання вчитися.

Самооцінка – це оцінка себе особистістю, яка включає власну думку, думку оточуючих щодо рис характеру, дій і вчинків.

Одним із факторів, який формує самооцінку школяра є оцінка вчителя за навчальні досягнення. Ще нещодавно учні з початкової ланки навчалися за 12-ти бальною системою. Та зараз Нова українська школа здійснила реформу в цьому питанні та ввела безоціночне навчання в початковій школі [2]. Деякі вчителі підтримують це нововведення, деякі ні. Та більшість схиляється до того, що це набагато краще для учнів.

Так діти не будуть боятися отримати незадовільну оцінку, тому що батьки будуть сварити. Навчання не має бути спрямоване на кількісний показник засвоєності знань, а на істинний, наявний рівень, його підвищення. А в більшості дітей мотивом все ж є оцінка.

Молодші школярі, внаслідок конкретного мислення, майже не сприймають оцінку в балах. Для них набагато зрозуміліша буде словесна характеристика результату їхньої діяльності. Тож виходить, що оцінка ставиться для батьків, адже саме так вони розуміють рівень розвитку дитини, засвоїла вона знання чи ні. Та це помилково, тому що це є лише фактичним показником навчальної діяльності.

«Неуважні до навчальної діяльності дитини батьки одразу сприймають погану оцінку сина чи доньки як вияв лінощів, недбалості, небажання вчитися. І відповідно до такого розуміння причини

неуспіху вживають негайних «педагогічних заходів»: «Одержав двійку – не підеш гуляти. Сидітимеш вдома і навіть не будеш дивитися телевізор» [6, с.20]. Це викликає відчуття розчарування у дитини, незначущості для батьків, адже замість підтримки і віри в неї, вона отримала лише безглузде покарання.

І безумовно, це впливає на подальшу активність дитини в навчальній діяльності. У неї буде просто відбиватися бажання щонебудь робити. Та звичайно, це відбивається на самооцінці школяра, адже навіть батьки не вірять в нього.

А безоціночне навчання – це шлях до саморозкриття учня. З нього наче знімаються «кайдани шаблоного оцінювання». Він розуміє, що його діяльність не опосередковується балом, тому вільно може висловлювати свої думки, проявляти свої можливості, здібності, що впливає на позитивне ставлення до себе.

Рівень самооцінки безпосередньо впливає на навчальну активність учня та на результат його навчальної діяльності.

У молодших школярів розрізняються такі типи самооцінки: занижена, завищена – неадекватна та адекватна.

Завищена самооцінка сприяє постановці цілей, що не відповідають можливостям дитини: вона орієнтована на успіх, нехтує необхідною інформацією, не докладає великих зусиль для досягнення своїх цілей.

Занижена самооцінка призводить до пасивності, боязні відповідальності, до схильності ставити легкі цілі й завдання; до очікування неуспіху.

Неадекватна самооцінка не дозволяє школяру повністю реалізувати свої можливості в навчальній діяльності. І також вона негативно позначається на навчальній активності.

Адекватна самооцінка дозволяє учневі реально оцінити свої можливості, братися за посильні завдання, адекватно емоційно реагувати на негативний результат діяльності. Адекватна самооцінка є основою навчальної активності та діяльності [4, с.48].

Тож, можна сказати, що самооцінка, справді, є умовою навчальної активності молодших школярів. Якщо в дитини самооцінка адекватна чи більш наближена до завищеної, то ми спостерігаємо високий рівень навчальної активності – бажання вчитися, отримувати нові знання та здобувати нові вміння. Якщо ж в учня занижена самооцінка, то він має нижчий рівень навчальної активності – відсутність віри у власні сили, невеликий пізнавальний інтерес і небажання отримувати нову інформацію.

Висновки. Самооцінка – це такий психологічний феномен, який починає формуватися в особистості ще з раннього дитинства. Надалі вона може видозмінюватися, але основний її вид формується в молодшому шкільному віці. Тобто в тому віці, коли провідною діяльністю є навчальна – дитина йде до школи, щоб отримувати нові знання та вчитися взаємодіяти з соціумом.

Основною рушійною силою навчальної діяльності є навчальна активність – глибока переконаність учня в необхідності саморозвитку, самовдосконалення та здобуття нової інформації. У кожній дитині свій рівень навчальної активності, та зазвичай, у першокласників він вищий, адже в них переважає внутрішній мотив до пізнання, а не зовнішній (висока оцінка чи похвала батьків).

Проблемою того, що рівень навчальної активності спадає в учнів після першого року навчання, опікується «Нова українська школа», яка організовує навчання на особистісно-орієнтованому підході і за принципом дитиноцентризму. Коли навчання та виховання учнів спирається й орієнтується на індивідуальні здібності, можливості та особливості особистості школяра, тобто дитина знаходиться в позиції суб'єкта власної освіти. А це все, беззаперечно, має гарний вплив на становлення адекватної самооцінки в молодших школярів, яка, в свою чергу, є умовою їх навчальної активності.

Та чи дійсно є зв'язок між самооцінкою учня та його навчальною активністю? Звичайно. Неадекватна самооцінка (занижена, завищена) не дозволяє школяру повністю реалізувати свої здібності

та можливості в навчальній діяльності. І також вона має неопозитивний відбиток на навчальній активності.

Адекватна самооцінка дозволяє учневі реально оцінити свої можливості, братися за посильні завдання, адекватно емоційно реагувати на негативний результат діяльності. Адекватна самооцінка є основою навчальної активності та діяльності.

Так само і навчальна активність впливає на формування самооцінки, тому вчителю та батькам треба створювати всі умови, щоб навчальна діяльність була розрахована на індивідуальні можливості дитини, була цікавою та різноманітною.

Література

1. Закон України «Про освіту» (Стаття 12): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 22.04.2019).
2. Концепція Нової української школи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 19.04.2019).
3. Лапіна Г. Формування мотивації навчання молодших школярів / Г. Лапіна // Видавнича група «Основа». – 2011. – №25. – С.2-14.
4. Олійник В. Ф. Розвиток самооцінки у дітей молодшого шкільного віку / В. Ф. Олійник, Ю. Ю. Лавтіна // Актуальні питання дошк. та поч. ланок. – Кр. Ріг, 2009. – Вип. 2 – С.48-51.
5. Попович О. Самооцінка та її роль в розвитку особистості: Корекційно-розвивальна програма для учнів / О. Попович // Психологія. – 2010. – №4. – С.22-25.
6. Хайруліна В. Безоцінчне навчання у початковій школі / В. Хайруліна // Початкова школа. – 2000. – №9. – С.19-20.

В. О. Мішкова,
студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ
І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ

АДАПТАЦІЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У даній статті регулюються особливості перебігу процесу адаптації, аналізуються причини її проблем, висвітлюються рекомендації вчителю щодо успішного пристосування молодших школярів до навчальної діяльності.

Ключові слова: адаптація до навчальної діяльності, готовність до школи.

Постановка проблеми. Початок навчання в школі – один з найбільш складних і відповідальних моментів у житті дітей, як в соціально-педагогічному, психологічному, так і фізичному плані.

Вступивши до школи, дитина стає школярем далеко не відразу. Це становлення, входження, в шкільне життя відбувається впродовж початкової школи, і поєднання рис дошкільного дитинства з особливостями школяра характеризуватиме важкий період молодшого шкільного віку. Усі діти-початківці стикаються з тими або іншими труднощами.

Аналіз останніх публікацій. Успішне пристосування до шкільного життя є предметом дослідження багатьох авторів. Цій проблемі приділялася значна увага в теоретичних та експериментальних дослідженнях педагогів та психологів, а саме: М. Бітянова, Л. Божович, Л. Виготського, Н. Гуткіна, Д. Ельконіна та інші. О. Кривчикова на основі аналізу літературних джерел переконує, що результативність адаптації дитини до шкільного навчання значною мірою визначає весь подальший період перебування в загальноосвітньому навчальному закладі.

Мета статті. Вивчити особливості проблем адаптації до навчання та ефективних засобів успішного пристосування молодших школярів до школи.

Виклад основного матеріалу. Поняття адаптації, безумовно, пов'язане зі шкільним життям. Воно ставить вимоги до здібностей

дитини, її гнучкості, вміння виділяти головне та другорядне, здатності пристосовуватися. Звідси виходить і поняття шкільної адаптації.

Шкільна адаптація – пристосування дитини до умов та вимог нового середовища [1]. Школа – це такий інститут соціалізації, де дитина отримує не тільки знання з певних дисциплін, а й учиться гармонійно співіснувати з природою. Через це адаптаційний період відіграє важливу роль при вступі до школи, адже початкова школа – це перша і дуже важлива сходи́нка самостійного життя, і від неї буде залежати самооцінка та становлення дитини у світі.

Науковці виділяють три основні етапи фізіологічної адаптації. Перший етап – орієнтовний, коли у відповідь на весь комплекс нових впливів, пов'язаних із початком систематичного навчання, практично всі системи організму дитини «відповідають» бурхливою реакцією і значним напруженням. Ця фізіологічна буря триває досить довго (2-3 тижні). Другий етап – нестійке пристосування, коли організм шукає і знаходить оптимальні (або близькі до оптимальних) варіанти реакцій на ці впливи.

Третій етап – період відносно стійкого пристосування, коли організм знаходить найбільш доцільні способи реагування на навантаження, які вимагають меншого напруження всіх систем [2].

При будь-якому навантаженні молодшого школяра, чи то засвоєння нових знань, чи то вимушена поза сидіння, чи то психологічне навантаження при спілкуванні, його організм реагує своїм напруженням, своєю роботою. Через це кожна із систем організму витрачає більше енергії і виникає втома та перевтома організму дитини, які можуть призвести до порушення здоров'я. Але в усіх дітей різний стан здоров'я, тому процес адаптації в кожного буде проходити по-різному та за різний час.

У дослідженнях Г. Гуткіної виявлено такі рівні адаптації дітей до школи.

Високий рівень: першокласник позитивно ставиться до школи, висунуті вимоги сприймає адекватно, навчальний матеріал засвоює легко, глибоко й повною мірою опановує матеріал програми, розв'язує

ускладнені задачі, старанний, уважно слухає вказівки та пояснення, проявляє сильний інтерес до самостійної навчальної роботи, готується до всіх уроків, суспільні доручення виконує охоче та сумлінно.

Середній рівень: першокласник позитивно ставиться до школи, її відвідування не викликає у нього негативних переживань, він розуміє навчальний матеріал, якщо вчитель викладає його докладно, засвоює основний зміст навчальних програм, самостійно розв'язує типові задачі, зосереджений і уважний при виконанні завдань, доручень дорослого, але під його контролем.

Низький рівень: першокласник негативно або амбівалентно ставиться до школи, нерідко скаржиться на здоров'я, має поганий настрій, порушення поведінки, матеріал, який пояснює вчитель, засвоює фрагментарно, самостійна робота з підручником дається важко, при виконанні самостійних навчальних завдань не проявляє інтересу, до уроків готується нерегулярно, йому необхідний постійний контроль, систематичні нагадування та спонукання з боку вчителів і батьків [5].

Крім цього, Л. Венгер називає такі фактори, що обумовлюють високий рівень адаптації: адекватна оцінка свого становища, правильні методи виховання в сім'ї, відсутність у ній конфліктних ситуацій, високий рівень освіти батьків, сприятливий статус у групі ровесників, позитивний стиль взаємовідносин типу «вчитель-учень» та «учень-учень». Ті ж фактори в негативному контексті утруднюють процес адаптації, мають на неї несприятливий вплив [3].

Діти, яким важче пристосуватися до школи, потребують особливої уваги та індивідуальної підтримки як з боку вчителя, так і з боку психолога, який здійснює психологічний супровід цього процесу. Вони повинні пам'ятати про створення умов для подальшого повноцінного розвитку молодшого школяра. Тому при роботі з першокласниками треба враховувати наступне:

– під час адаптаційного періоду до школи необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості, які проявляються в рівні навченості, у темпі засвоєння знань, відношення до інтелектуальної діяльності, особливостях емоцій і вольової регуляції власної поведінки;

- поєднувати ігрову, продуктивну, навчальну й інші види діяльності;
- формувати позитивне емоційне відношення до знань;
- дотримуватись наступності не тільки в методах роботи, але й у стилях педагогічного спілкування;
- дотримуватись послідовності шкільних методів роботи й при формуванні колективу дітей перших класів, й організації їхнього міжособистісного спілкування;
- використовувати більше виховні можливості спільної діяльності;
- формувати здібності до рольового й особистісного спілкування як важливої умови в підготовці зміни провідної діяльності [4].

Висновки. Більшість дітей в основному готові до навчання в школі. Вони хочуть бути учнями, приймають вимоги вчителя як суспільно значимі й неминучі. Проте, ряд дітей для успішної їх діяльності на уроці вимагають до себе додаткової уваги з боку вчителя і тому їх психологічну готовність до школи слід виявляти раніше та в повному обсязі, тобто діагностувати різноманітні її сторони (інтелектуальну готовність; вольову готовність; мотиваційну готовність), а також сформованість у дитини правильного ставлення до вчителя, як дорослого, що виконує певні функції, розвиток необхідних форм спілкування з ровесниками. Не сформованість однієї чи двох сторін готовності до школи (наприклад, інтелектуальної чи вольової при наявності навіть досить високої мотивації) веде до виникнення труднощів адаптації до школи.

Література

1. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах / упоряд. Т. Червонна. – Київ: Шкільний світ, 2008. – 128 с.
2. Безруких М.М. Готов ли ребенок к школе? / М.М. Безруких. – Москва: Вентана-Граф, 2005 – 64 с.
3. Венгер Л. А. Готов ли ваш ребенок к школе?: уч. пособ. / Л. А. Венгер, А. Л. Венгер. – Москва: Знание, 1994. – 192 с.
4. Гончарук І. Створення вчителем комфортних умов для адаптації першокласників до навчання у школі / Ірина Гончарук // Початкова школа. – 2013. – №7. – С.42-44.
5. Гуткина Н. И. Психологическая готовность к школе: пособ. / Н. И. Гуткина. – Москва: Академический Проект, 2000. – 184 с.

6. Кривчикова О. Психомоторний стан як фактор адаптації учнів початкових класів до умов навчання в школі / Олена Кривчикова, Тетяна Ляста // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2008. – №2. – С.162-164.

А. О. Мудрук,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

І. В. Размолодчикова,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається питання розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах нової української школи. Розмежовуються поняття «творчість» та «креативність».

Ключові слова: творчість, креативність, творчі здібності, нова українська школа.

Постановка проблеми. У час глобальних змін, появи нових соціально-економічних відносин, інтеграції у світовий освітній простір одним із головних завдань сучасної школи є формування та розвиток творчої особистості.

Проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів є педагогічною темою, фундаментом процесу навчання, що з часом не втрачає своєї актуальності, а вимагає творчого підходу та креативних рішень.

У молодшому шкільному віці учень більше здібний до творчості, ніж у зрілому, тому що на нього не впливають різного виду стереотипи, він відкритий для пізнання чогось нового у світі. Чим більше учень зацікавлюється чимось, шукає нові знання самостійно, збагачує свій внутрішній світ, тим більш ефективний розвиток творчих здібностей можна спостерігати в нього.

Творчі особистості в усі епохи формували матеріальні й духовні цінності, що містили в собі елементи новизни, неповторності; допомагали людям збагнути незвичайне, здавалося б, у буденних явищах, що й визначало прогрес цивілізації. Тому зараз перед новою українською школою стоїть завдання навчання та розвитку творчої особистості, починаючи з початкової ланки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого дослідження особливий інтерес становлять наукові праці видатних психологів Л. С. Виготського, В. М. Дружиніна, О. М. Леонтьєва, Я. А. Пономарьова, С. Л. Рубінштейна, в яких досить ґрунтовно описані психологічні аспекти формування творчої активності дітей, а також педагогів Ю. К. Бабанського, С. О. Гавриленко, Ш. О. Амонашвілі, О. О. Борисова, М. О. Данилова, Т. А. Ільїної, І. Я. Лернера, Д. М. Джола, А. Б. Щербо, В. О. Моляко, О. Я. Савченко, О. О. Федоренко та інших, які вивчали методи, умови розвитку креативності та принципи формування творчої активності учнів, зокрема й молодших школярів.

Вітчизняні дослідники Д. Б. Богоявленська, Л. Ф. Бурлачук, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, І. Я. Лернер, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, С. Л. Рубінштейн, В. М. Ямницький тлумачать креативність як здібності, що виявляються в різних видах психічної діяльності людини

Багатий досвід розвитку творчих здібностей молодших школярів представлений у працях Василя Олександровича Сухомлинського. Він, працюючи з дітьми, переконався, що «Творчість не приходить до дітей з якогось натхнення. Творчості треба вчити». Головна характеристика творчості – створення нового.

У зв'язку з впровадженням в освіту «Концепції нової української школи» постає завдання розвитку особистості, яка буде інноватором.

Дитина високої творчої спрямованості здатна з головою заглибитися в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, висловлює багато міркувань з приводу конкретної ситуації, здатна по-новому підійти до розв'язання певної проблеми.

Мета статті передбачає теоретичне обґрунтування основних ідей і положень досліджуваної проблеми; визначенні умов, що забезпечують ефективність формування творчого потенціалу дітей; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду з розвитку творчого потенціалу дітей у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Здатність дитини до саморозвитку, її творча активність – головні умови успішності в подальшому житті. Якщо дитина в школі не навчиться самостійно творити, то в майбутньому вона буде так само безініціативною, пасивною.

Я. А. Пономарьов розробив універсальне визначення творчості – «взаємодія, що призводить до розвитку». Творчість у якнайширшому розумінні – взаємодія людей. Унікальна творча діяльність, на думку автора, є специфічною формою взаємодії [2, с.7].

По суті справи, творчість – це «здатність створювати будь-яку принципово нову можливість» [1, с.45].

Творчість – це процес створення суб'єктивно нового, заснованого на здатності породжувати оригінальні ідеї, використовувати нестандартні способи діяльності. Творчість характеризується як вища форма діяльності особи, що вимагає тривалої підготовки, ерудиції та інтелектуальних здібностей. Творчість є основою людського життя, джерелом усіх матеріальних і духовних благ.

Творчість, творчу діяльність, творчі здібності часто ототожнюють з креативністю, проте ці поняття не є тотожними. Аналіз наукових праць (Н. Д. Будій, М. О. Холодна, Н. Ю. Хрящева, М. М. Шуть) показує, що творчі здібності – синтез властивостей та особливостей особистості, які характеризують рівень їх відповідності вимогам певного виду творчої діяльності й зумовлюють рівень їх результативності. Творчість – системна якість інтелекту; здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення [3, с.20]; креативність у широкому розумінні слова – це сукупність властивостей особистості, що забезпечує її входження у творчий процес.

Творчість учнів – це процес створення ними оригінального та неповторного у ході своєї діяльності. Вони повинні самостійно засто-

совувати засвоєнні знання, уміння, навички, для цього вчитель комбінує різні види діяльності, аби забезпечити різноманітність завдань і витримати зацікавленість учнів, аби вони створили щось нове та досягли бажаних результатів.

Відомо, що творчі здібності учнів найбільш ефективно розвиваються в ході продуктивної творчої діяльності. Творчість, індивідуальність, фантазія проявляються навіть у мінімальному відході від зразка.

Л. Єрмолаєва-Томіліна виділяє фактори, що зумовлюють природу та виникнення творчих здібностей: природні задатки й індивідуальні особливості; вплив соціального середовища на розвиток і прояв творчих здібностей; залежність розвитку креативності (творчих проявів) від характеру та структури діяльності [4, с.49-56].

Вона дотримується тієї думки, що творчі здібності закладені в кожній дитині. Творчість – функція мозку, що закладена природою, і проявляється відповідно до того, які задатки закладні в кожній дитині.

Творчу особистість визначає не тільки творчий потенціал, а й активність у його реалізації. Людина змінює середовище, в якому перебуває, та одночасно змінює свою особисту природу.

Для розвитку здібностей потрібна наполеглива та кропітка праця. Як правило, здібності завжди поєднуються з винятковою працездатністю та працьовитістю. Недарма всі талановиті люди підкреслюють, що талант – це праця помножена на терпіння, це схильність до нескінченної праці. Один з найбільших учених в історії людства – А. Ейнштейн – одного разу заявив у жартівливій формі, що він домігся успіхів тільки тому, що його відрізняли «упертість ума і страшна цікавість» [5, с.17-23].

У сучасній українській школі формуються нові виховні ідеали, що ведуть до змін у змісті навчання, розвитку та вихованні учнів, і такої спрямованості педагогічної діяльності, яка в нинішньому освітньому просторі веде дитину, створює ситуації, в яких вона зможе самореалізуватися та проявити свою неповторність. Нові виховні ідеали покладені в основу педагогічної діяльності сучасної школи. Саме ці мотиви діяльності вчителя орієнтують його на розпізнання індивідуальності кожної особистості учня.

Особливість змісту початкової освіти полягає в тому, що крім традиційних знань, умінь і навичок, сюди включаються принципово нові компоненти та досвід творчої діяльності, досвід емоційно-розумового ставлення до навколишнього світу. У процесі становлення сучасної національної школи на Україні особливої актуальності набувають численні положення із спадщини В.О. Сухомлинського.

У педагогічній діяльності В.О. Сухомлинського проблема розвитку творчих здібностей постає як категорія педагогіки, психології, філософії. У працях «Сто порад вчителю», «Павлицька середня школа», «Розмова з молодим директором», у статтях «На трьох китах», «Гармонія трьох начал», «Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів» та інших В.О. Сухомлинський із різних точок зору розглядає проблему творчого розвитку учнів [6, с.74].

Повноцінний розвиток творчої особистості учня за В.О. Сухомлинським передбачає:

- урахування вчителем психофізіологічних особливостей дітей даного віку;
- визначення вчителем перспективних цілей розвитку творчих здібностей кожного учня;
- турботу про фізичне й емоційне здоров'я вихованців;
- досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової і трудової діяльності молодших школярів;
- проведення уроків мислення в природі;
- систему творчих робіт з розвитку мовлення;
- стимулювання інтелектуальних та естетичних почуттів дитини.

В.О. Сухомлинський виходив із того, що вчителям не слід чекати природного дозрівання психічних функцій дітей, а за допомогою відповідного розвивального середовища, змісту та методики навчання, прискорювати їх розвиток [6, с.74].

Висновки. Таким чином, розвиток творчих здібностей дитини – це відносно самостійна та динамічна система окремих особистісних якостей, що в поєднанні утворюють інтегровану якість, що формується та проявляється у творчій діяльності та забезпечує розвивальну

взаємодію особистості з навколишнім середовищем у процесі проблемно-пошукової діяльності. Можна стверджувати, що за умов правильного виховання та сприятливих умов оточуючого середовища у дитини інтенсивніше розвивається сприйняття часу і простору, образне мислення, творча уява, проблемно-пошукові нахили діяльності.

Література

1. Батищев Г.С. Познание и творчество / Г.С. Батищев. – Москва: Педагогика, 1991. – С.29-120.
2. Блонский П.П. Развитие мышления школьника / П.П. Блонский / Москва: Педагогика, 1935. – 205с.
3. Винокурова М.А. Найкращі тести в розвитку – творчі здібності: Книжка для дітей, вчителів та батьків / М.А. Винокурова. – Москва: АСТ-ПРЕСС, 1999. – С.7-8.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / под ред. С.У. Гончаренко. – Київ, 1997. – С.325.
5. Замашкіна О. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / О. Замашкіна // Початкова школа. – 2001. – №10. – С.74-78.
6. Кічук Н. Творча особистість учителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Н. Кічук // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – №5. – С.10-11.
7. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.

В. Р. Нікуліна,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

І. М. Шимко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ*

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті розглядаються аспекти девіантної поведінки в підлітковому віці та звертається увага на особливості та специфіку підліткового віку.

Ключові слова: девіантна поведінка, підліток, підлітковий вік, девіації.

Постановка проблеми. Проблема девіантної поведінки вивчається в соціальній педагогіці, психології та інших науках дуже багато часу та й досі вона не втрачає своєї актуальності. Найчастіше девіантна поведінка проявляється в підлітковому віці, адже підлітковий вік – є найскладнішим, переломним і критичним моментом у житті кожної людини. Цей вік характеризується складними анатомо-фізіологічними та психічними змінами, проблемами становлення особистості в суспільстві. Зараз актуальність даної проблеми набагато зросла. Оскільки зростає кількість проявів девіантної поведінки, що проявляється в протиправних і злочинних діях, залежності від хибних пристрастей, у відсутності інтересу до процесу навчання, деструктивних й аутодеструктивних діях.

Мета статті. Теоретичне обґрунтування понять «девіація», «девіантна поведінка» та умови формування і причини її виникнення, у вивченні особливостей підліткового віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад в дослідження девіантної поведінки внесли: Г. Апінян, Г. Беккер, Д. Блек, Я. Гілінський, Е. Гуд, К. Еріксон, А. Коен, Е. Леммерт, Д. Сафін, Н. Смелзер, Е. Шур.

Виклад основного матеріалу. Термін «девіація» походить від латинського слова «deviatio», що буквально означає «від дороги» і перекладається як «відхилення». Даний термін використовується в різних науках, у тому числі в педагогіці – у своєму первинному значенні проте зміст його варіюється в різних авторів.

Термін «відхилення» означає поведінку індивіда або групи, що не відповідає загальноприйнятим нормам, у результаті чого ці норми ними порушуються. Відхилення можуть приймати найбільш різні форми: злочинці, відлюдники, аскети, залежні, святі та ін. У всі часи суспільство намагалося придушувати, усувати небажані форми людської життєдіяльності та їх носіїв. Один індивід може мати відхилення в соціальній поведінці, другий в особистісній організації, третій і в соціальній сфері, і в особистісній організації [3].

Як пише професор соціології Каліфорнійського університету в Берклі (США) Нейл Джозеф Смельзер, девіація тяжко піддається визначенню, що пов'язано з невизначеністю та різноманітним поведінкових очікувань. Девіація веде за собою ізоляцію, лікування, вивчення або інше покарання.

Н. Дж. Смельзер виділяє три основні компоненти девіації:

а) людина, якій властива певна поведінка;

б) норму або очікування, що є критерієм оцінки поведінки як девіантної;

в) іншу групу або організацію, що реагує на дану поведінку [6].

Девіантна поведінка – це засвоєння особистістю сукупність різних асоціальних й аморальних поглядів на життя, які не відповідають соціальним нормам та очікуванням, і через певний час стають її звичайною соціальною позицією, що не дозволяє особистості самоактуалізуватися, особистісно зростати та спричиняє девіантний спосіб життя.

Підлітковий вік – це дуже непростий період в житті кожної дитини. По-перше, виникають внутрішні труднощі перехідного віку, починаючи з психогормональних процесів і закінчуючи перебудовою Я-концепції. По-друге, граничність і невизначеність соціального становища. По-третє, протиріччя, зумовлені перебудовою механізмів соціального контролю [4].

Психофізіологічні зміни, які відбуваються в цей віковий період, мають великий і важливий вплив на те, чи будуть сформовані девіантні прояви в підлітка. Бо саме під час процесу статевого дозрівання істотно змінюється нейродинаміка, що, в свою чергу, призводить до зміни вольової сфери. Через це відбувається значна перевага збудження над гальмуванням, що ускладнює застосування заборонних санкцій, заснованих на міркуваннях моралі, знижується витримка, урівноваженість у своїх діях відносно інших людей, а також відносно себе [2].

Підлітковий вік приносить у життя молодого індивіда дещо важкі випробування. Починаючи з фізіологічних змін, перебудова всього організму дитини, що є ознакою статевого дозрівання, та

закінчуючи зміною соціальної ситуації розвитку підлітків, яка характеризується тим, що основним соціальним середовищем особистості залишається школа, але докорінно змінюється мотив взаємодії із соціальним середовищем.

Підлітковий вік є дуже сприятливим періодом для формування девіантної поведінки. Спочатку девіантна поведінка завжди буває невмотивованою. Підліток, як правило, просто хоче відповідати вимогам суспільства, але з якихось причин (конституційні чинники, соціальні умови, невміння правильно визначити свою соціальну ідентичність і ролі, недостатність матеріальних ресурсів, погане оволодіння нормальними способами соціальної адаптації або подолання труднощів). Це відбивається в свідомості підлітка та починає штовхати його на пошук в інших напрямках. І ці напрямки ведуть не до кращого способу життя, яким починають захоплюватися підлітки, а згодом, взагалі, занурюються в такий спосіб існування, з якого виплутатися майже неможливо.

Поведінка деяких підлітків звертає на себе увагу порушенням норм, невідповідністю одержуваним рекомендаціям, відрізняється від поведінки тих, хто вкладається в нормативні вимоги сім'ї, школи, суспільства.

Це поведінка, що характеризується відхиленням від прийнятих моральних, а в деяких випадках і правових норм.

Вона включає антидисциплінарні, антисоціальні, делінквентні (протиправні) і аутоагресивні (суїцидальні) вчинки. Вони за своїм походженням можуть бути обумовлені різними відхиленнями в розвитку особистості і її реагуванні. Найчастіше ця поведінка – реакції дітей і підлітків на важкі обставини життя [1].

Також різні типи девіацій мають великий вплив на стан здоров'я, що в майбутньому матиме негативні наслідки.

Взагалі негативна девіація – це те пагубне, що поступово вбиває людство, тому що девіація найбільше притаманна саме підліткам, нашому генофонду, нашому майбутньому. А такі залежності, як: наркоманія, алкоголізм, токсикоманія – це саме те, через що зараз у нашому суспільстві все більше народжується хворих дітей [5].

Висновки. Форми девіантної поведінки всі різні, але вони взаємопов'язані. Пияцтво, вживання наркотиків, агресивність і протиправна поведінка утворюють єдиний блок, так що залучення підростаючого покоління в один вид девіантних дій підвищує ймовірність його залучення також і в інші.

Через девіантну поведінку, наприклад, дрібний розбій, більшість підлітків потрапляють за ґрати, після яких дуже малий відсоток починають розуміти, що вони зробили та починають виправлятися. Та більшість ще більше занурюється в кримінальний світ, та після звільнення скоюють більш тяжкі злочини такі, як: вбивство, насилля, продаж наркотиків, грабунок тощо.

Девіантна поведінка є асоціальним вчинком особистості, який має великий вплив на її подальше становлення в соціумі, а також важливу роль відіграє сам підлітковий вік, оскільки він є перехідним періодом, він включає в себе різного роду зміни, що несуть за собою багато небажаних проявів, які є основою для виникнення девіантної поведінки.

Література

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: пособ. / А. Адлер; пер. с англ. А. Боковикова. – Москва: Академический проект; Гаудеамус, 2015. – 240 с.
2. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. Г. Видра. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 112 с.
3. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения: пособ. / В. Д. Менделевич. – Москва: МедПресс, 2001. – 324 с.
4. Немов Р.С. Психология: уч для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 т. / Р.С. Немов. – Москва: ВЛАДОС, 2003. – Кн. 2. Психология образования. – 603 с.
5. Девиантное поведение детей и подростков: проблемы и пути их решения / под ред. В. А. Никитина. – Москва: Академия, 2004. – 288 с.
6. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер. – Москва: Феникс, 1998. – 688 с.

В. К. Ошедченко,
студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ
А. К. Зичков,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ

У статті розглянуті теоретичні основи розвитку естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: фольклор, національна самосвідомість, естетичне виховання, естетична свідомість.

Постановка проблеми. Сьогодні все більше уваги приділяється впливу усної народної творчості на естетичне виховання учнів початкових класів. Дуже важливо, щоб дитина в будь-якому віці бачила унікальність мистецтва та красу природи. Тому робота вчителя повинна бути систематизована та цілеспрямована.

За останні роки основною проблемою у формуванні особистості молодшого школяра є естетичне виховання. Естетична культура покликана для того, щоб навчити дитину бачити прекрасне навколо себе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розв'язання проблеми розвитку естетичної культури зробили зарубіжні та вітчизняні вчені: М. Аріарський, Д. Генкін, Г. Єскіна, Г. Загадарчук, В. Кірсанов, О. Миронюк, І. Петрова, Ф. Соломонік, – які розглядають процес естетичного виховання як цілеспрямоване формування якостей всебічно розвиненої особистості, що дає можливість їй сприймати природні й соціальні реалії, діяти та творити відповідно до загальнолюдських ідеалів гармонії та краси.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що це питання актуальне в найбільш сприятливому для цього молодшому шкільному віці. Саме в цьому віці закладаються основи майбутнього розвитку людства (Д. Кабалеvский, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський).

Мета статті – розкрити особливості розвитку естетичного ставлення до усної народної творчості та навколишнього середовища у дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Теоретичну основу створення умов для виховання та навчання естетично розвиненої особистості визначено такими державними документами, як: Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Концепція національного виховання, Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури, а також спадщина видатних українських і зарубіжних педагогів-дослідників.

Вони вимагають від школи неухильного залучення учнів до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, фольклору, здобутків української та зарубіжної культури, забезпечення високої художньо-естетичної освіченості й вихованості особистості.

Розробці питань, пов'язаних з використанням навчально-виховних можливостей надбань культурно-історичної спадщини та художньої творчості в шкільній практиці, приділяють увагу Б. Неменский, В. Алексєєва, В. Петров, І. Глинська, М. Чернявська, Б. Юсов.

Під естетичним вихованням мається на увазі формування естетичних смаків та ідеалів особистості, розвиток здатності правильного розуміння прекрасного в навколишньому світі та в мистецтві.

У книзі О. Матвієнко «Виховання молодшого школяра» зазначено, що естетичний ідеал молодших школярів формується під впливом поведінки й діяльності близьких людей, суспільного життя та мистецтва, тому ці ідеали часто є поверхневими. Учителю за допомогою художніх образів має спрямувати цей процес [4, с.278].

Виховуючи у дітей уміння сприймати красу й емоційно відзиватися на неї, педагог повинен підводить їх до розуміння, оцінювання, формування естетичних уявлень і суджень. Формування естетичної свідомості в молодшого школяра відбувається в процесі ознайомлення з прекрасним і потворним в житті та мистецтві.

С. Максимюк зазначив, що розвинена естетична свідомість особистості включає в себе, перш за все, розвинену естетичну чут-

тевість (естетичне сприйняття, емоції, переживання, почуття та чуттєва частина естетичного смаку) й естетично розвинений розум, або інтелект (раціональна частина естетичного смаку, естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання) [3, с.118].

Естетичне виховання впливає на почуття, свідомість дитини, сприяє формуванню естетичних поглядів і переконань. Воно створює умови для розвитку психічних якостей людини, що характеризують її емоційну сферу, уяву та фантазію.

У формуванні гармонійно розвиненої особистості дитини в сучасності сьогодні все більш значну роль відіграє художньо-естетичне виховання засобами фольклору. Здатність особистості оптимально розв'язувати поставлені завдання в дорослому житті залежить, насамперед, від специфіки образного мислення й естетичних переконань людини, від рівня свідомості, які сформовані в неї ще в дитинстві, коли загальна користь та ідея трансформуються в естетичну насолоду. Виховання зазначених соціокультурних рис людини стає беззаперечною суспільною вимогою як основа становлення молодшої форми громадян незалежної Української держави. Як зазначає О. Алісійчук, створення нового естетичного ставлення особистості на основі формування в неї художньої культури передбачає розвиток у кожної дитини культури праці та творчості, культури життя [1, с.70].

Естетичне виховання в початковій школі трактується як цілеспрямований, організований процес формування в дітей розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінити прекрасне, поводитись культурно і гідно.

Систематичний естетичний вплив на учнів у початковій школі сприяє формуванню в них естетичних почуттів, смаків, поглядів і художніх здібностей, вміння здійснювати це практично.

Сформувати естетично розвинену людину неможливо без виховання в неї ще з дитинства поваги до духовних цінностей, без формування вміння розуміти, цінувати, розрізняти красиве й потворне в житті та в мистецтві. Кожна дитина вже з'являється на світ із закладеними природою здібностями до сприйняття прекрасного, які притаманні лише їй.

Естетичне виховання передбачає певний рівень художньо-естетичної культури особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності. Цей рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвиткові вмій і навичок активної перетворювальної діяльності в навчально-виховному процесі, праці, побуті, людських взаєминах. Як наголошує О. Воропай, через емоційне сприйняття навколишньої дійсності здійснюється формування переконань, поглядів школярів, які згодом стають основою їх поведінки, їхньої громадянської та суспільно корисної діяльності в полікультурному середовищі [2, с.62].

Важливим компонентом естетичної культури є естетичний смак, тому успішне вирішення питань його формування має велике значення як для особистісного розвитку, так і для зміцнення ролі естетичних цінностей носіїв культурної спадщини.

Періоди перетворень, зростання національної самосвідомості та духовного відродження народу завжди пов'язані з поверненням до національних культурно-історичних традицій. На сучасному етапі, коли відзначається підйом суспільної активності, ми не можемо не спиратися на вікові традиції народної культури та мистецтва, бо відрив освіти й виховання від національної культури, непідготовленість у національно-культурних питаннях найчастіше створює сприятливий ґрунт для деформацій у міжнаціональних відносинах, проявів національного егоїзму. У зв'язку з цим, тільки збагатившись духовністю, пізнавши мову, звичаї, мистецтво та цінності культурно-історичних традицій свого народу, людина зможе оцінити загальнолюдські цінності та духовні досягнення інших народів. Це означає, що сьогодні в системі шкільного навчально-виховного процесу має бути запроваджений ряд ефективних форм і методів для здійснення виховання учнів на народних традиціях, мистецтві, культурно-історичних надбаннях регіону, оскільки найцінніше, що століттями формувалось мудрістю і культурою народу, повинно стати частиною системи виховання та освіти сучасної школи.

Висновки. Естетичне виховання – це цілеспрямований, організований процес формування здатності відчувати, розуміти, оцінювати прекрасне в природі, мистецтві, громадському житті, діяти і жити за законами краси.

Естетичний смак відкриває дитині естетичне відношення до світу, відображає її прагнення до гармонії, краси. Фольклор сприяє розвитку естетичного смаку, який вважається невід’ємною частиною самого народу. У кожному творі наявні як прекрасні риси людства, так і потворні. Тоді дитини починає їх розрізняти, і за рахунок цього розвивається естетичний смак. З усіх форм суспільної свідомості саме естетичний смак у своїх ціннісних орієнтаціях є найбільш вагомим.

Література

1. Алісійчук О. С. Морально-естетичне виховання молодших школярів: навч. посіб. / О. С. Алісійчук – Київ: Академія, 2001. – 160 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого наоду: етнографічний нарис /О. Воропай. – Київ: Оберіг, 1991. – 316 с.
3. Максимюк С.П. Педагогіка: навч. посіб. / С.П. Максимюк. – Київ: Кондор, 2005 – 667 с.
4. Матвієнко О.В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія: навч. посіб. / О.В. Матвієнко. – Київ: Видав. дім «Стилос», 2006. – 543 с.

М. В. Плоткіна,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

І. М. Шимко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ*

БУЛІНГ ЯК ПРОЯВ ДЕВІАЦІЇ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

У статті розглядається проблема шкільного булінгу серед підлітків, чинники, особливості, прояв булінгу та соціально-педагогічні технології щодо запобігання цього явища.

Ключові слова: булінг, соціалізація, підліток, методика, соціально-педагогічні технології.

Постановка проблеми. Тема булінгу є досить актуальною в сучасному світі. Це пояснюється тим, що ця проблема не досить добре вивчена в нашій країні з теоретичної та практичної позиції. У нашому суспільстві не прийнято обговорювати явище булінгу, та воно є досить поширеним у сучасних школах. Явище булінгу в освітньому середовищі все більше стає міжнародною проблемою. Булінг може приймати форми антисоціальної поведінки такі, як: образа, вимагання, фізичне насилля, виключення із соціальних груп та погрози. Серед сучасної молоді ця проблема дуже загострилася. У загальноосвітніх закладах педагоги роблять все, щоб запобігти знущань, але в більшості випадків дане явище замовчується і не афішується. Тим самим проблема не вирішується, а навпаки, набуває більшої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями цієї проблеми займалися Л. Вольнова, О. Глазман, І. Кон, Л. Лушпай, Д. Ольвеус, В. Петросянц, Д. Соловйов та ін.

Мета статті: розкрити теоретичні аспекти булінгу й обрати соціально-педагогічні технології щодо запобігання булінгу в підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Першим, хто почав займатися проблемою булінгу, став Д. Ольвеус, який визначив це явище в шкільному колективі як ситуацію, у якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій і нападів з боку одного учня чи кількох учнів. Булінг – явище глобальне і масове [1].

Булінг – це довготривале насилля, фізичне чи психологічне, що здійснюється однією людиною або групою та спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститись у фактичній ситуації, з усвідомленим бажанням задати болю, налякати чи піддати людину довготривалому напруженню [3].

Шкільний булінг є складовою антисоціальної поведінки, один із поширених видів агресії в шкільному середовищі.

Булінгом можна вважати умисне, яке не носить характеру самозахисту і не санкціоноване нормативно-правовими актами держави, довготривале фізичне або психологічне насилля з боку індиві-

да чи групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) відносно індивіда, і яке відбувається переважно в організованих колективах із певною особистою метою [5].

Булінг включає в себе чотири головних компоненти:

- 1) це агресивна та негативна поведінка;
- 2) це явище виконується регулярно;
- 3) воно відбувається в стосунках, учасники якого є неоднаковими за статусом;
- 4) ця поведінка відбувається навмисно.

Майже в усіх країнах, за статистикою, булінг більш поширений серед хлопців, ніж серед дівчат, і його жертвами також частіше стають хлопці. Це пов'язано не лише з надмірною агресивністю хлопців, але й з особливостями нормативної культури серед хлопців, яка з віком змінюється.

Хлопці та дівчата користуються різними формами булінгу. Якщо хлопці частіш за все використовують фізичний булінг, то дівчата більш схильні до психологічного чи вербального.

Структура булінгу складається з:

- кривдника;
- жертви;
- свідка (свідків).

Вивчаючи проблему булінгу, потрібно враховувати, хто його вчиняє, а також чітко виявляти психологічні характеристики учасників. Для більш глибокого розуміння виникнення даного явища потрібно більш детально розглядати соціально-психологічні фактори, тому що булінг є складним внутрішньо груповим процесом, що має свою специфічну групову динаміку.

18 грудня 2018 року Верховна рада ухвалила законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» стаття 173 – 4.

У цьому документі сказано, що: «Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із

застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин...» [2].

Мотивацією до булінгу стають заздрість, помста, відчуття неприязні до жертви, прагнення підкорювати собі, боротьба за лідерство, потреба в підпорядкуванні лідерові або нейтралізації суперника; зіткнення різних субкультур, цінностей, поглядів і невміння толерантно ставитися до них; агресивність і віктимність; наявність у дитини-жертви психічних і фізичних вад; відсутність предметного дозвілля; бажання принизити заради задоволення, розваги чи самоствердження; потреба в самостверженні та навіть у задоволенні садистських потреб окремих осіб. Булінг також може виникати як компенсація за невдачі в навчанні, суспільному житті, а також від тиску та жорстокого поводження батьків чи інших дорослих, при недостатній увазі з боку дорослих тощо; як крайня міра, коли учень вичерпав усі інші можливості для задоволення своїх потреб, й у випадках, коли учні протестують проти певних правил, виражаючи невдоволення, прагнучи зруйнувати дещо в своєму оточенні. Булінг у шкільному середовищі може виникати й тоді, коли відбувається боротьба між учнями за вищий статус у груповій ієрархії, задоволення своїх соціальних потреб та як інструмент маніпулювання і контролю учнем свого мікросоціуму [4].

Методика – це сукупність способів і прийомів для проведення роботи. Завдяки ній ми виявляємо наявність негативного явища і потім розробляємо програму для подолання цього відхилення.

Сюди можна віднести певні опитувальники, тести, інтерв'ювання, анкетування.

Більшість методик, спрямованих на виявлення схильності до булінгу, загалом включають у себе визначення рівня особистісних рис таких, як: агресивність, конфліктність, ворожість. Це саме ті критерії, які є домінуючими в учасників булінгу.

Багато дослідників дійшло до висновку, що булінгу як явища в цілому позбутись неможливо. Але можна зменшити ризик, нормалізувати стан у колективі та попередити це явище. Потрібно застосувати певні технології: індивідуальний підхід, груповий підхід, робота з батьками та класним керівником. Також це питання потрібно підіймати на національному рівні, робити певні зміни в політиці сфери виховання дітей, впливати на громадську думку.

Робота зі ЗМІ є важливою, тому що вони поширюють зображення агресії та насилля, у такий спосіб ніби пропагуючи його. Повністю позбавитись цього, на жаль, неможливо, але мінімізувати подачу такого матеріалу реально. Тому потрібно коригувати ті програми і ту інформацію, яка транслюється, додавати більш корисну, яка б допомагала та розвивала особистість.

Дотримуючись всього вищеперерахованого, ми зможемо мінімізувати ризики та запобігти цькуванню з боку підлітків, та й людей загалом. У всіх сформується більш яскраве уявлення, чим насправді є булінг і наскільки небезпечним він може бути.

Висновки. Отже, булінг – це насилля, що здійснюється однією людиною або групою та спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститись у фактичній ситуації. Це те явище, яке можна поспостерігати в більшості шкіл. Але наше суспільство не акцентує на цьому увагу, «закриває очі» на прояви даного феномену. Булінг є ще не досить дослідженим, але в останні роки почало з'являтися більше інформації про нього. Булінг є проявом девіації, відхиленням від загальноприйнятої норми.

Потрібно донести до дітей те, щоб вони обдуманно ставились до тих норм, що є в групі, адже не все те, що нам нав'язують, є правильним, тому потрібно це усвідомлювати. Важливо навчити дітей уникати конфліктів або вирішувати їх без застосування різних форм насилля. Проведення профілактики, коригування в освітній політиці є обов'язковою умовою для покращення та запобігання даного явища. Доки це не відбудеться, суспільство не зможе змінитись і повноцінно зростати. Люди не будуть розуміти всю суть явища булінгу, не усвідо-

млюватимуть наслідків і будуть продовжувати так вчиняти. Таким чином, можна дійти висновку, що доти, доки булінг не буде достатньо дослідженим і не буде знайдено більшість методів мінімізації цього явища, ця тема ще довго буде залишатись актуальною.

Література

1. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен / А. А. Губко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2013. – Вип. 114. Сер.: Психологічні науки. – С.46-50.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу: Закон України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2019. – №5. – С.111-122.
3. Мухина В. С. Возрастная психология: Феноменология развития, детство, отрочество: уч. для студ. вузов / В. С. Мухина. – Москва: Издательский центр «Академия», 1999. – 456 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: у 2 кн. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Київ: Либідь, 2004. – Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – 576 с.
5. Руланн Э. Как остановить травлю в школе: Психология моббинга / Э. Руланн. – Москва: Генезис, 2012. – 264 с.

В. О. Помпа,

*завідувач відділення соціальної допомоги вдома
КУ «ТЦСО (НСП) в Покровському районі»*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З АСОЦІАЛЬНО СПРЯМОВАНИМИ СІМ'ЯМИ

У статті розглянуто компоненти, які включає модель діяльності соціального працівника з асоціально-спрямованими сім'ями.

Ключові слова: сім'я, соціальний працівник, виховання, допомога.

Постановка проблеми. Визначаючи школу провідною ланкою виховання молоді, треба зазначити, що без єдності зусиль із сім'єю ефективність виховання буде низькою. Адже саме в сім'ї найбільше виховується людина укладом спільного життя: побутом, працею, традиціями, звичаями. Саме в сім'ї дитина засвоює такі загально-

людські поняття, як: добро і зло, правда і кривда, корисне і шкідливе, – тобто її морально-етичні принципи, на яких споконвіку ґрунтується педагогічний досвід народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про необхідність надання сім'ї педагогічної допомоги йдеться мова в багатьох роботах (В. Волканова, Л. Загик, О. Зверева, Н. Комарова, Ю. Лановенко та ін.), в яких підкреслюється важливість урахування особливостей умов сімейного виховання, спрямованості цієї допомоги на формування в батьків педагогічних знань і вміння останні ефективно використовувати. У ході розвитку суспільства процес виховання дітей стає все більш тривалим і складним. Це обумовлено дією багатьох чинників, головними з яких є ускладнення самого суспільного життя та подовження періоду дитинства.

Мета статті – обґрунтувати соціально-психологічний зміст роботи соціального педагога із асоціальною сім'єю.

Виклад основного матеріалу. Сім'я як фундамент суспільства забезпечує відтворення та продовження людського роду, вона є джерелом духовного росту й матеріального добробуту людини. Саме в сім'ї закладаються основи виховання та формування особистості, через неї успадковуються духовні цінності, життєвий досвід, трудові навички, національні особливості.

Як зазначає В. Вулканова, сім'я – це соціально-психологічний інститут та особлива соціальна система, яка є підсистемою суспільства і включає до себе інші підсистеми (членів сім'ї), це мала соціальна група, первинний контактний колектив [2].

Щодо поняття «неблагополучна сім'я» існують різні погляди. Використовуються для опису її неблагополуччя терміни «функціонально неспроможна», «сім'я у кризовій ситуації», «аморальна сім'я», «сім'я з насильством щодо членів родини», «сім'я, де є серйозні помилки і прорахунки у вихованні дітей», «конфліктна сім'я», «сім'ї алкоголіків і наркоманів», «сім'ї, де є засуджені чи ув'язнені», «асоціальна сім'я».

Так за А. Капською, асоціальна сім'я – це така сім'я, особливістю якої є антигромадська спрямованість, котра проявляється у

наживі, егоїзмі, аполітизмі; переконання батьків засвоюються дітьми і проявляються в їхній асоціальной поведінці або у відвертому лицемірстві [5, с.69].

Нині розглядають такі сім'ї, які називаємо потенційно неблагополучні (в яких порушені зв'язки сім'ї з мікро- і макросередовищем, внутрішньо родинні зв'язки, структура сім'ї, спроможність сім'ї виконувати свої функції, є низьким культурний та освітній рівень членів сім'ї). Проте, наголошує Н. Комарова, не завжди потенційно неблагополучні сім'ї стають неблагополучними. Це залежить від соціального потенціалу сім'ї, активності членів сім'ї, соціальної підтримки сім'ї державою [3, с.39]. Що стосується неблагополучної сім'ї, то до неї використовують усі перераховані заходи, метою яких повинно бути збереження цілісності сім'ї, захист її прав у суспільстві та прав членів сім'ї в родині.

Успіх профілактично-виховної роботи в сім'ї гарантований тоді, коли конкретно знаєш, що потрібно виховувати у дітей чи перевиховувати, і чи вмієш застосовувати ці знання. Іншими словами, батькам, як і вчителям, важливо відноситися до превентивного виховання як до свого роду професійної, а не аматорської діяльності, і наполегливо оволодівати відповідною кваліфікацією фахівця превентивної педагогіки.

Соціологічними дослідженнями виявлено, що вплив сім'ї на дитину сильніший, ніж вплив школи, вулиці, засобів масової інформації, отже, від соціального клімату в сучасній сім'ї, духовного та фізичного становлення в ній дітей найбільшою мірою залежить успішність процесів розвитку й соціалізації дитини.

Результат виховання залежить від того, на що і як воно спрямоване в сім'ї – першооснови, де закладається фундамент не лише фізичного, але й морального здоров'я. Тому, зазначає Ю. Лановенко, щоб сім'я успішно справилась із профілактично-виховними завданнями, батьки, вчителі та соціальний педагог повинні своєчасно засвоїти основні педагогічні вимоги до організації і проведення цієї складної роботи в сім'ї на засадах превентивної педагогіки [4, с.17]. В ос-

нові цієї педагогічної технології лежить, як відомо, педагогізація профілактичної діяльності, яка проявляється в тому, що адміністративно-правові, силові міри превентивного впливу на дітей, у тому числі й у сім'ї, все більше наповнюються виховним змістом. Дитину треба не карати, а любити, що є джерелом її благополуччя дома й умовою її правильного виховання, радісного буття.

Аналіз умов життя таких сімей показує, що неможливо виділити одну головну причину, що послужила чинником ризику.

Так, М. Буянов найчастіше фіксує поєднання багатьох несприятливих умов, які роблять неможливим подальше проживання дітей в сім'ях, де створюється пряма загроза здоров'ю дитини та її життю [1, с.55].

Дія несприятливих, а часто нелюдських умов життя дітей в сім'ях, достатньо тривалий час викликають негативні психічні, фізичні та інші зміни в організмі дитини, що призводять до важких наслідків.

Так, наприклад, соціальна невлаштованість батьків призводить до психологічної напруги, що, в свою чергу, породжує сімейні конфлікти, загострення не тільки подружніх, але й дитячо-батьківських відносин. Обмеженість або відсутність необхідних матеріальних засобів не дозволяє задовольняти багато насущних потреб, негативно позначається на фізичному та психічному здоров'ї дорослих і дітей, а деколи штовхає членів сім'ї на аморальні й асоціальні дії та вчинки. Педагогічна некомпетентність дорослих веде до порушень психічного розвитку дітей.

Подібні проблеми можна перераховувати до безкінечності, до того ж у кожній сім'ї вони набувають свого особливого характеру. Проте, не кожна сім'я, що стикається з труднощами, стає неблагополучною. Більшість сімей досить успішно долає знегоди, що зрештою об'єднує її членів. Але буває і так, що, втративши упевненість в собі, дорослі впадають в апатію, знижується їх соціальна активність, з'являється байдужість не тільки до своєї долі, але й до долі дітей, що негативно позначається як на сім'ї в цілому, так і на дітях, що виховуються в ній.

Також існують такі форми сімейного неблагополуччя, які з одного боку, є досить поширеними в сучасному суспільстві, а з іншого – не завжди відкрито виявляються на соціальному рівні і тому не викликають особливої стурбованості, хоча їх деструктивний вплив на формування особистості дитини не менш небезпечний, ніж в сім'ях, де прямо культивуються антигромадські орієнтації та демонструються зразки асоціальної поведінки.

Відмітною особливістю типу сім'ї з відкритою формою неблагополуччя є алкогольні сім'ї, оскільки саме вони складають основну масу неблагополучних сімей. Тут форми сімейного неблагополуччя мають яскраво виражений характер, що виявляється одночасно в декількох сферах життєдіяльності сім'ї (наприклад, на соціальному та матеріальному рівні) або вже винятково на рівні міжособистісних відносин, що приводить до неблагополучного психологічного клімату в сімейній групі.

Висновки. Існуючі проблеми у функціонуванні сім'ї на сучасному етапі обумовлюють необхідність надання їй вчасної допомоги з боку держави, суспільства. Тому робота соціальних служб щодо роботи з сім'єю є дуже актуальною й необхідною. Основна робота соціального працівника проводиться з неблагополучними сім'ями, до яких відносять неповні, багатодітні, асоціальні сім'ї, сім'ї що перебувають на межі розлучення, в яких існує внутрішньосімейна жорстокість та сім'ї, які мають дітей-інвалідів. Соціальна допомога має на меті надання різноманітних соціальних послуг сім'ї в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації. Завдання полягає в тому, щоб допомагати сім'ям в цілому і кожному її члену вирішувати повсякденні життєві труднощі, проблеми, долати перешкоди для нормалізації стосунків у сім'ї і відповідно для покращення якості життя.

Література

1. Буянов М. И. Ребенок из неблагополучной семьи: записки детского психиатра: пособ. / М. И. Буянов. – Москва: Просвещение, 1988. – 207с.
2. Вулканова В. В. Словник соціального педагога / В. В. Волканова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pochatkova8.at.ua/load/ (дата звернення 23.12.2018).

3. Комарова Н. М. Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання / Н. М. Комарова, І. В. Пеша. – Київ: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2006. – 92 с.
4. Лановенко Ю. І. Батьки і діти. Хто вони? / Ю. І. Лановенко // Практична психологія і соціальна робота – 2018. – №3. – С.18-20.
5. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. / за ред. проф. А. Й. Капської. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.

Я. М. Ужва,
майстер виробничого навчання КПГМЛ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

У статті розглядається теоретичний аналіз особливостей пізнавальних процесів при формуванні особистості молодшого школяра.

Ключові слова: увага, уява, пам'ять, мислення і мова, пізнавальні процеси.

Постановка проблеми. Пізнавальні процеси: сприйняття, увага, уява, пам'ять, мислення, мова – виступають як найважливіші компоненти будь-якої людської діяльності. Для того, щоб задовольнити свої потреби, спілкуватися, грати, вчитися і працювати, людина повинна сприймати світ, звертати увагу на ті або інші моменти або компоненти діяльності, уявляти те, що їй потрібно робити, запам'ятовувати, обмірковувати, виказувати думки. Тому без участі пізнавальних процесів людська діяльність неможлива, вони виступають як її невід'ємні внутрішні моменти, вони розвиваються в діяльності й самі є особливими видами діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд дослідниками різних галузей науки проблеми формування цінностей дає нам можливість наголосити, що молодший шкільний вік сучасні вітчизняні педагоги, психологи (І. Бех, К. Гуревич, В. Крутецький, О. Никоненко, Ж. Петрочко, В. Поліщук та ін.) вважають етапом важливих соціальних змін у житті людини, а також, найбільш сприятливим для розвитку осо-

бистісних якостей дитини, сприятливим для початку формування гуманістичних цінностей та потреб учнів у процесі навчання і виховання.

Мета статті – дослідження психолого-педагогічних особливостей пізнавальних процесів розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Молодший шкільний вік є новим етапом розвитку дитини, що охоплює період з 6-7 років до 10-11 років. Це час випробовування дитиною своїх сил, вирішення складних задач, які постають у результаті взаємодії із зовнішнім середовищем. Зазвичай, з ростом дитячого організму відбуваються якісні зміни й у психіці дитини, ускладнюється система її соціальних зв'язків, мотивів. Але найголовнішою подією цього вікового періоду є безперечно зміна соціального статусу – вступ дитини до школи.

Молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, які відбуваються в розвитку пам'яті дитини. За даними дослідження П. Зінченка, А. Смірнова та ін. при цілеспрямованій роботі вчителя у молодших школярів поступово змінюються способи запам'ятовування.

У процесі навчання у молодших школярів формуються наукові поняття. Надаючи вкрай важливий вплив на становлення словесно-логічного мислення, вони, тим не менш, не виникають на порожньому місці. Для того, щоб їх засвоїти, діти повинні мати досить розвинені життєві поняття – уявлення, набуті в дошкільному віці і продовжують спонтанно з'являтися поза стінами школи на основі власного досвіду кожної дитини. Життєві поняття – це нижній понятійний рівень, наукові – верхній, вищий, відрізняється усвідомленістю та довільністю. За висловом Л. Виготського, «життєві поняття проростають вгору через наукові, наукові поняття проростають вниз через житейські» [2, с.117].

Опановуючи логікою науки, дитина встановлює співвідношення між поняттями, усвідомлює зміст узагальнених понять, а це зміст, зв'язуючись з життєвим досвідом дитини, як би вбирає його в себе. Наукове поняття в процесі засвоєння проходить шлях від узагальнення до конкретних об'єктів.

Інформація, що цікавить людину, не завжди представлена саме в тому вигляді, в якому вона їй необхідна та безпосередньо сприйма-

ється її органами чуття. Тому інформацію про світ необхідно не тільки сприймати, але й переробляти, виділяючи в ній те, що приховане від прямого сприйняття. Іноді людині доводиться вирішувати досить складні задачі, непростим шляхом витягуючи з одержаної інформації найпотрібніші відомості. Для цього у неї є такі психологічні пізнавальні процеси, як: увага, уява, пам'ять, мислення і мова.

Уяву, на думку Г. Костюка, можна визначити як здатність людини вольовим зусиллям відновити й представити в образній формі ті відчуття і сприйняття, які були колись, або придумати та представити щось нове, чого не було раніше ні у відчуттях, ні в сприйнятті. Образи уяви не обов'язково повинні відповідати тому, чим вони насправді є. На відміну від цього, образи пам'яті, звичайно, в тому або іншому ступені, відповідають тій дійсності, яку вони відображають, і майже не несуть у собі елементів фантазії [5, с.566].

Основна тенденція в розвитку уяви молодших школярів полягає в переходах від переважно репродуктивних її форм до творчої переробки уявлень, від простого їх комбінування до логічно обґрунтованої побудови нових образів. Розвитку репродуктивної уяви у дітей молодшого шкільного віку важливо надавати особливої уваги. На думку деяких психологів, якщо не розвивати відтворювальну уяву у молодшому шкільному віці, то це неминуче призведе до гальмування художнього сприймання не тільки в цьому віці, а й на наступних етапах розвитку особистості.

Уява завжди має форму образу, а пам'ять може бути не тільки образною, але й логічною, емоційною.

У пізнанні людиною навколишнього світу уява і пам'ять взаємодіють один з одним, причому їх взаємодія здійснюється одночасно.

З раннього дитинства процес розвитку пам'яті дитини здійснюється за декількома напрямками. По-перше, механічна пам'ять поступово доповнюється і замінюється логічною. По-друге, безпосереднє запам'ятовування з часом перетворюється в опосередковане, пов'язане з активним й усвідомленим використанням для запам'ятовування та відтворення різних мнемотехнічних засобів і

приймів. По-третє, мимовільне запам'ятовування, домінуюче в дитинстві, у дорослої людини перетворюється на довільне.

П. Блонський висловив і розвинув думку про те, що різні види пам'яті, представлені у дорослої людини, є також різними ступенями її історичного розвитку, і їх, відповідно, можна вважати філогенетичними ступенями вдосконалення пам'яті. Це відноситься до такої послідовності видів пам'яті: рухова, афектна, образна і логічна [1, с.233].

На розвиток пам'яті у молодших школярів впливають не тільки притаманні тенденції вікових закономірностей пам'яті, а й методи і способи роботи вчителя, змістовна і структурна побудова підручників, навчальних посібників. Чітке структурування учбового матеріалу на уроці, системність в організації навчальної діяльності учнів, послідовність інформаційного матеріалу, логіка його викладу на уроці суттєво впливає на розвиток пам'яті у молодших школярів (П. Зінченко, В. Волошина, Г. Середа та ін).

Увага серед всіх пізнавальних процесів виконує особливу роль. Вона полягає в тому, щоб, по-перше, розділити всю сприйману інформацію, у тому числі й ту, що не переробляється людиною, на частини за ступенем їх важливості; по-друге, сприяти виділенню і якнайкращій психологічній переробці саме тієї частини інформації, яка в даний момент найбільш істотна.

Вік першокласників, за Ж. Піаже, припадає на перехід від доопераційного мислення до мислення на рівні конкретних операцій. Діти цього віку здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, якщо вони можуть безпосередньо спостерігати за зміною об'єкту.

Мислення, на думку Б. Теплова, – «процес пізнавальної активності людини, що характеризується узагальненим і опосередкованим віддзеркаленням предметів і явищ дійсності в їх суттєвих властивостях, зв'язках і відносинах» [7, с.251].

У молодшому шкільному віці відбуваються істотні зміни в психіці дитини – засвоєння нових знань, нових уявлень про навколишній світ перебудовує поняття, що склалися раніше у дітей.

Рівень сформованості мислення служить показником розумового розвитку дитини.

Різноманітність типів мисленнєвих задач зумовлює різноманітність не тільки механізмів, способів, а й видів мислення.

Д. Ельконін розрізняє види мислення за змістом:

- наочно-дійове, наочно-образне та абстрактне мислення;
- за характером задач: практичне і теоретичне мислення;
- за ступенем новизни й оригінальності: репродуктивне (відтворювальне) і творче (продуктивне) мислення [3, с.63].

Людина пізнає світ логічним шляхом, за допомогою органів чуття, свої знання формує у вигляді понять. Щоб зрозуміти певний об'єкт, треба знати факти, що його характеризують. Перехід від фактів до розкриття їх сутності, до узагальнюючих висновків відбувається за допомогою розумових і практичних дій.

У дослідженнях, присвячених розвитку мислення, велика увага надається вивченню процесу формування понять.

Утворення понять – результат тривалої, складної й активної розумової, комунікативної та практичної діяльності людей, процесу їх мислення. Утворення понять в індивіда своїм корінням йде в глибоке дитинство. Л. Виготський і Л. Сахаров були одними з перших учених, хто детально досліджував цей процес. За допомогою цієї методики А. Матюшкін встановив, що формування понять у дітей проходить через 3 основні ступені:

- утворення несформованої, неврегульованої безлічі окремих предметів, їх синкретичного зчеплення, позначеного одним словом;
- утворення понять-комплексів на основі деяких об'єктивних ознак;
- утворення справжніх понять [6, с.79].

У формуванні внутрішніх засобів запам'ятовування центральна роль належить мові. Мова, зазначає М. Жинкін, є специфічно людським засобом спілкування, що існує об'єктивно в духовному житті людського суспільства і становить собою систему знаків, які функціонують як засоби такого спілкування [4, с.102].

Висновки. Проблема розвитку пізнавальних процесів молодших школярів була і залишається актуальною для психолого-педагогічної науки, оскільки використанні комп'ютера як універсального дидактич-

ного засобу навчання, виховання та розвитку дітей молодшого шкільного віку забезпечує реалізацію важливого державного замовлення. Отже, теоретичний аналіз стану досліджуваної проблеми дозволяє зробити висновок про те, що ученими напрацьовані цікаві підходи до даного питання, які можна взяти на озброєння при організації роботи з формування пізнавальних процесів молодших школярів.

Література

1. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения в 3 т. / П. П. Блонский. – Москва: Просвещение, 1979. – Т.2. – 321 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений / Л. С. Выготский. В 6 т. – Москва: Просвещение, 1982. – Т.2. (Восприятие и его развитие в детском возрасте). – С.117.
3. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника: уч. пособ. / Д. Б. Эльконин. – Москва: Знание, 1974. – 422 с.
4. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации: пособ. / Н. И. Жинкин. – Москва: Просвещение, 1982. – 226 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості: навч. посіб. / Г. С. Костюк. – Київ: Рад. шк., 1989. – С.561-584.
6. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении: уч. пособ. / А. М. Матюшкин. – Москва: Педагогика, 1972. – С.79.
7. Теплов Б. М. Практическое мышление: хрестоматия по общей психологии / Б. М. Теплов. – Москва: Наука, 1988. – 688 с.

О. В. Ушакова,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

А. К. Зичков,

*старший викладач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ*

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті подано характеристику процесу формування естетичного досвіду учнів початкової школи.

Ключові слова: естетичний досвід, гуманність, морально-етична вихованість, естетичне виховання.

Постановка проблеми. Перед загальноосвітньою школою ставиться задача підготовки відповідального громадянина, здатного самостійно оцінювати те, що відбувається і будувати свою діяльність відповідно до інтересів оточуючих його людей. Рішення цієї задачі пов'язане з формуванням стійких морально-етичних властивостей особистості молодшого школяра.

Актуальними питаннями сьогодення є питання естетичного виховання та розвитку естетичної культури підростаючого покоління. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає залучення молоді людини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання й естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема естетичного виховання в естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована в спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти О. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, О. Михеєвої, С. Русової.

Філософсько-естетичні аспекти цієї проблеми розглядаються в наукових працях Ю. Борева, І. Гончарова, М. Киященко, В. Ядова.

Психологічні основи естетичного виховання розкрили Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, Б. Теплов та інші.

Видатні вчені, естети й педагоги Ю. Боров, О. Буров, Л. Волович, І. Долецька, М. Каган, Л. Коган, В. Озумний, Є. Квятковський, М. Лайзеров, А. Макаренко, В. Сухомлинський зробили значний внесок у розробку теорії естетичного виховання. Насамперед вони визначили основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи естетичного виховання.

Важливі питання теорії і методики естетичного виховання підростаючого покоління висвітлюються в працях Л. Коваль, В. Передерій, Ю. Фохт-Бабушкіна, Т. Цвіліх, Г. Шевченко, А. Щербо та інших.

За останні роки опубліковано багато праць, в яких вирішуються питання значення творчості та пізнавальної діяльності в естетич-

ному вихованні молодших школярів; розкриваються механізми творчості; закономірності взаємозв'язку творчої діяльності з відтвореною дійсністю; сформульовані основні принципи формування творчої особистості (В. Левін, В. Моляко, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, В. Романець, В. Цапок).

Мета статті – узагальнити особливості розвитку естетичного виховання молодших школярів у позакласній роботі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження наукової літератури з естетичного виховання дає можливість дійти висновку про те, що існують різні підходи щодо визначення поняття «естетичне виховання». Численні тлумачення цих понять зумовлені багатогранністю цього процесу.

Так, Ю. Руденко розглядає естетичне виховання як сукупність послідовних, взаємозв'язаних впливів на учнів під керівництвом викладача як засобами мистецтва, так і самого життя, спрямованих на всебічний естетичний розвиток учнів, який сприяє формуванню естетичних почуттів, художніх смаків і поглядів відповідно до завдань виховання [4, с.34].

П. Блонський зазначає, що естетичне виховання передбачає або формування творчості, або розвиток художнього смаку та сприйняття. Але художній смак і сприйняття можуть бути сформовані тільки в процесі художньої творчості; вони тісно пов'язані з активним життям дитини: кожна дитина потенційно є творцем різних, зокрема й естетичних, цінностей: споруджуючи будиночок, вона проявляє свою архітектурну творчість, ліплячи і малюючи, виявляє свої здібності скульптора та живописця, нарешті, дитина прагне до танців, драматизації [2, с.263].

У тлумачному словнику-довіднику моральних та духовних понять і термінів поняття «естетичне виховання» розкривається як цілеспрямована система дієвого формування людини, здатної сприймати, оцінювати, усвідомлювати естетичне в житті, природі, мистецтві, жити і перетворювати світ, творити за законами краси [5, с.63].

Поняття «естетичне виховання», на думку В. Демиденка, розглядається як невід'ємна складова ідейного, трудового, морального,

фізичного виховання, як систематичне, науковоумотивоване звернення до людських емоцій, які розвивають у молодших школярів такі здібності, що сприяють не тільки естетичному сприйняттю прекрасного в житті та мистецтві, а й роблять кожного з них творцем естетичних цінностей [3, с.52].

Уся система естетичного виховання націлена на загальний розвиток дитини як в естетичному плані, так і в духовному, моральному й інтелектуальному. Естетичне виховання сприяє формуванню моральності людини, розширює її пізнання про світ, суспільство й природу.

Сучасні вчені розглядають зміст етичного виховання через гуманність.

Гуманність – це інтегральна характеристика особистості, що включає комплекс її властивостей, що виражають відношення людини до людини.

Важливою умовою виховання гуманності є організація колективної учбової, суспільно-корисної діяльності, особливо таких її видів, де учні поставлені в ситуації безпосереднього прояву турботи про інших, надання допомоги й підтримки, захисту молодшого, слабкішого. Такі ситуації можуть безпосередньо виникати в процесі спільної діяльності, а можуть бути спеціально передбачені педагогом.

Ш. Амоношвілі зазначає, що крім гуманності, в зміст етичного виховання входить виховання свідомої дисципліни та культури поведінки. Дисциплінованість як якість особистості характеризує її поведінку в різних сферах життя й діяльності та виявляється у витриманості, внутрішній організованості, готовності підкорятися особистим і суспільним цілям, установкам, нормам, принципам. Будучи складовою частиною моральності, дисципліна заснована на особистій відповідальності та свідомості, вона готує молодшого школяра до соціальної діяльності. Етичною передумовою відповідальності за свої вчинки є здатність особистості вибирати свою лінію поведінки в різних обставинах [1, с.105].

Культура поведінки молодших школярів значною мірою формується під впливом особистого прикладу вчителів, батьків, а також традицій, що склалися в школі та сім'ї.

Результатом етичного виховання є морально-етична вихованість. Вона матеріалізується в суспільно ціннісних властивостях і якостях особистості, виявляється у відносинах, діяльності, спілкуванні.

Етична вихованість – це стійкість позитивних звичок і звичних норм поведінки, культура відносин і спілкування в умовах здорового дитячого колективу.

У позакласній роботі морально-етичне виховання є значущим на всіх вікових етапах, але особливо в молодшому шкільному віці, оскільки від рівня сформованості етичних якостей залежить успіх всього виховного процесу не тільки в початковій ланці, але й у старших класах.

Для виявлення стану рівня сформованості етичних якостей у позакласній роботі ми використовували діагностичні опитування учнів.

Дітям пропонувалися питання етичного характеру. Мета полягала у виявленні рівня етичного виховання. Як вихідний матеріал, на якому вивчався етичний досвід молодших школярів, були вибрані такі моральні норми, як: «відповідальність» і «доброзичливість», – які дуже актуальні на сучасному етапі життя суспільства. На вказані ознаки моральних норм ми орієнтувалися при визначенні особливостей етичного досвіду випробовуваних.

При дослідженні етичного досвіду молодших школярів ми використовували взаємодоповнюючу методику: бесіда за сюжетною розповіддю, метод незавершених розповідей.

Використовуючи бесіди за сюжетною розповіддю, дітям пропонувалося прослуховувати розповідь, що містить етичну проблему. Герої розповіді потрапляли в ситуацію морального вибору. Після прослуховування розповіді школярам ставилися питання, які були складені так, щоб у відповідях і висловах випробовуваних виявлялися відносини, знання про способи поведінки і про найетичнішу норму.

При використуванні методу незавершених розповідей учням зачитується розповідь, в якій герою необхідно було діяти, або порушуючи етичну норму, або відповідно до неї. Кожного випробовуваного просили уявити, що дійовою особою є він сам. Учень повинен був закінчити розповідь, пропонуючи свої способи поведінки й обґрунтувати їх.

Естетичне виховання належить до невід'ємних компонентів виховної системи початкової школи, що реалізується в єдності із світоглядним і розумовим, морально-етичним, фізичним і трудовим зростанням молодших школярів і виступає як необхідний фактор всебічного розвитку особистості, облагородження людини.

Естетичне виховання молодших школярів повинне стати одним з обов'язкових компонентів освітнього процесу.

Висновки. Проблема естетичного виховання досить повно розроблена у вітчизняній і зарубіжній літературі. Це дозволило нам провести ретельний аналіз літератури з цієї проблеми та зробити такі висновки. Естетичне виховання розкривається як цілеспрямована система дієвого формування людини, здатної сприймати, оцінювати, усвідомлювати естетичне в житті, природі, мистецтві, жити й перетворювати світ, творити за законами краси. Метою естетичного виховання є високий рівень естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності.

Саме тому школа, вирішуючи задачі виховання, повинна спиратися на розумне й етичне в людині, допомогти кожному вихованцю визначити ціннісні основи власної життєдіяльності, знайти відчуття відповідальності за збереження моральних основ суспільства. Цьому допоможе естетичне виховання, що органічно вплетене в освітній процес, у позакласну виховну роботу і становить їх невід'ємну частину.

Література

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Ш.А. Амонашвили. – Москва: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1995. – 496с.
2. Блонский П. П. Психология младшего школьника: уч. пособ. / П. П. Блонский. – Москва: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 632 с.
3. Демиденко В. К. Деякі аспекти морального виховання: пр. матеріал для керівн., вих. і вч. / В. К.Демиденко. – Київ: ІЗМН, 1995. – 86 с.
4. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання: пособ. /Ю. Руденко. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – 328 с.
5. Тлумачний словник-довідник моральних та духовних понять і термінів / [уклад. Л. І. Прокопенко та ін.] – Черкаси: Вид. вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. – 244 с.

В. В. Фурман,

практичний психолог КЗ «ЗШ №14 I-III ступенів ВМР», м.Вінниця

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Дитина, що не досягла необхідного рівня розвитку, не звикла до шкільного життя, в період адаптації стикається в школі з масою труднощів і невдач, що може мати негативні наслідки. Початок навчання дитини в 1-му класі – складний і відповідальний етап у її житті. Звикання до школи – тривалий індивідуальний процес. Згідно зі статистикою, тільки 50% дітей адаптується до нових умов і вимог протягом півроку. Що стосується фізіологічної адаптації, то медики відзначають, що більшість першокласників хворіє у вересні, деякі діти втрачають вагу в перші 2-3 місяці навчання, деякі скаржаться на втому, головний біль, стають примхливими. Соціально-психологічна адаптація полягає в освоєнні нового соціального статусу «учень», а також у налагодженні ефективного спілкування з однолітками і вчителем. Адаптація дітей до школи ефективно розвивається за таких педагогічних умов: системного підходу до визначення завдань і засобів; доцільного відбору матеріалу для засвоєння і використання дітьми в їхній діяльності, що сприяє розвитку мислення, довільної регуляції поведінки, навиків спілкування.

Ключові слова: першокласник, соціально-психологічна адаптація, звикання до школи.

Проблема підготовки учнів до життя в новому соціально економічному й культурному просторі знаходить особливу актуальність у зв'язку з виникаючими питаннями про ефективність початкового етапу навчання та пристосування в новому навчальному просторі в системі НУШ. Тому виникає питання, якою мірою здатна дитина, що йде до школи, вчитися без труднощів? Дитина, що не досягла необхідного рівня розвитку, не звикла до шкільного життя, в період адаптації стикається в школі з масою труднощів і невдач, що може мати негативні наслідки.

Початок навчання дитини в 1-му класі – складний і відповідальний етап у її житті. Адже відбувається дуже багато змін. Це не тільки нові умови життя та діяльності – це й нові контакти, нові стосунки,

нові обов'язки. Інша соціальна позиція: була просто дитиною, тепер – школяр. З'являється соціальний інститут навчання і виховання, тепер це – не садочок, батьки, бабуся, а школа, де навчальна діяльність стає провідною. Життя дитини змінюється: все підпорядковується навчанню, школі, шкільним справам і турботам.

Про складності та значущості періоду, пов'язаного з адаптацією дитини в школі, сказано й написано у вітчизняній психологічній і педагогічній літературі багато наукових робіт. Саме в ці перші місяці починають формуватися ті системи відносин дитини зі світом і самою собою, ті стійкі форми взаємин з однолітками та дорослими, і базові навчальні установки, які в істотній мірі визначає в подальшому успішність її шкільного навчання, ефективність стилю спілкування, можливості особистісної самореалізації в шкільному середовищі.

Звикання до школи – тривалий індивідуальний процес. Згідно зі статистикою, тільки 50% дітей адаптується до нових умов і вимог протягом півроку. Другій половині потрібно більше часу. Процес адаптації складається з багатьох, тісно взаємозв'язаних, аспектів: соціального, педагогічного, фізіологічного, психологічного тощо. Що стосується фізіологічної адаптації, то медики відзначають, що більшість першокласників хворіє у вересні, деякі діти втрачають вагу в перші 2-3 місяці навчання, деякі скаржаться на втому, головний біль, стають примхливими. Це не дивно, оскільки на 6-річних малюків обрушується лавина завдань, що вимагають від них розумового і фізичного напруження. Соціально-психологічна адаптація полягає в освоєнні нового соціального статусу «учень», а також у налагодженні ефективного спілкування з однолітками і вчителем.

Шкільна адаптація включає в себе біологічну, психологічну і соціальну адаптацію.

Біологічна адаптація – це пристосування до нового режиму навчання й життя.

Психологічна адаптація – це входження до нової системи вимог, пов'язаних з навчальною діяльністю. Процес взаємодії особистості й середовища полягає в пошуку й використанні адекватних

засобів і способів задоволення основних її потреб, до яких належать потреба в безпеці, фізіологічні потреби (у їжі, сні, відпочинку тощо), потреба в прийнятті та любові, у визнанні та повазі, у самовираженні, самоствердженні й у розвитку. Тим самим закладаються можливості для успішної соціальної адаптації й соціалізації дитини.

Соціальна адаптація – це процес входження до учнівського колективу. Соціальну адаптацію розглядають як завершальний, підсумковий етап адаптації в цілому, що забезпечує як фізіологічне та психологічне, так і соціальне благополуччя особистості. Першокласник повинен пристосуватись до вимог тих соціальних груп, що характерні для школи (учнівська група, вчителі, інші класи тощо).

Що стосується фізіологічної адаптації, то медики відзначають, що більшість першокласників хворіє у вересні, деякі діти втрачають вагу в перші 2-3 місяці навчання, деякі скаржаться на втому, головний біль, стають примхливими. Це не дивно, оскільки на 6-річних малюків обрушується лавина завдань, що вимагають від них розумового і фізичного напруження. Соціально-психологічна адаптація полягає в освоєнні нового соціального статусу «учень», а також у налагодженні ефективного спілкування з однолітками і вчителем.

Розгляньмо **чинники, що впливають на успішність адаптації дитини до школи:**

– функціональна готовність до початку систематичного навчання: організм дитини повинен досягти такого рівня розвитку окремих органів і систем, щоб адекватно реагувати на дії зовнішнього середовища;

– вік початку систематичного навчання: не випадково адаптаційний період у шестирічок більш тривалий, ніж у семирічок. У шестирічок спостерігається більш висока напруженість усіх систем організму, більш низька й нестійка працездатність. Рік, що відокремлює шестирічну дитину від семирічної, дуже важливий для її фізичного, функціонального та психічного розвитку. Саме в цей рік формуються такі важливі новоутворення: інтенсивно розвивається регуляція поведінки, орієнтація на соціальні норми і вимоги, закладаються основи логічного мислення;

- стан здоров'я: це один з основних факторів, що впливають не лише на діяльність й успішність процесу адаптації до школи, а й на процес подальшого навчання. Найбільш легко адаптуються здорові діти;

- рівень тренованості адаптаційних механізмів: безумовно, першокласники, що відвідували раніше дитячий сад, значно легше адаптуються до школи, ніж «домашні», не звичні до тривалого перебування в дитячому колективі;

- особливості життя дитини в сім'ї: велике значення мають такі моменти, як: психологічна атмосфера в сім'ї, взаємостосунки між батьками, стиль виховання, статус дитини в сім'ї, домашній режим життєдіяльності дитини тощо;

- психологічна готовність до шкільного навчання: психологічна готовність передбачає інтелектуальну готовність (рівень розвитку пізнавальних здібностей), емоційно-вольову готовність (емоційна зрілість, адекватність емоційного реагування, вольова регуляція поведінки) і особову готовність (мотиваційна готовність, комунікативна готовність);

- раціональна організація учбових занять і режиму дня: однією з головних умов, без яких неможливо зберегти здоров'я дітей протягом навчального року, є відповідність режиму учбових занять, методів викладання, змісту та насиченості учбових програм, умов зовнішнього середовища віковим можливостям першокласників.

Ознаки адаптації дитини до школи:

1) процес навчання викликає у першокласника позитивні емоції, він упевнений в собі та не відчуває страх;

2) новоспечений учень справляється зі шкільною програмою;

3) дитина проявляє самостійність при виконанні домашніх завдань і звертається за допомогою до мами або тата тільки після того, як самостійно спробувала його виконати;

4) першокласник задоволений своїми стосунками з однокласниками і вчителем.

Оптимальний адаптаційний період складає один-два місяці. Залежно від різних чинників рівень адаптації дітей до нових умов може бути різним: високим, нормальним і низьким. Адаптація дити-

ни до школи процес не односторонній: не тільки нові умови впливають на малюка, але й сам він намагається змінити соціально-психологічну ситуацію.

Щоб адаптація першокласника пройшла успішно повинні виконуватися такі **умови**:

1) спрямованість навчально-виховного процесу на інтереси дитини. Ставлення до неї як до суб'єкта в педагогічному процесі, вклучення її у суб'єкт-суб'єктні взаємини в системі «вчитель – учень», «учень – учень». Учнів варто визнавати і приймати як рівноправних партнерів, що мають власну думку, здатні зробити свідомий вибір, вільні у своєму волевиявленні та діях (у розумних межах). Педагогічна стратегія базується на відмові від стандартів і шаблонів у виховному процесі, на нездійсненні насилля над природою дитини, розумінні самоцінності дитячого життя та вікового етапу розвитку шестирічних першокласників;

2) створення сприятливого психологічного клімату як у школі, так і в сім'ї, за якого панує любов, повага, взаєморозуміння, співчуття і терплячість;

3) віра в унікальність кожної дитячої особистості, зацікавленість у долі кожної дитини, створення атмосфери успіху;

4) надання допомоги дитині в усвідомленні себе як особистості. Учень має знати про існування в собі істинного, вищого «Я», яке є джерелом альтруїстичних почуттів, нерозкритих потенційних можливостей;

5) забезпечення оптимального фізичного, розумового, психічного розвитку дитини;

6) розвиток мотиваційної сфери дитячої особистості;

7) розвиток необхідних психологічних якостей: ініціативності, здатності до вмотивованого ризику, адекватної самооцінки, високої працездатності, сили волі, самодисципліни, відповідальності, вміння розподіляти свій час, впевненості, самоповаги, стійкості в подоланні труднощів, толерантності;

8) збагачення та розширення Я-образу дитини через розширення сфер її діяльності. Забезпечення простору для вияву й розвитку інтелек-

туальних, творчих, художніх, спортивних тощо здібностей дітей, підтримка їх життєрадісності. Формування навичок творчого саморозвитку;

9) здійснення психологічної підтримки дитини (під якою розуміється процес, у якому дорослий зосереджується на позитивних сторонах дитини з метою зміцнення її самооцінки, допомагає повірити в себе, уникнути помилок, підтримує при невдачах) шляхом опори на сильні сторони дитини, уникнення підкреслення її промахів, демонстрації оптимізму, задоволення, любові та поваги до неї, прийняття індивідуальності дитини, виявлення віри в неї, уникнення дисциплінарних заохочень і покарань, надання дозволу самостійно вирішувати проблеми там, де це можливо, здійснення взаємодії з дитиною, проведення з нею більше часу;

10) забезпечення індивідуально-диференційованого підходу до дітей;

11) дотримання єдності у виховній роботі членів родини, школи та позашкільних установ, що здійснюють виховання учня.

Переступаючи шкільний поріг, першокласник поринає в досі не відомий йому світ. Уже немає іграшок, улюбленої виховательки з дитячого садка, під час уроку не можна гратися та розмовляти, а потрібно уважно слухати вчителя, читати, писати, бути самостійним і відповідальним. Діти часто лякаються таких змін і їм потрібний час та допомога з боку дорослих, щоб адаптуватися в новому для них середовищі.

Цей перехідний період у житті першокласників можна назвати кризовим у житті дитини та її батьків. Підтримка дорослого – важливий гарант гармонійного входження малюка в шкільне життя. Хоча адаптація до нього перед'являє високі вимоги й до власних сил дитини.

Як можуть допомогти батьки?

Найперше, що мають зробити батьки: створити позитивне емоційне ставлення до школи, в яку ходить дитина, і підтримувати високий статус школи й учителя при сімейному спілкуванні.

1. Поясніть дитині, що означає «бути школярем» та для чого це потрібно. Розповідайте про школу, про існуючі в ній правила, щоб дитина була обізнана і, відповідно, відчувала себе впевнено, не боялася й не сумнівалася у своїх здібностях.

2. Продумайте режим дня та суворо його дотримуйтесь.
3. Навчіть першокласника задавати вчителю питання (не боятися і т.д.).
4. Розвивайте навички емоційного контролю, вміння підкорятися правилам.
5. Поясніть, що означає «акуратно», «старанно», формуйте самооцінку.
6. Розвивайте комунікабельні здібності.
7. Підтримуйте бажання вчитися.
8. Вислухайте уважно дитину, давайте поради, як діяти в тій чи іншій ситуації.
9. Активно взаємодійте з учителем і шкільним психологом.
10. Навчіть дитину доцільно використовувати позашкільний час, наприклад, привчайте вчасно обідати і відпочивати після уроків. Задане додому спробуйте зробити з нею того дня, коли з цього предмету був урок у школі. Тоді краще спрацює пам'ять і розуміння матеріалу виявляється глибшим. Виділіть «важкі» дні та частину завдань виконуйте заздалегідь.

Адаптація дітей до школи ефективно розвивається за таких педагогічних умов: системного підходу до визначення завдань і засобів; доцільного відбору матеріалу для засвоєння й використання дітьми в їхній діяльності, що сприяє розвитку мислення, довільної регуляції поведінки, навиків спілкування.

«Батько й мати – найкращі вихователі й повинні впливати на поведінку своїх дітей, – навіть тоді, коли їх немає вдома», – стверджував А.С.Макаренко.

Література

1. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах / упоряд. Т. Червона. – Київ: Шкільний світ, 2008. – 128 с.
2. Адаптація дитини до школи / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – Київ: Мікрос-СВС, 2003. – 111с.
3. Венгер Л. Як дошкільник стає школярем? / Л. Венгер // Дошкільне виховання. – 2005. – №8. – С.66-74.
4. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: навч. посіб. / Т.В. Дуткевич. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.

5. Матвеева О. Програма «Сонечко» для соціально-психологічної адаптації дітей у початковій школі / О. Матвеева // Шкільний психолог. – 2004. – №6. – С.45-48.
6. Особливості організації навчально-виховного процесу в різновікових групах дошкільних навчальних закладів: навчально-методичний посібник / автори та укладачі Нечипорук Н.І., Томей О.П., Корж Т.М. – Біла Церква: КОІПОПК, 2009. – 152 с.
7. Прищеп О. Психологічні особливості адаптації молодших підлітків до навчання в основній школі / О. Прищеп // Вісник інституту розвитку дитини: збірник наукових праць. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 13. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. – С.149-154.
8. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – Київ: Академвидав, 2006. – 360 с.

Ж. В. Шишко,
*учитель початкових класів КЗШ №46,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії*

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПРОЯВУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлюється актуальна проблема розвитку творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку.

Ключові слова: творчість, творчий потенціал, творчі здібності.

Постановка проблеми. Для того, щоб вирішити проблему розвитку творчої особистості, необхідно враховувати всі компоненти механізмів творчого процесу, щоб вчасно підтримати й розвинути те, що закладено в дитині. Знання основних механізмів творчості допоможе ефективно використовувати запропоновані вправи в освітньому процесі з метою розвитку дитячої творчості.

Нині підвищується інтерес до проблеми розкриття механізмів творчості. Раннє виявлення, навчання і виховання здібних дітей є актуальним завданням освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття творчого потенціалу особистості нерозривно пов'язане зі змістом творчої діяль-

ності особистості. У сучасних дослідженнях (роботи В. Роменця, Я. Пономарьова, В. Моляко та ін.) розглядаються характерні показники, що відрізняють творчість від рутинної діяльності (як навчальної, так і професійної). Найголовнішими серед них можна визнати такі. По-перше, це наявність проблеми, протиріччя, що вимагає активної діяльності особистості, спрямованої на їх розв'язання. По-друге, процес творчої діяльності або її продукт мають відзначатися новизною й оригінальністю. По-третє, результат творчості має бути значущим у соціальному та особистісному плані.

Мета статті – здійснити аналіз особливостей розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку творчих здібностей особистості не зводиться до вироблення конкретних завдань, а має розглядатися в площині «особистість – соціальне оточення». Відтак, дуже важливим є аналіз соціальної ситуації розвитку – місця особистості в системі соціальних відносин. Система соціальних взаємозв'язків тільки тоді стає ситуацією розвитку, коли її вимоги сприймаються особистістю як актуальні саме для неї. Соціальна ситуація розвитку впливає на розвиток не тільки творчих здібностей, а й ціннісних орієнтацій, певних знань, умінь, навичок, що необхідно враховувати при організації занять з молодшими школярами.

Творчі здібності – інтегративне особистісне утворення, яке забезпечує створення суб'єктивно нового в тій чи іншій галузі. Творчі здібності розглядаються як сукупність властивостей і якостей особистості, які дозволяють здійснювати пошук, використовуючи при цьому нестандартні засоби, здогадку розв'язувати інтелектуальні проблеми з установкою на відкриття нового, невідомого для себе.

Творчість, зазначає В. Романець, – це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження й перетворення матеріального світу або духовної культури; якщо ж він новий лише для його автора, то новизна суб'єктивна і не має суспільного значення [5, с.92].

Пояснюючи свою позицію з питань творчості, відомий психолог Л. Виготський зазначав, що «творчою ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це створене творчою діяльністю будь-якою річчю зовнішнього світу або побудовою розуму або почуття, яке живе та виявляється тільки в самій людині. Стверджуючи, що творчість є необхідною умовою існування й усе, що виходить за межі рутини і в чому міститься хоч йота нового, зобов'язане своїм походженням творчому процесу людини» [1, с.17].

Я. Пономарьов, який дуже широко трактує поняття «творчість», визначав це поняття як «механізм продуктивного розвитку» та не вважав «новизну» вирішальним критерієм творчості [4, с.214].

Український психолог В. Моляко, розкриваючи сутність творчості з позицій психології, зазначає, що «під творчістю розуміють процес створення чогось нового для даного суб'єкта. Тому зрозуміло, що творчість у тій чи іншій формі не є талантом «вибраних», вона доступна кожному. І школяр, який засвоює нові знання, розв'язує нову, незнайому задачу, і робітник, який виконує нове технічне завдання, і комбайнер, якому потрібно в процесі збирання урожаю врахувати вологість колосся, напрямок вітру – всі вони займаються творчістю, розв'язують творчі задачі» [2, с.71].

Для творчої особистості важливе значення має орієнтація не на результат, а на процес. Для неї характерне пізнання заради пізнання.

Знаючи, що кожна дитина володіє величезним внутрішнім потенціалом, що часто не використовується через те, що доступ до нього заблокований. Творчим дітям потрібно дати можливість розвивати свої здібності.

Здібності в молодшому шкільному віці проявляються в різних видах творчої діяльності. Школярі молодших класів із задоволенням ліплять, малюють, витинають, вишивають, захоплюються паперовою пластикою, співають і танцюють.

О. Кучерявий визначив алгоритм навчання дітей приймати нестандартні рішення і застосовувати набуті знання на практиці:

1) сформувати мотивацію. Тобто пояснити, для чого потрібно розвивати фантазію й уяву, яка від них користь;

2.) переконати, що фантазувати не соромно, а дуже престижно й корисно особисто для дитини. Цього діти поки що не розуміють. Потрібна гра та яскраві емоції. Логіка дітей ще не сильна;

3) фантазувати слід цікаво. Тоді, отримуючи задоволення, дитина швидше опанує вміння фантазувати, а потім уміння уявляти й раціонально мислити. У дітей молодшого шкільного віку є інтерес не до міркувань, а до подій;

4) закохати дітей у себе (атракція). На цій «хвилі любові» вони більше вам довіряють й охоче слухаються;

5) власним прикладом. У цьому віці діти ще копіюють поведінку дорослих, цим гріх не скористатися. Адже ви – авторитет для дитини;

6) стимулювати фантазію запитаннями. Наприклад: «Що відбудеться, якщо в тебе виростуть крила. Куди б ти полетів?»;

7) ставити дітей у скрутні ситуації. Нехай самі думають і знаходять вихід. От, наприклад, класична задача: діти потрапили на незаселений острів, як вижити?;

8) «підкидати» дітям цікаві сюжети і просити їх складати розповіді, казки, історії, малюнки;

9) навчити прийомів розвитку, уяви і фантазування [3, с.59].

Використання цих прийомів передбачає мислення. Прийоми не замість, а на допомогу фантазії. Прийоми вказують на напрямок «думання». Знання прийомів фантазування підводить дітей до оволодіння «дорослими» прийомами вирішення протиріч і вирішення винахідницьких задач.

Творчість неможлива без включення в діяльність. Загальновідомим положенням у педагогічній психології є відповідність змістового та процесуального компонентів виховного процесу. Зазначене положення стосується й процесу розвитку творчих здібностей учнів. Творчі завдання найбільше сприяють творчому розвитку.

На формування та розвиток творчих здібностей впливають чимало факторів, серед них найважливішими є: найближче

оточення – сім'я, друзі, однокласники. Основна їх ідея може бути сформована таким чином: для вдосконалення та розвитку внутрішніх можливостей необхідним є створення певних умов, а не форсування творчого розвитку.

Для повноцінного розвитку творчих здібностей необхідне раціональне поєднання репродуктивних, частково-пошукових і творчих завдань. Репродуктивні завдання спрямовані на відтворення учнями знань і способів діяльності. Частково-пошукові завдання передбачають вияв учнями певної самостійності, ініціативи в пізнавальній діяльності.

Молодший шкільний вік відзначається пробудженням у дитини багатьох видів діяльності. Творча діяльність молодшого школяра в цей період характеризується глибоким інтересом до засвоєння різних умінь та розвитком задатків і здібностей.

Щоб ефективно розвивати творчі здібності, які є основою здійснення творчої діяльності, слід виявити задатки і створити атмосферу сприяння розквіту таланту.

Висновки. Творчість властива всім людям, тому треба створити для кожного учня оптимальні умови навчання, формувати потребу вчитися, розвивати мислення учнів, проявляти творчість і самостійність у виконанні поставлених перед учнями завдань.

Література

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: кн. для учителя / Л. С. Выготский. – Москва: Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В. О. Моляко, О. Л. Музика. – Житомир, 2007. – 319 с.
3. Кучерявий О.Г. Педагогіка і психологія дитячої творчості: аспекти самоформування вмінь організовувати творчість дітей: навч. посіб. / О.Г. Кучерявий. – Київ: ІЗМН, 1998. – 156 с.
4. Пономарев Я. А. Психологія творчества: посіб. / Я. А. Пономарев. – Москва: Наука, 1976. – 304 с.
5. Роменець В. А. Психологія творчості: посіб. / В. А. Роменець. – Київ: Вища школа, 1971. – 248 с.

Т. М. Щільова,
соціальний педагог КПГМАТ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена дослідженню особливостей агресивної поведінки дітей підліткового віку з різним типом сімейного виховання. Обґрунтовується ведення спеціальної роботи щодо профілактики агресивної поведінки підлітків.

Ключові слова: агресивна поведінка, підлітковий вік, форми агресії підлітків.

Постановка проблеми. Перетворення в українському суспільстві породили низку соціально-економічних і соціально-психологічних трансформацій, що актуалізують деструктивні спонукання та підвищують агресивність суспільного й індивідуального буття людини. І, як наслідок, – зростання підліткової агресії, що намітилося в останнє десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема профілактики негативних проявів у поведінці дітей та молоді в соціальній педагогіці розглядалася в різних аспектах, зокрема: теоретико-методичні засади профілактики негативних явищ серед дітей, підлітків та молоді досліджували: О. Безпалько, Л. Вольнова, І. Зверева, В. Оржеховська.

Мета статті – дослідити сучасні підходи до профілактики агресивної поведінки підлітків.

Виклад основного матеріалу. Підліткова агресія може спричинюватися різними факторами та мати різноманітні прояви. Серед форм агресивних реакцій підлітка, що зустрічаються в різних джерелах, необхідно виділити такі: фізична агресія (напад), непряма агресія, вербальна агресія, схильність до роздратування, негативізм.

Агресивні підлітки, за всієї відмінності їх особових характеристик й особливостей поведінки, відрізняються деякими загальними рисами.

До таких рис відноситься: бідність ціннісних орієнтацій, їх примітивність, відсутність захоплень, вузькість і нестійкість інтересів, конфліктність, втрата контролю над собою, заздрісність, мстивість, непокірність, емоційна грубість, озлобленість, як проти однолітків, так і проти навколишніх дорослих.

Сучасний підліток живе в світі, складному за своїм змістом і тенденціям соціалізації. Це пов'язано, по-перше, з темпом і ритмом техніко-технологічного розвитку, який ставить до людей нові вимоги.

По-друге, з насиченим характером інформації, що глибинно впливає на підлітка, у якого ще не вироблено чіткої життєвої позиції.

По-третє, з екологічними й економічними кризами, що вразили наше суспільство. Це викликає у дітей відчуття безнадійності та роздратування. Особа дитини і підлітка формується не сама по собі, а в навколишньому середовищі.

Особливо важлива роль малих груп, в яких підліток взаємодіє з іншими людьми.

Важливий вплив, на особистість підлітка здійснює коло його оточення.

Компанії однолітків, що стихійно складаються, об'єднують підлітків, близьких за рівнем розвитку, інтересами. Існують особливі групи, для яких характерна установка на негайне задоволення бажань, на пасивний захист від труднощів, прагнення перекидати відповідальність на інших.

Для підлітків характерним є саме невміння змістовно проводити дозвілля. Час, що беззмістовно проводиться, штовхає підлітків на пошук нових «гострих відчуттів». І таким чином з'являється агресивна поведінка.

Серед різноманітних, взаємопов'язаних чинників, які обумовлюють виявлення агресії, С. Поліщук виділяє такі, як:

1) індивідуальний чинник, який гальмує соціальну адаптацію індивіда;

2) психолого-педагогічний чинник, що виявляється в дефектах шкільного та сімейного виховання;

3) соціально-психологічний чинник, що розкриває несприятливі особливості взаємодії неповнолітнього зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, на вулиці, в учбово-виховному колективі;

4) особовий чинник, який, перш за все, виявляється в активно-виборчому відношенні індивіда, що шукає своє середовище для спілкування;

5) соціальний чинник, що визначається соціальними та соціально-економічними умовами існування суспільства [4, с.280].

Для розуміння відмінностей між поняттями «профілактика», «соціальна профілактика», «соціально-педагогічна профілактика» розглянемо основні підходи до цього процесу в сучасній науковій практиці.

Поняття «профілактика» в соціальній педагогіці визначається по-різному. Наприклад, один із фундаторів вітчизняної соціальної педагогіки І.Зверєва трактує профілактику як систему, комплекс заходів, спрямованих на локалізацію, обмеження й попередження соціальних відхилень та негативних явищ [2, с.93].

Дослідник О. Безпалько характеризує профілактику як вид соціально-педагогічної діяльності, що становить собою комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [1, с.80].

Соціальна профілактика розглядається як вид соціальної та соціально-педагогічної діяльності. І.Зверєва визначає соціальну профілактику як «вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, соціальних служб для молоді, об'єднань громадян та інших соціальних інституцій, спрямованої на здійснення системи заходів щодо попередження аморальної протиправної, іншої неправомірної антисоціальної поведінки молоді, виявлення й запобігання будь-якого негативного впливу та його наслідків на їхнє життя, усунення причини і умов їх асоціальної поведінки» [2, с.30].

Дослідниця В. Оржеховська вважає, що соціально-педагогічна профілактика (первинна профілактика) – вид превентивної роботи, спрямований на здійснення освітньо-профілактичних заходів та інших педагогічних моделей впливу на особистість з метою попередження різних видів небезпечної поведінки на ранніх стадіях відхилень [3, с.81].

Водночас, підлітки, яким притаманні різні форми агресивної поведінки, здебільшого відмовляються від спроби самоактуалізуватися і, не впоравшись із зовнішніми обставинами, намагаються адаптуватися до них.

Пошуки сенсу життя в ранньому юнацькому віці, свого місця в цьому світі можуть стати особливо напруженими. Характерний набуток ранньої юності – формування життєвих планів. Життєвий план як сукупність намірів поступово стає життєвою програмою, коли предметом роздумів виявляється не тільки кінцевий результат, а й способи його досягнення. Життєвий план – це план потенційно можливих дій. Вони дуже різні в підлітків. Виникають нові потреби інтелектуального та соціального порядку, задоволення яких стане можливим тільки в майбутньому. Але не в усіх підлітків цей період виявляється напруженим. Деякі з них плавно й поступово просуваються до переломного моменту у своєму житті, а потім відносно легко включаються в нову систему відносин. За такого благополучного перебігу ранньої юності існують і деякі мінуси в особистісному розвитку. Ті, хто пройшов через пошуки й сумніви, зазвичай більшою мірою незалежні, творчо відносяться до справи, мають більш гнучке мислення, що дозволяє приймати самостійні рішення в складних ситуаціях у порівнянні з тими, у кого процес формування особистості проходив у цей час легко.

Грунтуючись на досвіді роботи із здобувачами освіти закладів професійно-технічної освіти, можемо зробити висновок, що рефлексія, вільна від емоцій, аналізу відносин у системах «вихованець – вихованець», «вихованець – вихователь», знижує ефективність процесів переосмислення, подолання своєї агресивної поведінки, ймовірність появи стабільних елементів у їх ціннісних орієнтаціях й установках. Саме тому вважається необхідним у ролі важливого чинника, що забезпечує ефективність профілактики агресивної поведінки підлітків в умовах ЗПТО, розглядати не просто ціннісно-мотиваційну сферу, а її емоційний складник – процес переживання.

Підсумовуючи аналіз поглядів науковців на проблему агресивності, можна стверджувати, що ознаками деструктивної агресивності є егоцентризм, самоутвердження всупереч усьому і за рахунок цілого, байдужість, пристрась до панування та руйнування, ворожість, мстивість, лють, задиркуватість, відгородження від іншої людини, заперечення її позитивної цінності, небажання встановлювати позитивний контакт.

Висновки. Проведений аналіз літератури засвідчив, що агресивна поведінка підлітків є соціально-педагогічною проблемою, оскільки в сучасній науці багато розбіжностей у підходах до виявлення, попередження, нівелювання та подолання проявів такої поведінки в підлітків. Підлітковий вік, в силу своїх психофізіологічних особливостей, є ризикованим щодо формування агресивної поведінки через перебудову гормонального фону, формування підліткових реакцій, а також відсутності достатніх знань у підлітків щодо саморегуляції емоцій та почуттів.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Безпалько. – Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Зверєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: монографія / І. Д. Зверєва. / М-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання Академії педагогічних наук. – Київ: Правда Ярославичів, 1998. – 393 с.
3. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень неповнолітніх: навч.-метод. посіб. / В. М. Оржеховська. – Київ: ВАП, 1996. – 352 с.
4. Поліщук С. А. Методичний посібник з психодіагностики: навч. посіб. / С. А. Поліщук. – Суми: ВТД «Університет. Книга», 2009. – 442 с.

А. С. Ярошенко,

студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ

І. М. Шимко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи КДПУ*

ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ТА ЇЇ РОЛЬ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкриваються аспекти формування самостійності учнів початкової школи та визначається її актуальна роль у соціалізації особистості молодшого школяра.

Ключові слова: соціалізація особистості, самостійна робота, самостійність, система знань, соціальні ролі.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні відбуваються соціальні зміни, які відображаються і на системі освіти і дитині потрібні не тільки знання, але й достатній рівень життєвої компетентності, сформованість таких особистісних якостей, які допоможуть знайти своє місце в житті, визначитися з колом своїх інтересів та уподобань, стати активним членом суспільства і щасливою, впевненою у власних силах людиною. Освіта як організована система пізнання, розвитку мислення і творчості є одним із найважливіших засобів формування всебічно розвиненої особистості. Тому виникає потреба в розвитку в учнів механізмів самоосвіти, самовиховання, самореалізації, саморозвитку, саморегуляції, які необхідні для становлення особистості, здатної без сторонньої допомоги оволодіти знаннями і способами діяльності, вміннями і навичками під час подальшого їх використання та вдосконалення на практиці. Ця властивість особистості і формується у ході самостійної діяльності учнів [4, с.645-649]. Проблема самостійної роботи учнів у процесі навчання є нині однією з найбільш актуальних. Вирішення її в практиці шкіл вимагає особливої уваги, оскільки в повсякденній діяльності вчителя найбільше недоліків трапляється саме в організації і проведенні самостійної роботи учнів.

Ефективність самостійної роботи в процесі навчання багато в чому залежить від умов її організації, змісту та характеру завдань, логіки її побудови, джерела знань, взаємозв'язку наявних і передбачуваних знань у змісті завдань, якості досягнутих результатів у ході виконання цієї роботи. Тому питання організації самостійної роботи учнів залишається актуальним і сьогодні.

Самостійна учбова діяльність молодших школярів забезпечує більш ефективно засвоєння навчального матеріалу, якщо її організація має системний характер, забезпечує оптимальний рівень пізнавальної активності школярів, поєднує репродуктивну та продуктивну діяльність учнів і за змістом поглиблює засвоєний матеріал. Відомо, що часто застосовувана самостійна робота розвиває зосередженість, цілеспрямованість, уміння міркувати, запобігає формалізму в засвоєнні знань і взагалі формує самостійність як особливість мислення і рису характеру дитини [2, с.24-25].

Сутність соціалізації полягає у засвоєнні індивідом певної системи знань, норм, цінностей, що дозволяють йому ставати особистістю, здатною функціонувати в даному суспільстві. Головними, основними його учасниками в школі є учні, педагоги, виховний колектив, що забезпечують формування особистості. У процесі життєвої взаємодії під впливом соціальних факторів, різних впливів виховного характеру у дитини складається уявлення про світ, формуються навички, звички діяльності та поведінки, відбувається розвиток усіх психічних властивостей особистості й мислення. У результаті учні стають підготовленими учасниками суспільного життя. Створення умов для формування основ соціалізації особистості школяра є актуальною проблемою сучасної загальноосвітньої школи. Вона покликана виробити в кожного учня звичку активно брати участь у вирішенні важливих питань життя колективу [1, с.49-71].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами удосконалення організаційних форм і методів самостійної роботи займалися Я. Коменський, Й. Песталоцці, Г. Сковорода, Г. Ващенко. В останні роки питання вдосконалення організаційних форм і методів навчання розглядалися в роботах А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Онищука, О. Савченко, І. Варламова. Сучасні дослідники (Л. Кашуба, О. Савченко та ін.) стверджують, що самостійність у навчанні – найважливіша передумова повноцінного оволодіння знаннями, вміннями й навичками. Всебічного розгляду питання самостійної діяльності школярів здобули в працях М. Махмутова, І. Лернера. У більшості досліджень пізнавальна самостійність учня визначається як сформованість прагнення й уміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку. Мотиви соціальної поведінки дітей, методи оптимізації мікросередовища молодших школярів, фактори соціалізації учнів вивчали: О. Бурім, Н. Білоконна, О. Богдановська, О. Вашуленко. Самостійну роботу як вид навчальної діяльності школяра у своїх працях розглядають В. Буряк, О. Ігнатова, О. Кононко, Т. Пашенко, Н. Платова, Г. Слуцький, І. Шимко та інші [6, с.8-9].

Мета статті передбачає, обґрунтування ефективної системи організації самостійної учбової діяльності молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самостійність учнів у навчанні – найважливіша передумова повноцінного оволодіння ми знаннями, вміннями і навичками. Часто й правильно застосовувана самостійна робота розвиває довільну увагу дітей, виробляє в них здатність міркувати, запобігає формалізму в засвоєнні знань і взагалі формує самостійність як рису характеру. Це зумовлює обов'язковість і різноманітність самостійних робіт [3, с.21-27]. Організуючи роботу над виконанням самостійних завдань, слід врахувати особливості мислення кожної дитини – в одних переважає абстрактне над образним, в інших – сильно розвинене друге, у більшості ж учнів образно-конкретні компоненти мислення перебувають у відносній відповідності. Там, де вчитель вивчив особливості розумової діяльності учнів і відповідно до цих особливостей рекомендує їм методи самопідготовки, там результати значно кращі. Найбільш результативно вплинути на творчий розвиток, становлення особистості молодшого школяра, його інтересів, цінностей, ідеалів, може вплинути саме вчитель початкових класів.

Для того, щоб дитина могла вільно й міцно засвоювати знання, треба розвивати її аналітичне мислення, навчати виділяти істотне в навчальному матеріалі, порівнювати, робити узагальнення, доводити окремі положення, оцінювати явища та події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Цього можна досягти в процесі активної самостійної діяльності. Самостійна учбова діяльність молодших школярів забезпечує більш ефективне засвоєння навчального матеріалу, якщо її організація має системний характер, забезпечує оптимальний рівень пізнавальної активності школярів, поєднує репродуктивну та продуктивну діяльність учнів і за змістом поглиблює засвоєний матеріал. Відомо, що часто застосовувана самостійна робота розвиває зосередженість, цілеспрямованість, уміння міркувати, запобігає формалізму в засвоєнні знань і взагалі формує самостійність як особливість мислення і рису характеру дитини.

Соціалізація як навчання соціальним ролям – одна з найважливіших ідей про нерозривний зв'язок процесів виховання й навчан-

ня. Самостійність у процесі соціалізації реалізується дуже добре. У школяра повинно бути забезпечення для входження в суспільство, внаслідок чого формується його соціальний статус і позиція, самосвідомість, відповідальність, ставлення до світу. Тому самостійність – це важлива риса для індивіда, завдяки їй школяр себе буде відчувати вільно та з легкістю в соціумі. Важливо навчити молодших школярів організовувати навчальну діяльність, готовність працювати з новим, мати власну думку та обґрунтовувати її [1, с.24-25].

Тому нагальною потребою сьогодення стає соціально-педагогічна вимога до якісного оновлення професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів в умовах вищої педагогічної школи, зокрема, в аспекті його компетентного втручання в процес соціалізації молодших школярів. Застосування самостійної роботи дає ефективні результати тільки за умови, коли вона включається в навчальний процес систематично, послідовно. Таким чином, молодший шкільний вік – початковий етап соціалізації дитини на рівні школи. Саме в цей період стає можливим цілеспрямований вплив на особистість. Батьки та вчитель у тісній взаємодії мають забезпечити всі умови для успішної соціалізації молодшого школяра, адже саме від цього залежить подальше навчання [4, с.436-438].

Висновки. Самостійна робота школярів є поліфункціональним явищем і має не тільки навчальне, але й особистісне та суспільне значення. Вона також є складним і багатогранним явищем, але термінологічно точно не визначена, хоча її зміст однозначно інтерпретується всіма дослідниками як цілеспрямована, активна, відносно вільна діяльність школяра. Соціалізація дитини передбачає набуття нею досвіду співжиття в суспільстві з іншими людьми. На нашу думку, самостійна робота – вища форма навчальної діяльності учня, що є формою самоосвіти, а в процесі соціалізації здійснюється з метою набуття нових знань і вмій у спеціально відведений час без посередньої участі вчителя, але під його керівництвом. За допомогою соціалізації учні стають підготовленими учасниками суспільного життя. Вона покликана виробити в кожного учня звичку

активно брати участь у вирішенні важливих питань життя колективу. У процесі початкового навчання української мови постійно проводиться робота над формуванням компетентності вміння вчитися. Важливо навчити молодших школярів організовувати свою навчальну діяльність, сформуванати в них почуття відповідальності за виконуване завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку, обґрунтовувати її. Процес формування особистості невід’ємний від соціального середовища, в якому вона живе і діє. Соціалізація забезпечує орієнтацію особистості на ознайомлення й засвоєння загальноновизнаних моральних норм, принципів, правил, набутих людством, а також їхню активну реалізацію у взаємодії з соціумом.

Отже, організація самостійної роботи на уроках української мови в процесі соціалізації – це спланована і продумана сукупність дій учителя, яка спрямована на впорядкування самостійної роботи школярів, що виконується за завданням і при методичному керівництві вчителя, але без його безпосередньої участі.

Література

1. Акопян Т. Як успішно соціалізувати учнів / Т. Акопян // Відкритий урок. – 2012. – №3. – С.24-25.
2. Буряк В. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра / В. Буряк // Рідна школа. – 2001. – №9. – С.49-51.
3. Калошин В. Ф. Поради щодо організації самостійної роботи учнів / В. Ф. Калошин // Фізичне виховання в школах України. – 2013. – №5. – С.21-27.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручн. / Олександра Яківна Савченко. – Київ: Грамота, 2012. – 504 с.
5. Шимко І. М. Організація самостійної роботи як фактор соціалізації особистості молодшого школяра: навчально-методичний посібник / Ія Миколаївна Шимко, Надія Вікторівна Тищенко. – Кривий Ріг: КДПУ, 2018. – 96 с.
6. Шимко І. М. Психолого-педагогічні умови організації самостійної роботи у процесі соціалізації особистості молодшого школяра: навчально-методичний посібник / Ія Миколаївна Шимко, Надія Іванівна Лаврушина. – Кривий Ріг: КДПУ, 2017. – 52 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Ачкасова Олена Борисівна** – вчитель початкових класів КЗШ №46, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії.
- Боричевський І.О.** – студент психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Бородіна Наталія Василівна** – вчитель біології КЗШ №33, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист.
- Бровко І.І.** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Вергун Тетяна Іванівна** – спеціаліст вищої категорії, старший вчитель, учитель української мови та літератури Новолатівської СЗШ.
- Волохіна І. С.** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Гайдай Лідія Валеріївна** – вчитель української мови та літератури Новолатівської СЗШ.
- Гайдай Наталя Григорівна** – спеціаліст вищої категорії, учитель географії Новолатівської СЗШ.
- Галушкіна К. І.** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Горбенко Яна Юріївна** – вчитель англійської мови КЗШ № 32, спеціаліст.
- Гречка Анастасія Олександрівна** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Діденко Алла Миколаївна** – педагог-організатор КЗШ №46, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії.
- Дудник К. Г.** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Єлисоветська Тетяна Олександрівна** – вчитель початкових класів КЗШ №29, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії.
- Зичков Анатолій Костянтинович** – старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ.
- Кива Анна Вадимівна** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Кустенко Карина Юріївна** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Мариненко Л. Л.** – вчитель вищої категорії, старший вчитель, учитель початкових класів Новолатівської СЗШ.
- Масляна Юлія Іванівна** – учитель української мови, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель комунального закладу «Новолатівська середня загальноосвітня школа – загальноосвітній навчальний заклад І-ІІІ ступенів».
- Мельник Олена Олегівна** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.
- Міфтахова Д. А.** – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.

Мішкова В. О. – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.

Мудрук А. О. – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.

Науменко Лілія Володимирівна – спеціаліст з питань освіти відділу освіти виконавчого комітету Новолатівської сільської ради, вчитель української мови та літератури комунального закладу «Новолатівська середня загальноосвітня школа – загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів».

Нікуліна В. Р. – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.

Ошедченко Вікторія Костянтинівна – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.

Плоткіна М. В. – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.

Помпа Віра Олексіївна – завідувач відділення соціальної допомоги вдома, комунальної установи «Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) в Покровському районі Криворізької міської ради

Размолодчикова Іванна Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ.

Талаш Інна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ.

Ужва Яна Миколаївна – майстер виробничого навчання Криворізького професійного гірничо-металургійного ліцею.

Ушакова Ольга Вікторівна – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.

Фурман Віта Вікторівна – практичний психолог КЗ «ЗШ №14 I-III ступенів ВМР», м.Вінниця.

Шевчук С. В. – практичний психолог, викладач української мови та літератури Політехнічного коледжу Державного вищого закладу «Криворізький національний університет».

Шимко І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ.

Шишко Жанна Вікторівна – вчитель початкових класів КЗШ №46, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії.

Щільова Тетяна Миколаївна – соціальний педагог Криворізького професійного гірничо-металургійного ліцею

Ярошенко А. С. – студентка психолого-педагогічного факультету КДПУ.

УДК 372.3+373.3

А 43

А43 **Актуальні питання соціально-педагогічної та початкової освіти:**
збірник наукових і науково-методичних праць / Редкол. І. М. Шимко, І. О. Талаш. – Вип. 5. – Кривий Ріг: КДПУ, 2019. – 188 с.

У збірнику наукових та науково-методичних праць висвітлено теоретичні та методичні аспекти проблем сучасної педагогіки та психології, розглянуто актуальні питання соціально-педагогічної та початкової освіти, розкрито традиційні й нетрадиційні підходи до різних педагогічних і психологічних явищ, відображено результати наукових досліджень та методичних розробок викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів університету, провідних учителів міста та країни.

Матеріали збірника можуть викликати інтерес у широкого кола наукових працівників.

УДК 372.3+373.3

Наукове видання

**Актуальні питання соціально-педагогічної
та початкової освіти**

*Збірник наукових і науково-методичних праць
Випуск 5*

Підписано до друку 20.06.2019.

Формат 60x84/16. Ум. др. арк. – 10,96. Обл.-вид. арк. – 8,95.

Тираж – 50 пр.

Друкарня С. Г. Щербенка «Літерія»

Свідоцтво ДК № 4561 від 13.06.2013.

вул. Рокоссовського, 5/3, м. Кривий Ріг, 50027

+38 (097) 192-20-77